PIERRE LOTI

MORNAR

163

ZABAVNA BIBLIOTEKA

19456

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREDJUJE DR. NIKOLA ANDRIĆ.
KOLO XIII. KNJIGA 163.

MORNAR

ROMAN JEDNOG MLADIĆA

FRANCUSKI NAPISAO

PIERRE LOTI

ZAGREB 1920.
NAKLADA KR. ZEMALJSKE TISKARE.

MATELOT

1.

Dijete, obučeno kao angjeo, — to jest napola golo, u kratkoj tankoj košuljici, s bijelim, golubljim krilašcima, pričvršćenima o ramena... Bilo je to jednoga sunčanoga dana, mjeseca lipnja, na krajnjem jugu Provanse. Dijete je išlo u procesiji tjelovskoj s troje druge djece u istom kostimu.

Tri druga angjela bila su plave kose i stupala su oborenih očiju, kao da sve to uzimlju ozbiljno. Mali Jean, naprotiv, vrlo tamne i kovrčaste kose, najveći i najljepši od sviju njih, nasmješljivo je pogledavao one, koji su se pobožno spuštali na koljena. On nije bio ni najmanje sabran i očito ga je cijela stvar vrlo zabavljala. Bio je snažan, imao je pravilne crte, obrašćići su mu bili smedji kao dozreli plodovi, a obrve crne kao dvije vrpce od baršuna. Njegov pogled, nedužan i nasmijan, ostao je tako čist i djetinjast, da mu nitko ne bi vjerovao ni da ima šest-sedam godina, što ih je brojio. Čudne su bile u tog maloga Arapina modre oči s onim vrlo dugim trepavicama.

Njegovi starci, — udovica majka, još u žalosti, i dobričina stari djed u crnoj redingoti i bijeloj kravati, — išli su za mnoštvom, sa sretnim smiješkom na usnama, blaženi, što im je dijete tako lijepo, a još sretniji, što to i drugi govore.

Nisu bili baš odviše bogati, imali su jedino kućicu u gradu i malo dobarce s nasadima naranača i ruža. Ali su bili u rodu s mnogima, koji su bili mnogo bogatiji od njih — posjednici, ili »parfimijeri«, — te su na njih gledali malo s visoka. Ovi su Bernyjevi bili vrlo razgranjeno pleme u tom kutu Francuske;

u njihovoj krvi nije bilo tudje primjese barem od saracenskih vremena, pa su zato sačuvali čisti provansalski tip. Dvije su se godine već ubrajali medju gradjanstvo Antibesa. Medju njihovim predcima bilo je i takovih — ponajviše »pomorskih kapetana«, — koji su sudjelovali kod ekspedicije u Indiji; tako su se u dječacima gdjekada javljala baštinjena nagnuća, koja su znala uznemirivati dobre majčice.

Idući laganim i pobožnim koracima za tamnokosim angjelčićem bijelih krila, mnogo je sanjarila majka udovica, pa su joj već sada nejasne slutnje kvarile veselje. Oh, zašto se ne može učiniti, da ostane trajnim ovaj san — kako ga obično sve majke snivaju, — da ostane ovakav, kakav jest: maleno dijete s jasnim očima i kovrčastom glavicom! Oh, čemu to »sutra«, čemu »budućnost?«... Toliko će se poteškoća doskora nakupiti oko ovog maloga, neobuzdanoga bića, koje se već sada vladalo kao odrastao čovjek, premda su mu oči bile još tako djetinjski bezbrižne. Već je sad dječak znao izbivati po cijeli dan, a da nitko nije znao, gdje je. Da ga odgoje onako, kako će biti odgojeni njegovi bogati rodjaci? No kako da se to provede? Pa ako, iza svih žrtava, još ne bude ni radio, kakva ga onda čeka budućnost? Majka se nije više smiješila, nije više opažala bijele procesije, veseloga sunca, ni sretne sadašnjosti; vraćala se neprestano i jedino na misao, koja je bila možda malo uskoga horizonta, ali tako materinska: — kako da od svoga bijednoga Jeana učini čovjeka, koji će biti jednak barem dječacima u ponosnoj porodici Berny.

2.

Morskom je obalom u Antibesu stupao slobodno i odvažno dječak od nekih dvanaest godina, pun zdravlja i života, gotovo momčić, samo što su mu oči još uvijek bile one iste djetinjske sa crnim, baršunastim obrvama. Iza njega su išla druga tri, od kojih je jedan takodjer prije četiri godine išao kao angjeo u tjelovskoj procesiji.

Žustri i kao da lete u pomoć, žurili su se k jednoj barci, koja se, nasukavši se, izvrnula sasvim na bok, a polugoli ribari vrzli se oko nje, gazeći vodu.

Bilo je to jedne lijepe Duhovske nedjelje. Toga je dana Jean imao prvi put na sebi novo odijelo i mali šeširić od smedjeg pusta s baršunastom vrpcom, što ga je dječak nosio sasvim otraga na zatiljku, onako na mornarsku. Ujutro je, u ovom istom odijelu, bio s majkom na velikoj misi — a sad je napokon došao toliko žudjeni čas, gdje je mogao da pobjegne i da se istrči...

... Uveče je, kao obično, zakasnio na večeru, pošto se vrzao po staroj luci i po svim ladjama. Mnogo je zgužvao novo svoje odijelo unatoč svim molbama i preporukama majčinim, a mali je šešir sasvim naherio na zamršenim uvojcima i znojnom čelu. Malo je bio ukoren, ali blago, kao uvijek.

Budući da je bio blagdan i jer su iza večere kanili izići, sjeo je za stol u novoj haljini. Od djetinjske želje izmoli još, da mu ostave na glavi i smedji šešir sa širokim krilima, kojemu se toliko radovao. Stari je djed, koji je svake nedjelje večerao kod svoje kćeri, bio tu, uvijek isti u svojoj redingoti i bijelom ovratniku, što mu je uza sve njegovo gotovo siromaštvo, davalo častan vid. — I proljetni je sumrak, jasan i ružičast, padao na porodični stol, oko kojega je već mnoge godine posluživala uvijek išla služavka, Mietta.

Kako god je volio da trčkara naokolo, Jean je ipak volio i majku i djeda; u njegovom su srcu, mladenački naglom, nestalnom i zaboravljivom, oni zauzimali svoje stalno, malko prikriveno, ali duboko i sigurno mjesto. I u ovom istom času, baš u ovom času, kad se činilo, da je tako rastresen i duhom odsutan, premda ga je srce vuklo napolje, u njemu je nova jedna slika pojačavala prijašnje, slika mnogo preciznija od svih prijašnjih, koja će mu jednom biti najdraža, i za kojom će najviše jednom žaliti. U srcu su mu se urezivale i crte one uboge ponizne Miette,

koja ga je zibala i pomagala odgajati; — a tako i sve pojedinosti ove sasvim provansalske kuće, u kojoj se rodio. Izvjesni se naime časovi zasijecaju ljudima u pamet i ne zaboravljaju se, a da nam ni po čem nisu sretniji ili znatniji od tolikih drugih, koji su prošli nezapaženi. Tako je i ovaj večernji sat na Duhove bio za ovo malo biće, koje bez sumnje još nikad nije mislilo ovako intenzivno i duboko. Ovome će se utisku, što mu se je tako iznenada nametnuo — dobre, brižne oči majčine blago rezignirani lik djedov u redingoti i bijelom ovratniku — »zauvijek«, t. j. do smrti, pridružiti mnoštvo sporednih elemenata: prvo dječačko odijelo, prvi znaci slobode i nepoznatoga; boja jednoga novoga papira na zidu blagovaonice; druga poljepšanja u čednom stanu, na koja je dječak bio jako ponosan; radost zbog ferijalne sedmice, koja se započinjala, naslućivanje ljeta, čar ovih sumračja, koja postaju nekako sve prozirnija; ovaj prvi dan, kad se bez svjetiljke večera uz zapadno sunce; najzad čitav niz sitnicâ, koje sve zajedno pomažu, da nastane ono neizrecivo, što upravo daje čar ovakovoj sretnoj večeri. Likovi, što su se u nerazdruživoj zajednici usjekli u pamet djetetu, mogli bi se nazvati »slikom jedne lijepe duhovske večeri«...

Zato ga je vrijeme majka gledala sa još većom brigom, jer joj se činio rastresenijim nego obično!... Već ju je dugo zaokupljala osobita ideja, čvrsta osnova, kako će zadržati jedinca u Provansi, pa da uz njega dočeka starost: jedan ujak Berny, koji se jedini od bogatih Bernyja zanimao za lijepoga, ubogoga nećaka, bio je jedan od »parfimijera«, t. j. u planini je imao tvornicu, gdje se je destilirala žetva okolišnih geranijuma i poljskih ruža; — taj je junak govorio, da će se brinuti za Jeanovu budućnost i da će Jeana postaviti na svoje mjesto, ako mladić, kad odraste, bude poslušan i radi.

Na ove duhovske večeri ona je bila žalosnija nego ikada videći, kako se njegov pogled krade otvo-

renim prozorom za lukom prama ladjama, barkama i modrim horinzontom u daljini...

3.

Bilo je oko šest sati jedne sjajne, sparne večeri, pod konac lipnja; sunce je slalo čitave mlazove zlatnoga svijetla kroz otvoreni prozor dvorane za učenje, u kojoj je sanjario dražestan mladić, muških oblika, stegnut u odviše usko zavodsko odijelo. Sjedio je sâm, sasvim utonuo u svoje sanjarije.

Škola se je primicala kraju; eksterni su djaci bili već otišli, a ostali su se zabavljali u udaljenom dvorištu. On, Jean, koji je pripadao malom broju panzionista ovoga provansalskog marističkog učilišta, imao je danas slobodno veče, jer je u »Officielu« stajalo: »Jean Berny pripušta se na ispit Pomorske škole!«... Povukao se je u sobu za učenje, da u samoći razmišlja o sretnoj vijesti, koja mu je otvarala vrata čarobne, pustolovne budućnosti...

A majka se ostavila svih svojih dragih osnova; pristala je, jer je on silom htio da udje u tu tako strašnu »marinu«, te je — kad je već dopustila, da joj sin udje u tu školu — neprestano sebi otkidala od ustâ, samo da on postane čovjekom.

Pripušta se u »Pomorsku!« Dječak je dosta proljenčario, dosta vremena potratio u djetinjarijama svake vrsti, od početka do kraja svojih nauka, — dok su majka i djed, pa i skromna Mietta, oskudjevali na svemu, da se uzmogne za njega platiti izdržavanje i instruktori.

Pošto je već primljen, govorio je u sebi, da će dobro upotrebiti praznike, ova dva mjeseca, što mu još ostaju do strašnog usmenoga ispita; — no uzeo je još današnju večer i sutrašnji dan, da malo prosanjari.

Najprije je na sve matematične bilježnice napisao uza svoje ime još i datum ovoga sretnoga dana. A sada, mislio je na daleke krajeve, što ih oplakuju neznana, daleka mora...

Oko njega se je stari kolegij počeo pomalo gubiti u prvoj tišini dremovnoga dana; prazne dvorane i puste hodnike napunila je sonorna tišina ljetne večeri; na velike otvorene prozore prosipalo se zlato sunca sa zapada, bojadišući toplim tonovima žute zidove kolegija; zrakom su letjela čitava jata lastavica, koje su, opojene lijetom i svijetlom, na svaki zamah krila poput raketa bacale u dvorane kolegija svoje oštre krikove.

U pamćenje Jeanovo usijecala se duboko i ova večer, — kao što se nekada usjekla ona duhovska — da postane jednom od glavnih uspomena i uporištem sjećanja; samo, što je ovog puta bilo još više stranih elemenata, još više neobjašnjene melankolije.

Sve do časa, kad su prvi šišmiši počeli diskretno izlijetati ispod staroga, razgrijanoga krova, ostao je on na svome mjestu, miran i osamljen, misleći na more, koje mu je, eto, dolazilo na dohvat ruke.

Sjajni, prozirni zrak šaputao mu je priče o turobnim i svijetlim krajevima, o istočnim gradovima, o obalama nepoznatim i — nejasno o ljubavi.

4.

Dva mjeseca kasnije. Polovicom praznika, u Antibesu.

Naskoro je imao da bude jasno proglašen popis onih, koji će biti definitivno primljeni u »Pomorsku školu«. Tjeskobno je očekivanje lebdjelo nad malom kućicom, obasjanom žarkim suncem provansalskim, kamo je redovito svakoga dana dolazio stari djed, da javi, kako u »Officielu« nema još uvijek ništa. Posredstvom jednog bogatog Bernyja, koji se ovoga puta udostojao da intervenira, dobili su nekoliko preporuka na ispitivače, i majka se Jeanova nadala. Radilo se, uostalom, o životu i smrti, jer je dječak doskora imao navršiti sedamnaest godina, pa će mu, ako bude odbijen, »Pomorska škola« biti zauvijek zatvorena.

Što se njega ticalo, njegova je bezbrižnost bila nerazumljiva. Nešto novo mora da se je porodilo u njegovoj lijepoj glavi, koja je u isto vrijeme bila tako lakoumna i koja se tako teško dala upravljati. Ovaj se nehaj naime nije dao objasniti ni njegovom neozbiljnošću. Uistinu, čovjek bi rekao, da mu više i nije stalo do mora!... Ali su se i majka i djed gotovo bojali pitati ga od straha, da ne saznadu istinu...

Inače je, sada već čitav momak s tankim brčićem i zamijenivši zavodsko odijelo elegantnim engleskim, vječito bio vani, izbivajući redovito do kasne večeri po ljubavnim poslovima.

No oči su mu ipak ostale uvijek iste, nevine, svijetlo-modre, široko otvorene pod gustim, crnim trepavicama; uvijek iste oči maloga andjela iz tjelovske procesije, koje su osvjetljavale njegovo muževno i ponosno lice.

Svojom dobrotom i blagošću te su oči razoružavale svaki prigovor.

U zbilji bio je taj nerazboriti Jean blag i dobar, kako su potvrdjivale njegove oči. Majku i djeda, koji su radi njega vječno patili, on je ipak nježno ljubio. Ako je gdjekada s njima bio tvrd, bilo je to zato, što su oni za nj još uvijek bili autoritet, protiv kojega se bunila njegova nedisciplinirana narav. Svoje dobro srce pokazivao je on s najbolje strane upravo prema najnižima, najprezrenijima, gdjekad i prema Mietti, ali najčešće prema malim prosjacima, starim ubogarima, bolesnim i ostavljenim životinjama. Po kući su se vukle tri ili četiri mršave, ružne mačke, koje je on bio kojegdje skupio, spasio od utopljenja još dok su bile sasvim malene, a onda ih s ljubavlju osušio i donio kući na svojim rukama.

Jednoga je dana djed — uvijek korektan i zakopčan u svojoj crnoj redingoti, koja medjutim ove godine nije bila obnovljena, samo da se uzmogne platiti instruktor za unuka — jednoga je dakle dana djed došao kasnije nego obično; bio je nervoznih kretnja, koje se inače nisu u njega zapažale.

Mietta, koja je gledala na kuhinjski prozor, razabravši mu u rukama novine, zatvori prestrašeno kapke, da barem na čas odgodi neugodnu vijest, — i sjedne čekajući, dok joj je srce udaralo kao da tko čekićem lupa po njemu.

Starac udje, i čim se je uspeo u mali salon prvoga kata, zazove glasom, koji nije zvučao obično:

— Henrieta, kćerko, dodji ovamo!...

Ona dodje naglo i zadahtana:

— Što je?... Odbili su ga?...

— Bit će da je tako, kćerko moja... Barem tako moramo misliti... jer, evo u »Officielu« nema njegovoga imena...

— Ah! Gospodine Bože!... bile su jedine riječi, što ih je mogla tihim glasom da izrekne poražena majka, lomeći ruke.

Ostali su šutke oboje, jedno uz drugo, starac i ona, poništeni pred tim bezdanom svih svojih zemaljskih nada. Nisu imali ništa da kažu jedno drugome; za dugoga čekanja bili su posve iscrpli taj predmet u svojim uzbudjenim razgovorima, uzeli su u račun sve mogućnosti, sve posljedice ove nesreće. Što će učiniti, što će htjeti da učini taj Jean, kojega se nisu usudili ni da pitaju? Da na gimnaziji uzmogne živjeti jednako, kao i njegovi drugovi, a da se opet i kući zadrži neki vid dobrostanja, trebalo je uzajmiti novaca; hipoteka je poput mòrê pritiskala dobarce, porodične nasade naranača i ruža. A sada, pošto je ono, za što su oni žrtvovali sve, propalo, propalo zauvijek, oni nisu vidjeli nikakvog izlaza; ne mogući ga slati na druge nauke, oni doista nisu znali, što bi... Sve im se činilo uništeno i završeno. Predznaci neizbježive žalosti iskrsavali su im pred očima, i ne znajući ni sami pravo zašto, smatrali su Jeana već izgubljenim. I dok su tako šutjeli, činilo im se pače, kao da njihovim dragim, bijednim obitavalištem, što su ga s tolikom ljubavlju nastojali sačuvati, leprša dah smrti, propasti, rasula.

A on je dolazio, veselim, bezbrižnim korakom, noseći u zapučku ružu, što mu ju je čas prije dala jedna lijepa, zaljubljena djevojka.

— Oh! gospodine Jeane! reče Miette u hodniku. Udjite brzo... dodjite, da vidite svoje uboge starce, koji vas gore čekaju...

— Što?... Što se je dogodilo?... zapita on vedro i čineći se ravnodušnim.

Čim je ugledao zbunjeno lice Miettino, odmah je znao sve.

Ušao je u mali, čedni salon, gdje su ga doista čekali i bez riječi slušali, kako dolazi. Išao je malo u neprilici kao djak, kojega su zatekli na nedjelu. Napola je otkrenuo glavu, a na baršunastim ustima mu se pače razabirao jedva zamjetljiv smiješak djetinjega ponosa.

Njihove duboke žalosti nije on ni opažao. On sâm nije se ni uplašio ni začudio, jer se već odavno nije ničemu nadao, znajući sam najbolje, da je ljenčario do posljednjega časa i da je vrlo zlo položio usmeni ispit. U marističkom kolegiju bilo ih je pet-šest tako velikih kao on, koji su se, predvidjajući neuspjeh, zakleli, da će svi k mornarici. Modri ih okovratnik prostih mornara nije nagonio u strah; naprotiv, još ih je privlačio kao tolike druge, koji su pošli u mornare samo zato, da mogu nositi ono odijelo. I za cijelo vrijeme praznika imao je dosta dokolice da učini za svoju budućnost osnovu, koja je bila gotovo razborita, i da se privikne na nju: — bit će najprije prosti mornar, a onda kapetan duge plovidbe; tako će ipak postati mornar, a doživjet će možda još i više iznenadjenja, još više pustolovina.

— Basta! — odgovorio je i ne gledajući na novine, koje mu je drhtavom rukom pružao djed, — što mi je do »Pomorske škole«; jer ću i tako postati pomorac!

Ipak pomorac! Dakle prosti mornar, to jest ono, čega se je njegova majka najviše i bojala. A on je to govorio s hladnoćom odluke, koje ništa ne može

promijeniti, — i u tomu je bila tajna njegove bezbrižnosti, koje ona dosad nije mogla razumjeti. Sred njihove duboke šutnje ta je njegova rečenica skupila i u sebi izražavala sve žalosne stvari, koje kao da su lebdjele u zraku, sva nagoviještanja nesreće, propasti i smrti.

Što se nije usudio da učini, kad je ušao, učinio je sada: pogledao je i majku i djeda. Gledao ih je još uvijek odlučnim pogledom, koji je postajao sve blaži i blaži i u njemu se počela javljati žalost. Jer u jedan mah kao da je svijetlo obasjalo njegovu rastresenu i lakoumnu pamet... Sada je prvi put naslutio žrtve, njihove neprilike i njihovo otkidanje od usta, da njemu bude dobro. Njegovoj ljubavi za njih pridružilo se novo čuvstvo, neskazano, nježno štovanje... Opažajući trošne tragove na izlizanoj djedovoj redingoti, koja je uvijek bila pomno iščetkana, njega je svladala nadnaravna sila... Da ga je u tome času majka zamolila, on bi se odrekao svih svojih mladenačkih osnova i pristao na sve, što bi od njega tražili, grleći ih i prolijevajući tople suze.

No majka ga nije razumjela; povrijedjena u svome materinskom ponosu, sumnjajući u njegova čuvstva i u njega, pogodjena u svemu, govorila mu je oštro, tvrdo u tom odlučnom času, kad ju je on ljubio više nego ikada. A onda je i on postao tvrd: oči maloga andjela s tjelovske procesije, koje su malo prije bile tako blage, sad su se zamutile i ukočile — bez riječi je izišao sa čvrstom i nepokolebivom odlukom — zauvijek.

Prolazeći dolje pokraj Miette, ustavi se pred njom, i videći je prestašenu i uzbudjenu, reče:

— Nemoj se žalostiti, Mietta! Nije to ništa, razumiješ, ništa! Ima i drugih puteva, da čovjek postane pomorcem...

— Kako? upita ona, povjerovavši odmah. Ja sam mislila, da je sve svršeno, gospodine Jeane...

On udje u kuhinju i sjednuvši poče da joj razlaže svoje namjere. Bio je nezadovoljan sam sa sobom, srce mu je stezala dosad nepoznata žalost. Napolje izlaziti nije se usudio, a gore k njima nije htio; zato je dugo ostao kod stare služavke.

— Kad navršim godine službe prostoga mornara, pričao joj je, bit ću kapetan duge plovidbe, razumiješ li; brzo ću doći do toga, da zapovijedam ladjom; ja sve to jako volim, vjeruj mi...

I videći, da ga ona gleda suznih očiju, on toplo zagrli jadnu, skromnu Miettu.

5.

Listopad se približavao kraju.

Kuća Bernyjevih ostala je iza porušenih nada uvijek tamna i mrka, iako ju je svaki dan objasjavalo isto čisto svijetlo, isto modro nebo. U maloj blagovaonici, koja je gledala na more, krojila se i spremala uz pomoć Miettinu prosta oprema, o kojoj se govorilo tihim glasom: košulje od jednostavnoga platna, hlače i bluza iz gruboga sukna.

Jeanov je djed obavijestio one druge, Bernyje, bogate ujake i bratiće, razlažući im s loše namještenom ravnodušnošću osnovu, koju se zasnovali:

»Da, pustit ćemo ga, da malo plovi na trgovačkim brodovima, da što prije navrši svojih pet godina mora, jer na svaki način hoće da bude kapetan duge plovidbe. Možda će se predomisliti naše drago dijete iza ove kušnje; mi bi bili sretni, da odabere drugo koje zvanje. No zasad se toliko zanosi za morem, da mu se nismo usudili braniti«. — Nato su ovi Bernyji, gradeći se više nego ikada zaštitnicima, ali malo vjerujući u tu buduću kapetaniju, zapitali za ime broda, na koji će se dječak ukrcati.

Oh! Bože moj, bila je to vrlo čedna ladja iz stare luke u Antibesu, — tako su držali, da će biti najbolje, jer će od vremena do vremena dijete ipak dolaziti kući, — jedan brik, koji je vozio vallaurijske vrčeve i zemljano sudje za Levant...

Još više nego očajanje zadavao je jadnome djedu bola uvrijedjeni ponos. Iza gotovo dvadeset godina nije njegova kći Henrieta radi svoga čednoga imutka mogla postići, da ju potpuno prizna porodica Bernyja, u koju je ušla udajom. Čim je obudovljela i bila upućena jedino na svoj imutak, djed je — bez žaljenja — počeo da podnosi mučeništvo potajnog odricanja, samo da kćeri pomogne, kako bi sačuvala vid gospodje, da se ne mora otpustiti Mietta, prodati kuća i da se uzmogne Jean školovati kod Maristâ. A sad eto taj unuk — kojega je on uvijek ljubio, a sada možda više nego ikada — sad ga taj unuk na koncu života, provedena u samopožrtvovanju, ponizuje: — odlazi kao prosti mornar na trgovački brod, upravo kao i sin zadnjega ribara u luci. Čemu da onda starac nastavlja uzaludnu borbu i mukotrpni svoj život, čemu?... U času, kad je dovršio i tu zadaću, da učinjenu odluku dojavi svim članovima porodice Berny, činilo mu se, da više i nema nikakve svrhe na svijetu, da nije više ni od kakve koristi; najvolio bi bio ostati u svojoj sobi, svojoj staroj, goloj, pustoj i žalosnoj sobi, sjesti ili leći, pa čekati konac...

No bila je nedjelja, tradicijonalni dan, na koji je uvijek večerao kod kćerke. Starac ustane, da se obuče i podje, — to više, što je to imala da bude posljednja nedjelja prije odlaska Jeanova.

Osjećao se je tako slabim, starim i slomljenim, kao nikada prije. I kad je počeo — prije nego će izići na ulicu, gdje su ga prolaznici već slabije pozdravljali, nego prije — četkati po običaju svoju bijednu redingotu, koja već odavna nije bila popravljena, osjetio se malodušnim radi svega oko sebe; osjećajući se nesretan radi nedaće unukove, nije mu bilo stalo ni do odijela, na koje je dosad tako brižno pazio uza svu bijedu i istrošenost. I na rubu ugaslih mu očiju ukažu se suze, — one staračke suze, koje su tako gorke i koje tako polagano teku iz svog isušenog vrela...

Dotle se Jean vazdan šetao i sanjario, samo što se je sada — prvi put uopće — opažala u njegovim očima izvjesna sjeta, dok su mu kretnje postajale polaganije. Izlazio je mnogo manje nego prije, a ni luka ga nije više toliko privlačila, pošto je bio siguran, da će doskora i on biti jedan od onih mornara, koje brodovi odnose u daleki svijet... Gdjekada bi zastajao u kući i zagledavao se u što i zamišljao. Ili bi sâm izlazio u polje, na dobarce. U zapuštenom vrtu, gdje su u obilju rasle krizanteme i katarinčice, ostajao je po čitave sate medju zidovima, punima gušterica, dok su se naranče žutjele na oktobarskom suncu... S ljetom se svršilo i njegovo djetinjstvo; zajedno sa sjajem sunca, koje je već postajalo melankolično, nestajalo je i njegove prošlosti, pune sretne bezbrižnosti. On je to s bolom razabirao, osjećajući ujedno neko nepoznato čuvstvo žaljenja i straha...

Čekajući na odlazak, duh se njegov nije ustavljao ni na čemu pozitivnom i jasnom, nego se sve više odbijao u daleke snove. Za svoga dugoga lutanja redovno je i čitao. A knjige, odnosno mjesta u njima, koja su ga jedino zanimala, jasno su pokazivala — što se je uostalom moglo zaključiti i po njegovom čistom profilu, kao i dugoljastim očima — da se u njegovoj duši naslagalo i mnogo orijentalske baštine. Bio je mješavina nepopravljivog djetinjarenja, velike fizičke snage, priproste jednostavnosti i — besvijesne i preduboke poezije.

Čitajući namjerio se na nekoliko vizijonarnih fragmenata o nestalom Orijentu, koji su postali klasični; uvijek ih je iznova prečitavao u sunčanoj tišini vrta, dok su ga svaki put podilazili trnci pred misterijima, koje su mu oni donosili pred oči...

»Bilo je veče davnih vremena. Smrt Astre Surija, feniksa svjetskoga, iščupala je mirijade dragoga kamenja iz zlatnih kubeta benareskih...«

Riječi su ga na osobit način uspavljivale u divne snove; sâm zvuk kakvog imena iz »onih vremena« i

»onoga svijeta« omamljivao ga je sjetom, kao zadah sarkofaga...

»Egipte! Egipte! ramena su tvojih velikih i nepomičnih bogova, bijela od ptičje nečisti, a vjetar, koji prolazi, raznosi pustinjom prah tvojih mrtvaca...«

I ovdje, u porodičnom vrtu, pod narančama, što ih je pozlaćivao posljednji trak sunca sa zapada, usred krizantema, plavetnih asterida i svih visokih biljki, koje je već osušila jesen, on je mislio na one levantske otoke, što ih je imao doskora vidjeti, na Egipat s onim pustinjama ružičastoga pijeska, na tisućgodišnju Indiju...

Ova klica sklonosti za sanjarenje, koja je od početka već bila u njegovoj duši, a kasnije se razvila i nabujala prvom naobrazbom, makar nejednakom i nepotpunom, imala je ostati i dalje, rasti u širinu i dubinu uza sve nepovoljne prilike, u kojima će živjeti... U srcu čovjeka i budućeg mornara, imao je ostati jedan velik dio prikriven.

6.

Posljednja je njihova zajednička večera prošla u ćutanju. Mietta je posluživala kao uvijek s istim tradicijonalnim zdjelama. Ni ona nije govorila ni riječi, jer joj se srce stezalo, pa je jedva susprezala suze.

Jeana je neprestano zaokupljala uspomena na večeru jednih Duhova, koja je označivala u neku ruku početnu etapu u njegovom dječačkom životu, a sada mu se, iza proživjeloga djetinjstva, ukazivala u daljini zaogrnuta misterijoznom aureolom... Prvo dječačko odijelo i mali, smedji šeširić; prvo nagovještanje i prve blage zrake proljeća, koje su navaljivale kroz otvorene prozore; osjećaj, da se opet počinje ružičasta i svježa zora, izbijao je iz svega... A sada, sasvim protivno, neko neodredjeno, preuranjeno čuvstvo svršetka i duboke večeri uz fizički osjećaj zime, što ga daje zahladnjelo doba i nagli dolazak noći...

Kad je poslije groždja, koje je donešeno kao zakusak, ustao — uostalom nekako bez zanosa i žurbe — da se, kao obično, prošeće ulicama, reče mu djed:

— Ostani, sinko, molim te; imamo, da ti nešto kažemo.

Jean zastane, spusti glavu, jače se namrgodi i spremi se na obranu, jer se bojao, da će starci opet pokušati da ga odvrate od mora i da će ga možda opet nagovarati, da udje u tvornicu ujakovu.

No djed je produžio tužnim, rezigniranim glasom, govoreći polagano neočekivane stvari, koje su mu jedna po jedna ulazile ravno u srce:

— Dijete moje, ti eto postaješ čovjekom, pa mi se čini, da je došao čas, da ti položim svoje račune, pa da uvidiš, da odsad ne ćeš više imati drugoga oslona nego samoga sebe.

»Dijete moje!... tvoja majka i ja nemamo više ništa, gotovo ništa više...

»Da te uzmognemo školovati u maristićkom institutu, morali smo posuditi dosad znatne svote novaca, pa je naše staro dobro Carigou opterećeno hipotekom. Dok ja budem živ, sa svojom mirovinom — ti znaš, kolika je — možda ćemo moći... uz postojanu štednju tvoje majke i ove dobre djevojke... moći ćemo možda sačuvati kuću... koja je tebi isto tako draga, kao i nama... No iza toga?«

Starčev glas, sve više prekidan, postao je tako drhtav, kako ga Jean nije nikada prije slušao, pa posljednju rečenicu: »Dao Bog, sinko, dao Bog, da poživim samo do onoga dana, kad ti budeš mogao da izdržavaš sebe... i majku... Jer me pomisao, da bi ona ručnim radom morala zasluživati, upravo strahovito muči...« Kad je djed svršio, potresoše mu kratki i isprekidani trzaji staračka ramena pod izlizanim suknom jadne, svetačke redingote. U osamdesetogodišnjim očima zatitra beskrajna žalost...

I u tom času, cijelom tišinom ugasle večeri, u kojoj su drhtali još posljednji zvuci staračkoga glasa, prodre nagli jecaj, žestok, mladenački, prepun žalosti i samilosti... Jean je plakao, da su mu se grudi tresle, a suze, koje su se, bez njegova znanja, skupljale u njemu već nekoliko dana, počele curkom curiti.

Oh, on je već i dosad naslućivao poniženje ubogoga djeda, on se je domišljao sve većoj i većoj bijedi kuće, koja je ipak još uvijek bila dolično vodjena... Ali ovo sada prelazilo je sve mjere i nadilazilo sve, što je on smatrao mogućnim...

Da ne bude više ničega, da stari posjed i kuća budu prodani strancima, a majka njegova da mora raditi za druge, kako bi se prehranila!...

Malo pomalo, dok je ostarjeli djedov glas govorio, prodirale su ove okrutne stvari u njegovo srce, koje je tako često bilo nepozorno i rastreseno, i razdirale su ga do dna... Dječak im se nato baci u naručje i stane prolijevati tople suze, kao što plaču mala djeca, osjećajući veliku potrebu, da ih tko grli i tješi, — da ih moli za zaštitu i savjet prije propasti.

No majka njegova nije plakala, nego ga pritiskala uza se, zaboravljajući na mahove sve, te nije želila ništa drugo, nego da ga ovako drži uza se. Nesporazumak, ledena pregrada, koja ih je razdvajala gotovo dva mjeseca, nije više postojala, a svega ostaloga nestalo je u radosti, što je opet našla sina, što je mogla da mu oprosti i što je opet osjećala, da ju on ljubi.

Uostalom, ona se je kao izrazitija plebejka od svoga oca, jamačno radi križanja, radi nepoznatih baštinjenih primjesa, nenadano osjetila jačom, mirnijom, odlučnijom pred propašću, koja je prijetila: — Ako bude trebalo raditi, dobro; ona će raditi: ostavit će ovaj kraj i poći će za Jeanom, kamo bude on išao — eto, to je sve; bio on mornar ili časnik, uvijek će ostati on, njezin jedinac, njezina radost, njezin život, i kad ga bude držala u svom zagrljaju, ne će imati ništa više da traži od svijeta.

7.

Iza ove večeri vratio se mir i nešto nade u njihovu kuću. Najzad, kad već ne mogu da ga pošalju na druge kakve nauke, njegova je osnova još i najbolja. Mornarske će godine brzo proći i brzo se zaboraviti.

A dječak je računao ovako: za dvije godine javit ću se u mornaricu, a tri godine poslije toga bit ću kapetan duge plovidbe; za pet godina zasluživat ću svoj kruh i pomagat ću majku i djeda; veselje će se vratiti k nama i sve će biti opet zaboravljeno... Pun najboljih odluka za rad i uredan život, nastavio je svoje djetinjarije i smijeh; vratila mu se njegova prijašnja veselost.

Inače je odsad izlazio na šetnje samo s njima. Posljednjih večeri šetali su se sve troje zajedno, u najboljim svojim haljinama, kao da su se htjeli pred prolaznicima pohvaliti svojim držanjem. Stari je djed opet uspravno hodio i bio brižno očetkan; Jean u elegantnom engleskom odijelu, kojega doskora više ne će nositi, vodio je pod rukom majku, kao odrastao i ozbiljan mladi čovjek.

8.

Kad su se stale spuštati prve novembarske magle, zajedrio je brik, sav nagnut na jednu stranu pod pritiskom jedara. Za njim se razabiralo monotono, skladno brujanje — kao šuštanje svile — ne toliko zvuka, nego kao neka vrst sonorne tišine...

Antibes je u daljini propadao u dubinu, postajući sve sličniji žutoj glinenoj točki, koja je bivala sve manjom na podnožju snježnih, bijelih Alpi, koje su postajale sve golemije, ali i nejasnije, ocrtavajući se na ugaslom nebu.

A Jean, već dva sata mornar, stajao je obučen u grubu lanenu bluzu na mostu brika, nagnut napred i promatrajući široko otvorenim očima sve novosti oko sebe. Uznemirivalo ga je, što se je nalazio medju nepoznatim ljudima na ovim, rekao bi, živim da-

skama, koje su bježale od kopna; uznemirivala ga je ona melankolija ničega, koja je malo pomalo postajala sve turobnija i moćnija.

Druga je momčad bila takodjer na palubi. Oni su, kao i on, gledali, kako sve više nestaje kopna gdje su se bili zadržavali razmjerno dosta dugo, nenavikli teškim naporima pomorskoga života.

Bilo je šest tih novih Jeanovih drugova: jedan Malteżanin, crn kao Arapin, u dronjcima, golih prsiju uza svu večernju hladnoću; dva provansalska klipana, jedno potucalo iz Bordeauxa, — i jedan odbjeglica iz vojne mornarice, koji se, dok su bili u francuskim vodama, nije uopće pokazivao. Svi su bili obukli svoja prosta odijela, koja su ih sasvim promijenila. Lica sviju njih bila su rezignirana i pasivna.

Dok su se tako besposleno šetali, pojavi se iza njih kapetan, u neku ruku kolos opaljena lica, Herkul, koji je počeo da sijedi, surov i ozbiljan, neizrazitih, mrtvih očiju. Naložio je jedan manevar promuklim glasom i riječima, koje su Jeanu bile sasvim nepoznate. Kao novak, Jean nije znao, kamo bi pošao, pa se nasmiješi, jer ga je zabavljala novost, kao u kakvoj igri. U isti mah začuje iza sebe nekoliko kratkih i oštrih riječi. Onda pogleda bolje kapetana, a smiješak mu se smrzne na usnama... Čovjek taj nije više bio onaj isti, koji ga je čas prije primio onako uljudno u Antibesu, kad su ga do broda ispratili brižno obučena majka i djed u bijelom ovratniku.

Onda se i novak Jean uozbilji, shvativši, da je jednak, ako ne još i niži od onih prostih mornara, s kojima će odsad živjeti, — i da se sve sastoji u tom, da čovjek bude pokoran... I sada odjedanput shvati vrlo jasno, kako je duboko pao; u jedan jedini čas, u noći, koja se sve jače spuštala, osjetio je, kako mu se spušta na ramena jaram od željeza...

9.

Gorki su dani prolazili jedan za drugim; dani, kojima više nisu znali ni za ime, ni za datum. Od tih dana slagale su se sedmice, od sedmicâ mjeseci, kojih više nisu ni brojili... Vrijeme im se činilo strašno dugim u sadašnjosti, a strašno kratkim u prošlosti.

Gdjekad samoća morska, gdjekad opet iskrcavanja u neznanim krajevima Korzike ili Italije. Vallaurijski vrčevi, koji su služili samo kao izgovor, bili su istovareni u Livornu; inače bi iznenada noću otplovili s misterioznim vijuganjem, kojemu se za uzrok nije smjelo pitati. Pod zapovjedništvom svoga komandanta postali su ljudi utjelovljenom pokornošću.

Za ovog tajnovitoga prekidanja valjalo je, bez ijedne riječi protesta, manevrirati uz obale, koje nisu imale nikakvih luka; trebalo je, bosih nogu u morskoj vodi, po pijesku ili po šiljatom kamenju, prenositi teške terete, vreće, zamotke neizvjesne sadržine. Ali na zapuštenim mjestima, gdje se je to obično dogadjalo, Jean je sve strpljivo podnosio, ne osjećajući se poniženim, jer nije bilo svjedoka; uostalom, opažao je i osjećao, da i ovom zanimanju, kao i svakome, koje je opasno i slabo unosno, ne manjka neka veličina. Najzad, dao se na pun fizički život, koji umara i jača tijelo, a uspavljuje duh. Tek večerom, kad bi se počela spuštati noć, na širokoj pučini ili u osamljenim zatonima, počele bi da se vraćaju — njegove uspomene...

Za cijelo to vrijeme, mala je kriomčarska ladja ipak junački plovila, premda je bila već stara i krhka. Zapljuskivali su o nju kratki i oštri valovi, dok je hladni maestral brijao obraze momčadi.

»Ovaj je brod moj jedini hranitelj«, rekao je jednom prilikom kapetan svojim pijanim glasom, — »a kod kuće imam petero djece!... Neka plovi, ili nek se raspane! Ova je refleksija — jedina, što su je ikada čuli iz njegovih usta — bila namijenjena Jeanu;

kapetan je naime počeo prema svome novome mornaru pokazivati neku dobrohotnu pažljivost, kojom se mladić ponosio.

Samo u velikim razmacima, radi nestalnosti putovanja, dolazili su Jeanu listovi iz Antibesa: — u istom omotu dva draga rukopisa: majčin i drhtav rukopis staroga djeda, koji se je približavao svome koncu. Jean je ta pisma čuvao kao svete relikvije u posebnoj kutiji, na dnu svoga vlažnog ormarića. To je bilo jedino, što mu je bilo dragocjeno na tom brodu, gdje je živio priprosto i bijedno poput posljednjega mornara.

Gdjekada bi se desilo, da su po koji dan počivali; morali su da provedu nedjelju u kakvom žalosnom seocu ili zaboravljenom zatonu. Onda bi Jean, izlazeći na šetnju, obukao svoje najbolje odijelo, koje je već bilo izgubilo boju ležeći dugo savijeno u vlagi; a nije mu više ni pristajalo, jer je postalo usko za njegova široka pleća. Šetao se sam, postavši — barem za nekoliko sati — opet djetetom, sanjarskim i zamišljenim. Išao je ravno, bez cilja, gledao zamišljeno nepoznate stvari, izmjenjujući poglede sa crnim ili plavokosim djevojkama, započinjući neizvjesne ljubavne pustolovine, koje u ovakovim mjestima nisu vodile ni do čega, ali su ga uzbudjivale. Volio je rad, napose na širokoj pučini, nego ove dane odmora i sanjarenja, kad je jasnije razabirao svoju sudbinu. Uostalom, to su bile rijetke i kratke stanke, — a i zaboravljale su se jako brzo, ostavljajući iza sebe jedva u uspomeni djevojačke oči, koje su se nekoliko dana vraćale u časovima, kad se počinjao san...

Inače, more i neprestano more, u svako doba i po svakakvom vremenu more, borba s ledenim maestralom, s valovima i njihovom bijelom pjenom.

10.

Tako je bila prošla cijela zima.

Divnih su, upravo čarobnih dana, proživjeli na otoku Rodu, mjeseca maja.

Upravo kad se svršavalo zlo vrijeme, koje se zimus bilo baš oteglo, njihova je jadna, izmučena ladjica, ušla u tamošnju luku. Promjena geografske širine, približavanje k svijetlom jugu, kojemu se utjecaj već zapažao! Sve je to palo u isto vrijeme, kad se počinjalo proljeće, orijentalno proljeće... U očima je Jeanovim sve to samo još povećalo magijski čar Levanta, za kojim je mladić čeznuo i o kojemu je sanjario pod narančama u starom vrtu u Antibesu. A Levant mu se sada prikazao iznenada u svemu svom mirnom i sjetnom sjaju.

Radi popravaka imali su u luci da ostanu mjesec dana, upravo dosta, da se čovjek aklimatizira i da — ljubi.

Prvoga su dana otvorili vlažne ormare i na toplome vjetru razastrli mokre stvari. Kao da je i sâm brod osjećao, da je došao ovamo da otpočine, da se osuši na suncu.

Oh, prva večer, koja se spustila tako prozirna, tako mirna i prožeta nepoznatim mirisima!... Jean je bio na straži pa nije smio s broda; no svršivši posao, skoči on na kopno i gotovo se izvali na razvaljeno obrežje, s kojim će se doskora upoznati. S neiskazano žalosnom slašću osjećao je, da se izvršava san njegova djetinjstva... Promatrao je pozlaćeno nebo i onaj grad, kojemu se mrtva nepomičnost ovijala zlatom. Orijent se otkrivao pred njim, orijentalniji i dalji nego što je on ikada i mislio, po svojoj cjelini i mnoštvu sitnih stvari — naročito po misteriju velikih, primitivnih zidova, koji su skrivali neprozirni život...

Dok je ovako sam sanjario, pojavi se jedna mlada djevojka — Grkinja ili Sirijka bez koprene — i u njoj se najednom za njega personificirao sav Orijent. Bila je vanredno mlada, strastvenih, intenzivno crnih očiju, a kose žarke, nenaravne boje. Malo neodlučna u svom hodu, kad je opazila mornara, izvaljena na zemlji, okrene prema ladji, uputivši se rubom stare kaldrme, samo da predje što bliže uz

njega. Njezine su dugoljaste oči, napola zatvorene pod tamnim trepavicama, a napola sakrivene pramenima kose, što su se prokradali ispod šarene marame, pozorno gledale modre, otvorene oči Jeanove i njegovu crnu kosu...

Ona se nasmiješi, onda podje mimo njega, udaljujući se, kako je i došla, polagano i zibljući se u hodu, da su joj se jedva naslućivali vitki bokovi pod širokim kostimom.

11.

Djevojka je odsad dolazila svake večeri, u doba zlatnoga sumračja, a Jean po cijeli dan nije ni na što drugo mislio, nego na njezin dolazak. Svršivši posao, brzo bi se oprao svježom vodom, koketno naherio lanenu kapu na kratkoj kosi, a onda spretno skočio na kamenje obrežja, da ju dočeka, pušeći tursku cigaretu. Ona bi se odjedanput pokazala na kraju jedne strme staze, na zaokretu, iza mrtvih zidina. Dolazila je, silazeći iz staroga grada, ogledavajući se, kao da se boji potjere... Približavala se laganim koracima, u isti mah i nedužna i izazovna, ne sluteći o nevolji, koja može da proisteče iz ljubavi.

Jean se nije micao, nego čekao, dok djevojka dodje bliže. Ona bi se uz smiješak zaustavila, dala mu kakav cvijetak, grančicu naranče, ili istočnu ružu opojnoga mirisa; gdjekada bi ga zapitala u napola francuskom narječju: kako će se dugo zadržavati na otoku i kuda će krenuti kasnije?... Iza toga bi, kao draškajući ga, nastavila svoj put, dajući mu znakove odbijanja, indignacije ili molbe, kad bi on pokušao da podje za njom.

On je bio slobodan samo navečer, a grad je — budući turski — dakako, čim bi pala noć, postao taman i neprohodan. Što dakle da se učini?

U njenoj pojavi nesamo da je bio za njega utjelovljen sav čar i deliciozna omama ove zemlje, nego kao da su djevojčini kratki posjeti i letimični osmjesi predstavljali neke simbole svih nerealiziranih osnova

i svega efemernoga, čime je imao biti ispunjen Jeanov život.

12.

Petnaest dana kasnije.

Već su uricali sastanke, pola sata iza njena prolaska, na jednom samotnom mjestu, gotovo u samu noć. Dopuštala je, da je cjeliva, pa mu je i uzvraćala cjelove; no to je bilo i sve, jer bi ona brzo umakla i sakrila se iza velikih zidina, ostavljajući njega u bojazni, da se više ne će povratiti. Zato ju je on, shvaćajući, da ju ne bi mogao protiv njene volje tražiti i bojeći se, da ju sasvim ne izgubi, radije svake večeri puštao... »Da ostaneš u našem gradu, onda bih pristala« govorila je — »ili kad bi se barem povratio...« Da se povrati! Zaboga, on ni sâm nije znao, gdje će sutra biti; jadni novak na malom, neuglednom trgovačkom brodiću, bez slobode, bez novaca, kakove bi osnove uopće mogao imati? Pošto je bio predan na milost i nemilost mrkome čovjeku, koji mu je zapovijedao, nije mogao niti što reći, niti obećati. I stoga se je morao zadovoljiti i onim, što mu je zlatokosa djevojka darivala...

A kad je noć postala tamnijom, odvodili su ga drugovi u zabitne kuće, gdje su Grkinje, još dosta lijepe, dozvoljavale i više, nego same poljupce.

13.

Granuo je lipanj, i približilo se vrijeme odlaska. Još tri-četiri večernja sastanka, pa će se i to svršiti, bez sumnje zauvijek. Pomišljajući na taj konac i znajući da nikada ne će doživjeti slasti posjedovanja, Jeana je obuzela neiskazana žalost, koja je u tako bolnoj vezi s fizičkim stvarima. Orijent, što ga je za nj personificirala ova djevojka, bacao je svijetlo svoje beskrajne poezije na uzbudjeno tijelo...

Uto stigne iz Antibesa pismo, koje je jednim mahom promijenilo i razbilo sve.

Pisala je samo majka. »Dragi djed teško se razbolio«, pisalo je u listu. Po načinu, kako je mati pisala, kao da ga želi »pripraviti«, on je odmah shvatio, da je stvar vrlo ozbiljna, — bez sumnje nepopravljivija i definitivnija nego odlazak sa Roda. Dozivajući u pamet sliku jadnoga starca u crnoj redingoti i s bijelim ovratnikom, njegovo se srce cijepalo od bola; u mladićevoj svijesti izroni jasnije nego ikada shvaćanje o tomu, koliko je taj čovjek radi njega stradao i koliko mu je razočaranje prouzročio na kraju života. Na pomisao o velikoj udaljenosti, polaganoj plovidbi jedrima i tajnim osnovama kapetanovim, spopade ga strah; s tjeskobom u srcu osjetio je, kako je neznatan, osjetio je žalost, što nema novaca, da se vrati kakvim poštanskim parobrodom i što na nikoji način ne može da ubrza svoj povratak k onome, koji možda već leži na smrtnoj postelji.

I ovaj Istok, koji ga je očaravao, odjednom mu se pričini teškim poput oklopa od zlata. Djevojka mu je u taj mah postala ravnodušnom, gotovo neprijateljicom, — a poljupci, što joj ih je dao, jer nije imao snage, da joj ih ne da, bili su bez smiješka, prisiljeni i pomiješani grižnjom savjesti.

Dosad nije nikada pomišljao, da bi mogao izgubiti djeda, — kako se često dogadja djeci, koja nisu doživjela smrti u najbližoj okolini; Jean nije pomislio, kako je djed star, videći ga uvijek uspravna, uvijek jednaka, otkad ga se je uopće sjećao. Djedov život činio mu se nepromjenljivim, kao što je i kuću u Antibesu smatrao gnijezdom, koje je sasvim njegovo i kojega mu nitko ne će moći oteti...

14.

U Antibes je stigao u srpnju, pošto putem nije primio više nikakvoga lista.

Mučaljivi kapetan, koji ga je zavolio, dopusti mu odmah, da se iskrca i ne brine ni za što na brodu. U svom prostom odijelu, uvijek istom, koje je doduše

bilo dobro iščetkano, ali požutjelo i odviše usko, išao je Jean gradom s nekom sasvim novom poniznošću, ne gledajući nikoga i ne brinući se za svoje ishabano odijelo i za spoljašnji izgled, koji je bio gotovo siromašan.

Nad Antibes se bilo natklopilo sunce i tišina. Jean je jurio kući, osjećajući, kako mu se noge zapleću od žurbe i nestrpljivosti, i kako dršće kao što još nikada nije drhtao vraćajući se kući.

Kućna vrata bila su napola otvorena sa spuštenom, tradicijonalnom zavjesom od muslina, da ne bi ulijetale muhe... U hladovini hodnika stajala je Mietta. Ugledavši Jeana, poviče: »Ah, gospodin Jean!« takvim glasom, da se je mladiću sledilo srce, te se odmah sjetio, kako ga je ista služavka dočekala onoga dana, kad je bio odbijen od Pomorske škole.

— Što je s djedom? zapita mladić tiho i kao moleći, postavši odmah za deset godina mladji, gotovo malo dijete. — Gdje je djed?

Po jecanju, kojim mu je odgovoreno, odmah je sve shvatio... Majka, koja je čula, da je došao, već je silazila iz prvoga kata. Sreli su se na stepenicama i držali se dugo zagrljeni... Ona je plakala, ne govoreći ni riječi, jer je razabrala, da je već pitao Miettu, pa da sve znade...

Ušao je s majkom u mali salon prvoga kata, dok mu je u glavi šumjelo kao da ga je tko udario. U sobi je zatekao nekog čovjeka neprijatna izgleda, kako drži izlizanu djedovu redingotu u ruci, dok je na stolu bila poredana porodična srebrnina.

— Pa dobro, nosite ih po tu cijenu, gospodine! reče majka žureći se da svrši započetu prodaju.

I dok je Jean stajao nijem i skamenjen, položi čovjek nekoliko banknota na stol i strpa u džepove jedaći pribor — njihov porodični pribor s djedovim početnim slovima, uspomenu na nekadašnje svečane dinere...

Kad je stranac izišao, uhvati majka sina za obje ruke:

— Da, da, jadni moj sinko! Ovo i sve ostalo, kuću, vrt, vidiš, sve, što god smo imali, sve moramo prodati!... Djedova me je mirovina izdržavala... ali sada, kad nema više njega, sad više ne mogu!

Govorila je malko uzbudjena, kao da nije sasvim pri sebi; kao da joj nije ni teško govoriti o ovim strašnim stvarima, koje su joj ipak zadavale dubok bol. Razvedrio ju je Jeanov dolazak, radovala se, da je on opet uz nju, da ga može gledati i diviti mu se, jer je tako porastao, ojačao i uljepšao se.

A on se je bacio u majčino naručje, naslonivši lice o njeno rame, kao da u nje traži utočišta i pomoći od tolikoga jada i nesreće, koja se survala na njegovu glavu.

15.

Tri ljetna mjeseca prošla su im kao u strašnom provizoriju života. Bio je to za njih jedan od onih perioda, kad se čovjek ničega ne poduhvata, jer mu ni za što ne dostaje smionosti... Zašto da i uredjuje bijednu kuću, kad će im je i onako uzeti?...

Kupci su dolazili i odlazili. Majka je s velikim poniženjem pokušavala da sklone druge Bernyje, ne bi li joj pomogli, da spasi barem ovo porodično gnijezdo. No bogati rodjaci nalazili su, da bi to bila prava ludost i da bi tek to značilo njenu potpunu propast. Neka ju samo proda, podmiri dugove i sve već jedanput svrši...

I ona ju je prodala.

Kad je prodaja bila sasvim odlučena, činilo se, da im dani lete još brže nego obično, kao u kakvom rdjavom snu, gdje vrijeme nema odredjenoga trajanja.

Kad su se, uvečer onoga dana, kad je ugovor bio potpisan, našli za porodičnim stolom, njihov skromni diner, što ga je još i sad donosila Mietta, činio im se kao karmine; ta je večer bila kao neka posmrtna straža...

Osnova, koja se sada motala materi po glavi, bila je ova: — budući da Jean, koji će doskora na-

vršiti osamnaestu godinu, mora na more, a ona sama treba da se dade na rad za druge, valja da ode što dalje od Antibesa; zajedno će poći na drugi kraj Francuske. Ona će se nastaniti u kakvoj sjevernoj ratnoj luci. Toulon joj je bio odviše blizu, a i poznavala je ondje mnogo svijeta.

Jean je i tako trebao da provede barem jednu godinu u Brestu, na školskoj ladji; poći će dakle oboje onamo, da sakriju svoju bijedu.

U oktobru je novi vlasnik naložio, da mu predadu kuću i spreme se na odlazak. Odmah iza toga doći će tapetari, da sve obnove i promijene. Novome vlasniku naime nije bilo ništa dosta lijepo, što su jadni prognanici toliko ljubili. I oni stadoše prebirati stvari, koje su im bile najmilije. No bilo im je sve milo i nisu se mogli odlučiti, da išta ostave. Ipak su sa sobom mogli ponijeti tako malo!

Jean je pomagao majci zabijajući sanduke; svakoga se je jutra budio u svojoj dječjoj sobi sa čuvstvom nejasnoga straha, pomišljajući: »Svanuo je i opet jedan dan, koji će me približiti času, kad valja svemu ovomu reći posljednji zbogom!« I svaki je dan kuća postajala sve praznijom; nije se više pospremalo, a po podu se razastirala slama, koja je ostajala iza zamotavanja.

Jean je s ljubavlju spremao tisuću sitnih, dječjih stvari, naročito bilježnice iz gimnazije, pune snova o Pomorskoj školi; njih će trebati kasnije, kad se bude pripravljao za kapetanski ispit.

Izlazio je samo pod večer, da lunja po vrtu u Carigou, od kojega su im ključ još bili ostavili. Vrt, obrastao travom, počeo je već dobivati izgled groblja. Bilo je isto godišnje doba, isti lijepi, tihi sunčani dani, kao i prošle jeseni, kad je takodjer dolazio ovamo prije odlaska u Levant, — sâm kao danas, da se preda sanjarenju, jednako tužnom, kao i danas. Ubere nekoliko ružinih listova, da ih, osušene u svojim knjigama, ponese sa sobom kao uspomenu.

16.

Jeane! zazvala je majka žalosno, praznеći jedan ormar. Jeane, dodji, da vidiš! Sjećaš li se ovoga?

Pokazivala mu je malu košuljicu od bijeloga batista, krojenu »à l'ange«...

U prvi mah nije se mogao sjetiti... Bilo je odviše daleko... No onda odjedanput... ah, da... odjećica s Tjelova...

Ona je željela, da je još jednom s njime pogleda prije nego što će ju baciti na hrpu medju stvari, koje se imadu poderati ili prodati. No Jean je htio, da je ponesu sa sobom, pa su je metnuli, pomno složenu, u jedan od kovčegâ, koji će skupa s njima u progonstvo.

— A ovo? zapita ona, pokazujući mu mali smedji šeširić s dugim vrpcama od baršuna...

U tom se času njemu, daleko, daleko, da mu se je srce razdiralo, ukaže jedno duhovsko veče, jedan diner u proljeću, s djedom, kojega više nije bilo... U dubini njegove duše sakupi se beskrajna žalost, najočajnija i najmisterioznija tuga, što ju je mogao da prouzroči ovakav odlazak...

Da se dijeli od toga šeširiča? Nikada! Odlučiše dakle da i njega ponesu sa sobom, skupa s odjećicom maloga andjela; ta zauzimao je tako malo prostora.

Djedova redingota i palica sa srebrnom glavicom takodjer su pošle s njima. Za ljude siromašne, kao oni što su bili, natrpali su u kovčege doista mnogo nepotrebne prtljage.

17.

Posljednji dan! Tako sjajan, osvijetljen varavim suncem, neuporedivo lijep dan na početku novembra.

Imali su poći kasno uveče, noćnim vlakom.

Jean je imao još tisuću sitnica da spremi i uredi, pa se žurio da uhvati još časak vremena prije nego što zapane sunce, da podje u svoj Carigou, koji je bio malo podalje od grada.

Kad je ušao u vrt, bila je već gotovo večer; zrake sunca, već sasvim crvene, prosijecale su granje, osvjetljujući stara, nepomična debla. Za njega se udruživala melankolija svih onih završetaka, koji su došli zajedno: melankolija večeri, jeseni, i najdublja — melankolija definitivnoga odlaska...

Mnogi se ljudi, naročito u prvoj mladosti, osjećaju kao privezani uz pojedina mjesta, drveće, zidove, pa možda misle da ljube ili žale za svim time, ali uistinu plaču jedino za svojom nestalom prošlošću, koja se odrazuje u tim predmetima... Jeanu se činilo, da ni prodavanje stranim ljudima, ni išta drugo ne može spriječiti, da sve ovo zapravo ne bi pripadalo njemu, a nikako i nikada novim vlasnicima... Tko zna, nisu li možda i prije, nego što je on počeo živjeti zemaljskim životom, drugi, nepoznati ostavili nešto od svoje duše na istom ovom mjestu i zanosili se istim iluzijama?

Odjedanput nestade zlata, što je dosad sjalo kroz granje, a tišina kao da je još porasla... Sunce je leglo na počinak. S noću spusti se na zemlju i neočekivana hladnoća.

Bilo je doba da se povrati. Jean još jednom zaokruži očima po zaraslim alejama, da se posljednji put oprosti s njima i odluči da izadje. Polagano idući i neprestano gledajući, zatvori antikni portal — a u dušu mu se zareže jedno vječno i apsolutno »nikad«...

Večeru, koje se nisu ni doticali, posluživala je Mietta, plačući, dok im je svijetlila svijeća, prilijepljena na stol.

I spusti se večer s onim teškim i dugim očekivanjem. Sve je bilo gotovo; posla više nije bilo nikakvoga; ostali su sami, podrhtavajući od zime u praznom salonu, iz kojega je nestalo zauvijek dragih njihovih stvari. Šuteći su čekali, kao što čekaju osudjenici na kola, koja trebaju da ih odvezu na stratište.

Od vremena do vremena pošao bi Jean sa svijećom u ruci, da još jednom pregleda sobe, da još

jednom vidi svoju dječju sobu. Nije mu ostala ni ta utjeha, da bi se mogao predati djetinjskom snivanju, kako će sve ovo jedanput opet prekupiti; novi su naime vlasnici odlučili — nezadovoljni sa čednom kućom, koju je njegova majka držala u velikom redu — da ju odmah dadu rušiti...

Oko deset sati začuje se štropotanje kolâ na popločenoj ulici; zlokobni, potmuli lomot, najprije u daljini... Jean ga je prvi razabrao...

Kad nije više bilo nikakove sumnje, da se je pred kućom zaustavio omnibus, njima se pričini, da su se na trenutak dotakli smrti, i instinktivno padoše majka i sin jedno drugome u naručje.

Sidjoše. Odozdol im je iz hodnika dopiralo jecanje Miette. Iza njih se uz dobro poznato škripanje, koje su danas slušali posljednji put, zatvoriše stara vrata, definitivno kao pokrov na mrtvačkom lijesu...

18.

Kad su došli u Brest, bilo je jutro, sivo, tužno jutro, koje im je zaledilo krv u žilama. Bjegunce iz sunčane zemlje zaprepastila je potpuna promjena klime, koju su osjećali po svemu: po hladnoći, po turobnosti, koja je visjela u zraku.

Smjestiše se u skromnom, malom hotelu, kao ljudi, koji se boje i najmanjih izdataka, pa i najsitniji novac dvaput okrenu prije, nego što ga izdadu. Jean je, uostalom, dopuštao da se njime upravlja, kao da je iznova postao malim djetetom, sasvim bez volje, pasivan, blag, pokoran, osjećajući kako mu se srce puni tugom i gorčinom. Od vremena do vremena ipak mu je pogled privlačio strani, nepoznati grad s onim strašnim zidinama, sa sjevernjačkim stanovništvom i kišnim nebom; ogledavao se na ulici za modrim okovratnicima, kakve je i sâm imao doskora nositi, a gdjekad ga i bojažljivim čarom zaokupljalo sve ono nepoznato, što ga je još čekalo na životnoj stazi.

Trebali su nekoliko dana, dok su našli stan. Bilo je upravo bolno, što su im sve nudili za cijenu, koju su oni mogli platiti!

Majka, koja je bila spretnija od njega, lakše će se priučiti na priprostu okolinu, u kojoj će proživjeti dugo vremena, a možda i cijeli konac svoga promašenoga života. Njezin je gradjanski ponos znatno popustio. Samo ako o tome drugi Bernyji ništa ne saznadu; ako se bude odigravalo sve daleko od njihova pogleda, ona će bez prevelike gorčine sve podnijeti. Povrh toga je i Jean, koji se opet vratio k njoj i koji joj se sasvim približio, bio majci na veliku utjehu i naknadjivao joj gotovo sve, što je bila izgubila.

No u njemu je jamačno bilo više očeve ufinjene krvi, pa se je bunio protiv očite bijede. Na brodu ga nije vrijedjala nikakva mornarska surovost ni nevolja, ali na kopnu osjećao je strašnu odvratnost spram svega, što je bilo odviše ružno ili banalno bijedno. Duboko je trpio, gledajući majku ovako poniženu. Snalazila ga je čvrsta volja i nada, da će ju s vremenom opet podići. Nije mogao pristati na drugo, nego da sve ovo bude samo prolazna kušnja... U nedostizivoj daljini, u nepovratnoj prošlosti iskrsavala je pred njim sjajna njegova Provansa i draga roditeljska kuća, kao u sjaju posljednjih zraka zapadnoga sunca...

Naposljetku se odlučiše — moralo se, jer je hotel ipak previše stajao — odlučiše se za jedan stan u trećemu katu u Velikoj ulici, nedaleko od luke.

Stan je bio žalostan, vrlo žalostan, s izgledom na dvorište, duboko ispod njih i pusto. Jedan jedini prozor gledao je na ulicu, s njega su mogli pod sobom promatrati prolaznike u drvenim cipelama, kako se, nedjeljom, gegaju po blatu. U daljini se je razabirao komadić arsenala i ugao mornarske vojarne na brijegu Recouvrance. Posvud masivne gromade od granita, tamne i mokre od kiše. Tješili su se, da

će doskora promijeniti stan i drugdje naći bolji. Ovo će biti samo provizorno, dok upotpune ono malo pokućtva, što su ga sobom donijeli, ne usudjujući se da ga prodadu. A kad su stigli sanduci, koji su dolazili teretnim vlakom, kad su opet na svijetlo izišli dragi predmeti, na ovo sivo svijetlo, medju zidovima njihova skloništa u progonstvu, Jean i majka, ne usudjujući se, da se pogledaju od straha, da ne zaridaju glasno, plakali su tihe suze, koje kao da su dolazile iz dna njihova razderanog srca.

19.

Dva mjeseca kasnije. Sredinom zime.

Nedjelja je, kad su sve mornarske vojarne prazne, svi mornari po onim uskim, niskim ulicama Bresta. Sav je grad ispunjen jekom njihovog veselog smijeha, modrinom širokih okovratnika, crvenilom uskih gajtana na rukavima.

Vlažne granitne zidove osvjetljavalo je blijedo zimsko sunce. Vrijeme je blago, kao što se često dogadja u siječnju na toj točki Bretagne, koju okružuje i grije more.

Majka i sin naslonili se na jedini prozor, koji ih je spajao sa spoljašnjim svijetom. Ona je bila u jednostavnoj svojoj žalbenoj haljini, obučena jednostavnije, nego što je on to želio; gotovo kao žena iz puka, a on — u mornarskoj uniformi!... Bio se već priučio na svoj novi kostim, pa je lagodno nosio široki, duboko izrezani okovratnik oko pocrnjela vrata. U licu se malo promijenio, možda malo poljepšao radi crne brade, koja mu je počela gariti lice; no oči su mu ostale još uvijek djetinjske, žarke i sanjarske.

Kad je Jean dolazio kući, a vrijeme se desilo lijepo, često su zajedno stajali oboje na prozoru, koji su gotovo već i zavoljeli.

Iza velike nesreće, koja ih je oboje uništila, počeše se malo pomalo oporavljati u novoj okolini, nižoj od njih samih, kamo ih je život bacio kao što

more baca brodolomce; on se oporavljao zato, jer je bio mlad, a ona, jer je on bio uz nju.

I stan, što su ga uzeli s nevoljkošću i u očaju, poče im se sve više svidjati; nije im više ni na pamet padalo, da se sele.

Majka je, uostalom, stvarala čudesa, da sve udesi, popravljajući sama stare, izderane tapete od papira i vješajući jednostavne zastore od muslina, koji su oko sebe rasprostirali malo vedre svjetlosti. Na najvidnije mjesto postavila je komade pokućstva iz Antibesa, svijetnjake, vaze s kamina iz nekadašnjega salona i druge sitnice, uz koje su se vezale njihove uspomene.

U jednom ormaru počivale su u tišini najsvetije relikvije. Posljednja djedova redingota, njegove naočari i štap sa srebrnom jabučicom; onda knjige, što su nekada pripadale njemu, pa bilježnice, ispisane staračkom njegovom rukom. Uz to, u istom odijeljku, pojedina odijela iz Jeanova djetinjstva: haljinica malog angjela s tjelovske procesije, — i u posebnoj kutiji, umotan u zeleni gaz, mali duhovski šeširić.

On sam, koji se nekada tako teško snalazio u kućnim poslovima, brinuo se s religijoznim pijetetom za siromašno kućanstvo majčino, čavlima pribijao, što je trebalo da se pribije, i rado se u mornarskoj svojoj »maji« davao na temeljito čišćenje, kao na brodu. Želja njegova za klatarenjem bila se uspavala; bila ju sasvim potisnula u pozadinu grižnja savjesti; činila mu se strašnom i pomisao, da bi mogao svojoj majci prouzročiti ikakovu žalost; branilo mu je to samo srce i nježna ljubav spram nje. Osjećajući se uistinu neodvisnim, jer je bio mornar, pokoravao se dobrovoljno — drugačije ne bi ni mogao! — a ta mu se pokornost činila čak umiljatom i blagom. Uveče se iz vojarne vraćao rano kući, posvećujući sve svoje slobodno vrijeme majci. Izlazio je jedino s njom i uvijek ju vodio ispod ruke ljubeznim načinom, kakvoga ona prije nije u njega nikad zapažala.

*

20.

Ljeto naredne godine.

Nisu više prezirali svoga stana, pošto su osamnaest mjeseci zajedno u njemu proveli. No rana još uvijek nije bila zarasla, niti se žudnja za dragim domom stišala. U njihovoj je uspomeni Provansa odmicala sve dalje i dalje, ali se ujedno i okružavala sve sjajnijom aureolom, kao izgubljeni Eden... U njihovom se je kućanstvu i najmanja stvarca, samo ako je potjecala »od kuće«, smatrala svetinjom, koje su se pobožno doticali, jer je u njima budila melankoliju, a na njezin pogled srce življe udaralo.

Jean je doskora imao dovršiti svoju godinu na velikoj jedrenjači »Bretagni«, koja je bila usidrena na kraju maglovitoga zaliva kao školska ladja. Zdrav i prost život, što se provodi na takovom brodu, vječiti boravak na vlažnom zraku, zapadni vjetrovi, sve to uzrokuje medju mladim ljudima nejednake kvalitete spartansku selekciju: odstranjuje slabe, a jake još više očvršćuje.

Jean je postao mnogo revniji. Bio je uopće dobar mornar, žustar, energičan, a u isto vrijeme poslušan i mučaljiv. Željezna disciplina nije smetala njegovoj prirodjenoj nezavisnosti; čovjek, koji se inače tako opirao individualnoj presiji, primao je na sebe ovaj jaram, koji jedino zato ne vrijedja, što je neosoban i jednak za sve, pa često ukroćuje najnepokornije.

Uvijek spreman na manevriranje, ne varajući se nikada u neizmjerno kompliciranoj mreži užetâ, ustrajan u službi, bio je mornar bez prigovora. Povrh toga, jako je brzo usvojio gizdelinski način odijevanja: bio je elegantan, u propisnoj nošnji; znao je koketno naheriti kapu s crvenom kičicom, dok mu je debelo rublje bilo uvijek besprikorno bijelo.

Nije se zabavljao nikakvim duševnim radom, osjećajući, da u ovim prilikama ne bi mogao biti dosta sabran, to manje, što je više obavljao fizički rad.

Klica poezije i umjetnosti, koja je tinjala u njemu već od poroda, a odgoj ju u djetinjstvu još više i razvio, sve se jače prekrivala naslagom grubosti, neugladjenosti, ali sasvim iščeznuti više nije mogla, jer je bila odviše jaka. Jean je sve više postajao mornarom, po spoljašnjem vidu i kretnjama, ali je ipak ostajao otmen, — dvije stvari uostalom, koje nisu protuslovne — privilegij su pomoraca, kod kojih i najveća sloboda vladanja ili govora kod izvjesnih ljudi nikada ne može da bude trivijalna, nikada prosta.

Jean je dakle unatoč novim prilikama, ostao još uvijek onaj isti Jean, kojega je jedna riječ o Orijentu, jedna misteriozna fraza znala uroniti u more beskrajnih sanja ili u mračno i sjetno sjećanje na prošlost... Ostao je dijete, uvijek dijete; dijete u svojoj nebrizi za budućnost; dijete i u svome zabavljanju, jer je od vremena do vremena znao doći u društvo najmladjih i najnaivnijih, da se s njima nasmije, bilo kakvoj sitnici. Tako je ostao onaj isti, koji je nekada, u Antibesu, zaštićivao prosjake ili pobirao mačiće, bačene u potok; tako je i na brodu u prvom redu pazio na najniže, na najbjednije u svakom pogledu.

Ipak ga je u nekoliko navrata spopala volja, da se opet poda svojim instinktima klatarenja, koji su dosta dugo bili uspavani. Vraćajući se za lijepe večeri kući, znao bi potrčati za kakvom lijepom kapicom od bretonskoga muslina ili za šeširićem s perima, koji bi mu slučajno naišao na put — kasnije bi se uznemirenoj majci ispričavao, iznalazeći brzo ma kakav lažan izgovor, samo da je ne ražalosti. A kad bi ona slučajno otkrila varku, oborio bi svoje nasmješljive oči, kao djak, koji je zgriješio, ali se ne kaje, nego će opet početi iznova.

No u svim ostalim prilikama bio je tako odan majci, tako nježan spram nje, da se ona i u ovom progonstvu osjećala gotovo sretnom.

Uostalom, njihovo se maleno i skučeno kućanstvo, kraj ovako umjerenoga života, počelo oporavljati. Pošto su isplatili sve dugove u Provansi, ostalo

je udovici još sedam do osam stotina franaka godišnje rente, a ona je iza kratkog, ali revnog naukovanja, počela da veze zlatne trake za pomorske časnike.

Oblačila se jednostavno, gotovo kao radnica, premda se Jean neprestano brinuo za njezino odijelo, jer mu nikada nije bilo dosta lijepo; njega je boljelo, kad je ona izlazila u crnom, pletenom šalu, pa je neprestano sanjario o tom, kako će je jednom opet uzvisiti do položaja, što ga je prije zauzimala. — Susjedi, stanari u istoj ovoj kamenitoj i vlažnoj vojarni, u kojoj su stanovali, u početku su se držali po strani, no kasnije su im se počeli približavati. Žene su govorile: »Ovo su ljudi, koji su nekoć dobro stajali«; i kako su u dubini svoga srca bile dobre, nisu zamjeravale ovim strancima, što su im se u početku tudjili.

S rodjacima u Provansi izmijenili su u početku nekoliko opširnih listova. No odgovori odande stizali su sve sporije, a ton, koji je vladao u njima, postajao sve više »protektorski« za ruiniranu udovicu i sina mornara. Tako su najzad prekinuli sve svoje veze s Antibesom — do dana kad se Jean bude povratio kao kapetan visoko uzdignute glave, te ju poveo sa sobom... Sad, kad je i jadna Mietta, samo da poslije njih ne mora služiti druge, otišla da umre u svom gorskom seocu, osjećali su jasno, da su na svijetu ostali samo njih dvoje, zaboravljeni i bez značenja za ikoga.

Čemu onda zabijati sebi u glavu, da se još i sada mora odijevati kao kakva gospodja? Majku je gdjekada spopadala želja, da sidje još dublje i da se sasvim ponizi. Kad bi je Jean, koji je bio ponosniji od nje, odvraćao od toga, odgovorila bi ona: »No, pa što si napao?... Za majku jednoga mornara dobro je i ovo!...« Glas bi joj kod toga gotovo gorko zazvučao, što je njemu dozivalo u pamet prošla vremena prekoravanja i nesporazumaka — no majka bi odmah sve ublažila poljupcem i dobrim svojim smiješkom.

21.

Doskora će se dovršiti i drugo ljeto, otkad su u Brestu.

Bila je vrlo lijepa večer; njih dvoje naslonilo se na »njihov« prozor — jedini prozor na ulicu u uskoj i čednoj jedaćoj sobi. — Kad god nije duvao odviše jak zapadnjak, oni su na tom prozoru provodili u razgovoru i odmoru svoje najsretnije časove. Prostora je bilo dosta, jer su zidovi bili široki kao bedemi u tvrdjavi, a da bude i udobnije, metnuli su jastuk, presvučen crvenom tkaninom, kako je tražio običaj u tom dijelu grada na svakom prozoru, koji je htio da nešto vrijedi.

Sad im je već sve bilo poznato, što god su gledali s ovoga prozora. Pojedini ljudi, koji su svaki dan prolazili u odredjeni sat, bili su im već dobro poznati; nekima se Jean i smijao, pa je često znao reći dječinskim tonom: »Počekaj još malo, majčice... Ne mogu sjesti za stol, dok ne vidim onu gospodjicu sa sovinim nosom, ti već znaš«. Ispod njih, bila je velika kamenita terasa, na kojoj je bio vrt »en miniature«, obrubljen šimširom; tu su već dvije godine gledali kako cvate isto cvijeće, fuksije, veronike i nekoliko zvjezdolikih ruža; ni traga nije bilo južnoj vinjagi, koja tako lijepo ukrašava provansalske zidove, ali je izmedju kamenja probijalo nekoliko samozvanih biljčica, mahovina, paprat i nekoliko žalosnih gljivica, koje rastu na bretanjskom granitu... Već je i nešto od njihove vlastite osobnosti prešlo na njihovu okolinu. No ono, što su oni ljubili, nije bilo samo ovo mjesto, nego njihova vlastita duša, koja je tako reći, proniknula, impregnirala cijeli stan, — a povrh svega sjećanja uzajmične nježnosti, kojoj je bilo sudjeno, da se dovrši i bude zaboravljena...

I to je jedna od tolikih obmama, kojima nas obmanjuje život, da ljudi mogu zavoljeti stvari isto onako, kao i živa bića, koja su još i kraćega vijeka, nego stvari. Što je uzrok, da se čovjek tako veže o

pojedina mjesta, o relikvije ili o tradicije i uspomene? Bit će, da to nije ništa drugo nego posebna kultivirana forma, posljedica ljudske sposobnosti, da gleda u budućnost. Životinja bježi ili se brani od smrti, kad se pojavi pred njom, ali ni izdaleka ne misli da učini nešto protiv vremena, koje joj prijeti propašću. A mi ljudi kušamo se obraniti sanjarijama, praznim nadama ili molitvama; ili pak i tim, što tako zavolimo ognjište, na kojem smo proveli svoje djetinjstvo i neznatne predmete, s kojima su vezane naše uspomene. Ovaj kult, koji izvire iz straha pred smrću, najdjetinjskiji je od svih, osim ako ga vršimo s nevjerovanjem i gorčinom prevarenih nada... No do toga se dolazi, kad čovjek već izmjeri bezdan, u kojemu će nestati svega...

Jean i njegova majka željeli su cijelo prije podne da bude lijepo vrijeme, kako bi posljednje veče proveli zajedno na svom omiljelom prozoru: on je sutradan polazio na putovanje od nekih deset mjeseci.

I kao da se upravo na njihovu želju spustilo ovo prekrasno sumračje, prozirno, svijetlo i toplo, tako da im se činilo, kao da su opet na svom dragom jugu. Vjetru nije bilo ni traga, nebo bez oblačka, za njih gotovo i previše: ovakovo sjajno, ljetno veče u njih je budilo još veću melankoliju, jer ih je uoči skorog odlaska samo još više sjećalo njihove drage Provanse, gdje su doživjeli toliko sličnih večeri.

Sjutra će Jean poći, da na brodu »Résolue« krene na tradicionalni put Atlantikom.

Njegove su osnove, uostalom, za budućnost bile izvrsne: narednog će se ljeta vratiti s galovima »kvartirmajstora«; iza toga, poći će na dalek put, kojim će navršiti vrijeme službe; tamo će prištediti i nešto novca; kad se vrati, upotrebiti će ih za hidrografski tečaj, da napokon posvršava ispite za kapetana duge plovidbe.

Kraj ovako lijepih osnova bilo bi vrlo pametno, da se opet počne malo baviti matematikom. U njegovoj su sobi, na polici, još uvijek bile složene nje-

gove knjige i bilježnice iz gimnazije. No on se zadovoljavao, da ih samo od vremena do vremena otvori i pogleda cvijeće iz Carigoua, koje se sušilo medju listovima. Od naravi, a još više od fizičkoga rada, postao je sasvim lijen za bilo kakav duševni rad; kod matematike je osobito osjećao, da mu je teško i da je mnogo zaostao, on, koji je tako lako shvaćao sve, što se je ticalo umjetnosti i poezije...

Iza krasnoga sumračja spuštala se polagano i kao oklijevajući noć. Dolje, na ulici pod njima, postajali su prolaznici nejasne i crne gromade, od kojih su se odbijale jedino bijele ženske kape... Malo pomalo, počela je ova posljednja večer, da se utiskuje u njihovo srce »za kasnija vremena«, kako se u pamet usijecaju, bog bi znao zašto, gdjekoji prolazni momenti života, na račun tolikih drugih... Jean je zamijetio, da se gotovo i ne može otrgnuti od ovoga prozora i stana; razabrao je, da se navikao na terasu s vrtom, koja uopće nije nikako ni pripadala njegovom stanu i na nježno cvijeće, što su ga njegovali nepoznati ljudi... A majka je bila pognula glavu, pa nije više ništa ni vidjela nego ju obuzimala groza u noći, koja se je spuštala, na pomisao, da će ostati deset mjeseci sama, bez njega, u zimi i bojazni iščekivanja...

22.

Na pučini. Posvuda naokolo praznina, neizmjerna morska površina. Visoko gore medju jarbolima, bijelim jedrima i crnkastim užetima što mirišu po katranu, carevao je Jean sa stražarima na katarci... Bio je to divno organiziran mehanizam, čovjek bi gotovo rekao, da je imao i svoju dušu. Svaki je živac toga mehanizma imao svoje ime, svoju svrhu i svoj život; a medju svim tim jarbolima, jedrima i užetima vrzla se »posada«, t. j. ono nekoliko stotina ljudi, što ih je sakupio slučaj i kojima su se imena obratila u brojeve, kojima je nestajalo sopstvenosti u ispunjavanju dužnosti... Kod ovih mladih, priprostih

ljudi, koji žive po strani od ostaloga svijeta, nestaje individualnog života, kao u religioznim zajednicama; cijeli se interes njihov sabija u pitanju: da li se dobro izveo kakav manevar, je li se izmjerila brzina i da li su se uveče dobro smotala jedra. Svatko se ograničuje na to, da u cjelini, koja je tako minuciozno organizirana, igra svoju posebnu ulogu, koja je specijalna, ali uvijek ista; svatko proizvodi fizičku snagu, koja je potrebna za takav i takav posao, točno u taj i taj trenutak; on je pero, koje napinje izvjesno uže, i samo to, a nikada koje drugo. Svaki je pojedinac ruka, koja dnevno, u odredjeni čas, čisti odredjeni drveni kolotur ili željezni prsten; svaki pojedinac izvodi dnevice niz poslova, koje su prije njega — neznani ljudi, koji su slučajno imali isti broj — radili u isto vrijeme i na istome mjestu.

Kraj ovakovog apsolutnog odricanja slobodne odluke, život, što ga vode, mora da im jača mišice, da njihovom licu poda smiješak i izraz veselosti; razumljivo je onda, da ti ljudi padaju u dubok san, bez obzira na mjesto i vrijeme, čim legnu; a to se dogadja u isti čas, kad ih oštri zvuk zviždaljke prestane zvati k užetima.

Oni izmedju njih, koji su rodjeni sanjari, zapadaju usprkos ovom ekscesu materijalnog života u sve dublje snatrenje, što je skrovitije. Ima ih, koji kao da vode u neku ruku dvostruki život; kakav stražar s katarke, koji govori samo o jedrima i užetima i koji na oko živi jedino za more, uistinu je u dnu svoga srca ostao dijete, koje misli jedino na kakvo bretanjsko seoce, na svoje mile i drage, koje je ondje ostavio — i to je jedino, što za njega ima neko značenje na svijetu; na brodu on govori i radi makinalno, duhom je odsutan i ne zapaža ništa od nedohvatne beskonačnosti mora ili raznoličnosti zemalja, kojima prolazi.

Za večernjega odmora, mornar, koji je preko dana bio možda: »broj 218, lijeva prečka na prednjoj

strani« postaje opet Pierre ili Jean-Marie svojih dječjih godina i polazi da sjedne uz drûga iz istog sela, koji je takodjer prihvatio svoju nekadašnju osobnost. Oni se traže i prebiraju po srodnosti dušâ ili naprosto po selima i mjestima, svi ovi mučenici tako teškoga zanata...

Jean je čavrljao s jednima i drugima njihovim govorom, po vanjštini sasvim mornar, no nadvisujući ih sve skupa i zabavljajući se bez podrugivanja njihovim naivnim razgovorima.

23.

Svaki dan velike vježbe, neobuzdano naprezanje mišicâ, otegnute zapovijedi, resko brujanje užetâ, zasopljene grudi, zgrčene ili protegnute ruke — sve to, da se ogromnim, razapetim jedrima udahne život, moćan i snažan, a ipak da ostane lagan kao krila ptice...

No večerom, za lijepa vremena, vraćali su se mirni časovi i bdijenje pod zvjezdanim nebom. Poslije sjajnih sunčanih zapada skupljali su se na palubi na šetnju, na razgovor ili spavanje, uz uspavanku morskih valova, na divnom svježem zraku... U malim, probranim skupinama pripovijedali su jedan drugome pripovijesti ili pjevali pjesme, čekajući dok ih zahvati bezbrižni san.

Za Jeana su to u počeku bili teški časovi; badava se je ispružao lagodno poput drugih, sve mu nije koristilo; osjećao je, da nije onako priprost kao ti ljudi. Osim toga, bili su to jedini časovi, kad je imao kad da misli na budućnost, na silne teškoće, što mu se gomilaju na putu; u tim je časovima razmišljao o novcu, što bi ga trebao da svrši kapetanski tečaj u Brestu — i o naporu, dok dodje do kapetanske časti...

Ne, ne, račun nikako za njega nije bio povoljan. Osjećao je, kako tjelesni rad na brodu »Résolue« apsorbira u njemu sve drugo; da mu duh iz dana u

dan postaje nepristupačniji matematičkim apstrakcijama.

Gimnazijske njegove bilježnice, koje je ponio sa sobom i koje je i ovdje štovao kao neke relikvije, počele su se oštećivati u mornarskom torbaku, premda je toliko na njih pazio; papir je počeo blijedjeti, a crnilo žutjeti. — Ispremiješani znakovi i cifre postajale su mu sve nerazumljivije, a čarobnjačke knjige zatvorene sa sedam pečata. — I sve bi to morao iznova da uči, a povrh toga još i astronomiju!...

Doista, kad je u slobodnim časovima o tome razmišljao, pred njegovim su okom iskrsavale neslućene teškoće; činilo mu se, da ne će nikada više moći ništa da shvati...

Sam je sebe kušao tješiti govoreći, da još ima dosta kada; da još nije došao pravi čas, da počne s radom i da se napreže... Iza toga je slušao priprosto pričanje svojih drugova oko sebe, smijao se njihovim djetinjarijama, — i tako se opet na njegovo lice vraćao smiješak, smiješak i zaborav... Malo pomalo, ne zapažajući toga ni sam, gubio se on — možda definitivno — u životu prostih mornara, što ga je isprvice smatrao samo prolaznim stadijem.

U dane odmora, dok su se drugi igrali ili polazili u brodsku knjižnicu, snalazila je i Jeana želja, da čita knjige, koje mu je posudjivao jedan časnik.

No za stražara na katarki, njegov je izbor bio dosta neobičan. Našao je opet »Akedysserila«, čije su mu lapidarne fraze kroz godine zvonile u ušima. Našao »Herodijadu i Salomu«, koje su neodredjenom njegovom sanjarenju pridavale nove čare, novu melankoliju...

24.

U tropskim krajevima i za bajnih večeri, kad nježno popuhuje australski vjetrić.

Morski su valovi polagano zibali ladjom, kao što ziblju dijete, da zaspi... Prve se zvijezde stale pomaljati, dok je Jean napola sjedio, a napola ležao

medju drugovima u bijelim bluzama, koji su jedan za drugim dolazili, da sjedeći ili ležeći u malim skupinama uživaju divnu noć. U ovoj tišini i u iščekivanju sna, njegove su misli — ispit i budućnost — postale, kao obično, za jednu nijansu tužnije.

S desne strane od njega sjedila su dva njegova najmilija druga: Le Marec, bocman i Joal, topnik, obojica s obala Sjevernoga mora; oko njih je u taj čas bilo nekoliko sasvim mladih novaka iz njihova kraja, koji su s poštovanjem slušali njihov razgovor.

Lijevo od njega, nekoliko Baskâ; ljudi za sebe, koji su od vremena do vremena govorili svojim nerazumljivim, tisućgodišnjim jezikom.

Podalje od njih pjevala je jedna grupa u zboru živahnu pjesmu, kojoj se u refrenu neprestano zazivao »Stari Neptun, kralj vodâ«.

Bretanjci su pripovijedali nekakvu priču — sama magla i noć — kojoj je početak Jean bio prečuo. Radilo se o nekakvom razvaljenom i ostavljenom briku, što su ga jedne zimske večeri sreli u Kanalu; bio je to velik komad ladje, na koji se ljudi nisu usudili da stupe od straha, da ne zateknu na njemu mrtvace.

Baski, koji su sjedili u blizini, pričali su jednu ratnu pustolovinu pod žarkim suncem, u pješčarama kod Dahomeya.

Jean je počeo već i drijemati, pa se u njegovoj glavi isprepletoše obje pripovijesti, uostalom, obje jednako djetinjske. A nedaleko od njih, zbor je svejednako pjevao pjesmu o »starom Neptunu«. Njihova se pjesma posvuda provlačila, sve prekrivala, kao tanka zlatna paučina.

— Najzad, govorio je Le Marec, koji je u svom djetinjstvu bio ribar u Binicu — odlučimo se, da pristanemo uz nju... (radilo se uvijek još o strašnoj podrtini broda). Nije više bilo baš previše svijetlo, naprotiv, bila je skoro već noć, i boga mi, ja sam se takodjer malo bojao, možeš i sâm misliti!... Ipak se prihvatim rukama za ogradu i nadnesem se da

pogledam unutra... A što mislite da sam vidio, prijatelji?... Veliku, crnu spodobu, rogatu sa crnom, šiljatom bradom, koja se digla i skočila na mene...

— Djavo, zar ne? upita Joal, držeći da je pogodio.

— Doista, i mi smo tako mislili... Ali nije bio djavo, nego jarac!... Oh, ogroman jarac! Nitko još nikada nije vidio sličnoga...

A Irrubeta, Bask od Zitzarryja, pripovijedao je u isto vrijeme glasom, koji je uz teške bretanjske glasove zvučao kao kakva vibracija:

— Amazonka je odala uhodu, razumiješ li? Onda ga onaj drugi, veliki crnac, izvede napolje: »Izadji sa mnom na obalu, reče, prerezat ću ti vrat; hajde, hajde!«

— I pošao je? upita nevjerovani Etcheverry, koji je bio iz Biarritza, gdje su mornari već mnogo moderniji.

— Ma sasvim naravno! Od onoga časa naime, kad je počeo uhoditi, razabrao je, da čini nepravo. Ali nije išao baš dragovoljno, o tome možeš biti uvjeren.

Bretanjci su opet nastavljali svoju priču o zimi i magli:

— Jadni onaj jarac bio je sasvim sâm na brodu, a kako je žitnica broda pod palubom bila krcata ječmom, imao je jesti do sita. Zato je i bio, znaš, tako debeo...

— Ele, nastavi Irrubeta, moj ti crnac uhvati uhodu za pletenice od trave, kojom ljudi u onoj odurnoj zemlji kite svoju kosu, — onda ga baci na koljena i počne da mu nožem pili po vratu... No onome drugomu nije se stvar više tako svidjala, kao na početku... Oh, kako je najednom počeo vikati!... A Amazonka je škripala zubima — evo ovako! — bez sumnje, da pokaže, kako joj to klanje godi... Možete misliti, što hoćete, ali vam ja kažem, da mu je nož bio tako rdjav, da ga njim nije mogao zaklati! Morao je izvaditi iz džepa škljocu od deset groša, koju

sam mu ja jednom zgodom darovao u bazaru majke Virginije.

Dok je slušače obuzela veselost, kad su čuli, da se i na ovaj način može nekome rezati vrat, njihovi susjedi, Bretanjci, ostali su zamišljeni, pod dojmom pripovijesti o brodolomu i crnom jarcu... A Jean, koji je pri koncu slušao i lijevo i desno, smijao se ovim naivnim djetinjarijama i vesela pjesma o »Starom Neptunu« ispunjavala je i njega bezbrigom i veseljem. Još nikada se nije osjećao tako potpuno mornarom, kao ove večeri. Njegove brige za budućnost, svaki dan sve bljedje, počele su se pomalo sasvim gubiti. Osjećao je veliko fizičko zadovoljstvo i prijatnost da živi i diše, da je večer lijepa i da su mu mišice gipke pod širokom odjećom.

Napokon se pruži po čistim daskama palube, koja mu je najobičnije služila krevetom, dok je glavu položio na svoga druga, kako je bio običaj, da uzmogne zgodnije ležati.

To su bili najdivniji časovi za njih sve, kad je morem popuhavao tihi australski vjetar.

Još je jedan čas raspoznavao bijela krila jedara, gdje se ljuljaju o vjetru. Naskoro je raspoznavao još samo sjajne australske zvijezde, koje su se izmedju jedara čas pokazivale, čas opet skrivale, kao da se monotono igraju skrivačâ uz jednoliko, mirno zibanje ladje... Onda nije više vidio ni njih, njegova se svijest izgubila u zagrljaju zdravoga sna, koji dolazi iza velikog napora...

25.

Mjeseca svibnja našao se u Quebecu, gdje su se radi popravaka iznenada morali zadržati.

Svake večeri mogao si vidjeti Jeana, gdje izlazi iz jedne kuće, prateći plavokosu djevojku od neko osamnaest godina. Dogadjalo se je to u predgradju, u ulici, gdje je on postao skoro domaći; ona je — vladajući se slobodno, sa raspuštenom zlatnom ko-

som i obučena gotovo elegantno — išla sama s njim po obraslim stazama, sve do kasnoga večera.

Te su zaruke došle jako brzo, kao u kakvoj drami. Jednoga dana bio je posjetio ladju neki Francuz, prosjede brade, dobričina čovjek, prilično bogat, potomak prvih kolonizatora Kanade. Promatrajući Jeana kod posla, pristupi k njemu i reče mu bez ikakvog daljeg uvoda:

— Dodjite k meni; imam tri kćerke; odaberite, koju hoćete i oženite se njom.

I Jean je ušao u tu porodicu.

On se, istina, oficijelno nije još izjavio ni za jednu od triju sestara, no očito je Marija bila njegova odabranica, pa su, kao pravi zaručnici, izlazili zajedno sami, a da u tome nije nitko vidio ništa osobito. Brod je bio u popravku, pa je Jean bio navečer redovno slobodan; mogao je dakle, kad god je htio, da podje i potraži Mariju u kući, gdje su ga mladje sestre primale i susretale već kao brata.

Njemu se sve to činilo malo nevjerojatnim, — baš kao i ovo proljeće; koje za njega kao da i nije bilo pravo proljeće, i svaki put, kad bi za hladnih večeri ugledao Mariju u svijetloj haljini sa slamnim šeširom, morao se i nehotice nasmiješiti... Njegove neočekivane zaruke činile mu se, kao i nestalne majske večeri, jednako nestalnima, prolaznima kao sve stvari ovoga svijeta.

U početku je bio malo zatečen, pa ga je ta stvar zabavljala, a kasnije ga je suzdržavala i bojazan, da ne ražalosti te ljude, koji su bili malo neobični, ali dobri i ljubezni. Tako su prolazili dani jedan za drugim, a vitki stas Marijin i njeno svježe, ružičasto lice svidjalo mu se sve više i više.

— Pustite korvetu neka otplovi bez vas, a vi ostanite kod nas! govorio mu je otac djevojčin; poslije ćemo i vašu majku dovesti ovamo. Vidite, ja sam za zeta uvijek želio Francuza, živahna i prije svega tamnoputna, jer su moje kćerke previše plave.

Moja je žena imala dvije sestre »albinos«... Vi već razumijete.

Kasnije mu je pripovijedao svoje osnove za eksploataciju, objašnjavao mu zanimanje, puno gibanja na svježem zraku, što će ga provoditi, kad ga on posini i ostavi mu sve u naslijedje...

Medjutim, na dan putnih priprema, Jean je ostao na svom brodu... Da desertira, da se zauvijek odrekne Francuske, stare kuće u Antibesu i vrta u Carigou... bilo bi isto, kao da umre na mjestu!... Pa ni na Ameriku nije se nikako mogla priučiti njegova pjesnička duša, koja se zanosila Orijentom, razvalinama, nepomičnošću i nestalom prošlošću...

Ipak mu se, dok su dizali sidro, srce malko steglo. Žalio je za Marijom i za njenom plavom kosom, koju mu je vjetar toliko puta dobacivao u lice.

Polazio je, obećavajući sâm sebi, da će joj doskora pisati, da će se pouzdano vratiti, pa će ju možda i uzeti za ženu... No fakat je bio, da se je njega sve, što nije radilo o majci ili Provansi, slabo primalo i sve se jednostavno odbijalo o njegovu bezbrižnost.

26.

Pokaži mi, majko, onaj duhovski šeširić!...

Rekao je to lakim antibskim naglaskom, kojim se je katkad rado služio, oponašajući malo dijete, da udobrovolji i nasmije majku.

Ona je otvorila ormar, u kojemu su bile spremljene njihove relikvije, izvadila staru kutiju i pokazala mu šešir, koji je bio zamotan u gaz.

Jean se je toga istoga dana bio povratio s puta na svom brodu. Sastavnim dijelom melankoličkoga veselja bilo je promatranje starih uspomena iz boljih vremena. Pregledali su i angjeosku malu haljinicu, pa redingotu i štap djedov. Onda su opet pomno spremili čedne ove predmete.

Iza toga pokazivala mu je majka, kako je poljepšala stan, osobito njegovu sobu. Za njegov je krevet isplela pokrivač; time se zabavljala za dugih zimskih noći izmedju jedanaest sati i ponoći, kad njene izmorene oči nisu više mogle da raspoznavaju zlatnih niti, kojima je vezla časničke galone.

— Što ćeš, govorila mu je, priznajem, da ovaj moj pokrivač izgleda sirotinjski, ali je zgodan i vrlo koristan. I trajat će ti dugo, pa ćeš se kasnije sjećati, da ga je izradila tvoja majka.

Njemu je sve bilo vrlo lijepo i dobro; poslije onolikih banalnosti na brodu, činio mu se ovaj stan, pomno čišćen, s modrikasto-bijelim zastorima od muslina, gotovo raskošnim. A ipak je toga dana nebo bilo tmurno; obilna ljetna kiša, hladna kao zimska, prijetila je, da će poplaviti cijeli Brest.

Majka je sa zanosom promatrala svoga sina. On je pucao od mladosti svoje dvadeset i prve godine, bio visok, vitak, širokih pleći i čista lica, što ga je tako lijepo uokvirivala crna brada. No više od svega voljela je njegove oči, koje su vazda ostale iste. Te su crne oči uvijek gledale u nju istim ljubeznim pogledom ispod crnih, baršunastih obrva, kao nekada, pred toliko godina.

Bio je dobro zapisan kod svojih starijih, pa se je povratio s galonima kvartirmajstora, koje se ne dobivaju kod mornarice tako lako. Na brodu su mnogo cijenili njegovu inteligenciju, okretnost kod manevriranja, njegovu odlučnost i snagu. Osim toga su časnici nekako instinktivno naslutili u njemu i druge, više sposobnosti, pa su redovno s njime postupali drukčije nego s drugima.

Iza odlaska iz Quebeca, brod je »Résolue« dva puta pristao uz obalu, ali Jean nije pisao Mariji ništa. Od vremena do vremena požalio bi, spopala bi ga grižnja savjesti, što joj zadaje boli. I kad je došao k majci, tvrdo je odlučio, da će već sutradan otići to nesretno pismo u Kanadu. Uostalom, da ne piše, pače ni onda, kad nježno ljubi, sasvim se podudaralo

s mornarskim karakterom, što ga je Jean sve više primao; povrh toga je Jean još i od naravi bio lijen, osobito lijen za pisanje, a te se lijenosti čovjek najteže odvikava.

Tako je prošla neodredjena množina ovih »sutradana«; slika plavokose djevojke postepeno se odaljivala — i nije joj nikada pisao.

27.

Istog toga ljeta, jedne večeri u kolovozu, stajali su Jean i majka, naslonjeni na široku kamenitu ogradu svoga prozora.

Izmedju njih upravo je bila prestala oluja, jaka razmirica, — jedina, istina, poslije rdjave prošlosti.

U ovaj čas je sve bilo izravnano i zaboravljeno, — opet su se našli i pomirili.

Stvar je bila u ovom: — njegovo mornarsko službovanje bilo je na izmaku, pa je majka željela, da joj sin učini jedinu razboritu stvar, koju je mogao učiniti, to jest, da ostane u Brestu i upiše se u hidrografski tečaj. Uz marljiv rad mogao bi postići, da ga druge godine kakvo parobrodarsko društvo — možda kakvo na Sredozemnom moru — primi za časnika na svoj brod; time bi mu budućnost bila osigurana.

No Jeanu se ta ideja nije svidjala s više razloga.

Prije svega, za trajanja cijele plovidbe on nije ni jedan jedini put otvorio matematične knjige, baveći se samo praktičnom stranom mornarskoga zvanja; osjećao je, da mu se u glavi miješaju sve algebarske i trigonometrijske formule, pa je u djetinjastom strahu promozgavao muku, što će ga stajati, dok sve to sredi. S druge strane, na putovanju nije baš ništa uštedio; majčina bi igla morala dakle neprestano da bude u poslu, a on se, i onako nezadovoljan sam sa sobom, nije mogao ni zamisliti u mogućnost da sa svojom dvadeset i jednom godinom živi od majčinoga rada.

*

Teško je bilo oduvijek njime vladati, premda je imao dobro srce, pa se još kao dijete znao namrgoditi i sav se izmijeniti, kad bi ga majka prekorila. Tako je i sada došlo do jednog od onih prikora, koji se govore iz neumjesne nježnosti, pa na neko vrijeme posve zatvaraju srca.

U tihoj tvrdoglavosti ostajao je on kod svoje osnove, koja je bila vrlo zavodljiva i rješavala ga svih briga: da se opet povrati mornarici!... Život prostoga mornara još ga je uvijek privlačio neodoljivim čarom, kojemu podliježu toliki mladi ljudi.

I bez mnogoga promišljanja, učinio je sutradan ono, što je kanio; ne kazavši ni riječi, potpisao je novi mornarski ugovor na pet godina!

Kad se ujutro probudio, osjetio je ipak neku tjeskobu kao predosjećanje smrti, pošto je potpisao ugovor, od kojega više nije mogao odstupiti. Majci je to rekao istom za objedom s nekoliko suhih, isprekidanih riječi, kao stvar sporedne važnosti. Ona, koja je slutila, da će se tako nešto dogoditi, pogledala ga je bez riječi, bez čudjenja, dok su joj se samo oči naglo rastužile i napunile suzama... To je Jeana dirnulo, pa ju je ogrlio i time se stvar svršila. Dva prognanika ostala su dugo u toplom zagrljaju, oprštajući jedno drugome i bodreći se za budućnost, koja im se u prvi mah ukazala tako teškom.

— Pa kako bih drukčije i učinio? pitao ju je on s nježnim prigovorom u glasu.

I gotovo ju je uvjerio. Kako je za nju bio sve i kako se ona radovala, da se uopće vratio k njoj, odobrila je sve njegove razloge bez prigovora i bez ispitivanja.

Poslije podne zajedno su pravili osnove, zajedno tražili najbolji način, kako da iskoriste novu situaciju.

Jean je imao što prije krenuti na put, jer je slučajno bio upravo medju prvima na listi za polazak. Jedan mu je časnik, njegov znanac s broda »Résolue«, obećao, da će ga za petnaest dana ukrcati na »Navarin« za put oko svijeta, koji će trajati deset mjeseci.

Za to dugo vrijeme moći će nesmetano učiti i raditi, daleko od svakoga kopna. Vratit će se s uštednjama, pošto je već kvartirmajstor. Iza toga će se moći kao mornar — jer to čine toliki — upisati u tečaj, a kad bude primljen, dobit će dopust, pa će mu se pet godina sniziti na dvije.

Sporazumjevši se tako i umirivši se, promatrali su sa svoga prozora konac ljetne večeri. Razmišljali su, lutajući očima po ovom komadiću svijeta, koji je slučajem postao njihov i u kojem su stvari počele pomalo da tonu u sjeni. Gledali su mali vrt na terasi pod sobom, granitne zidove, crepove na krovovima, pa najzad visoke dimnjake, koji su se jasno ocrtavali na žutkastom nebu.

Neizvjesna njihova budućnost bila je potpuno ovisna o jakosti njihove volje i rada; no oni su se pouzdavali u sebe, a povrh svega osjećali su više nego ikada prije, da su jedno. Kriza, od koje su oboje patili i radi koje je majka gotovo izgubila vjeru u njega, bila je sretno prošla.

28.

Jeanov se život nastavljao u nizu nezgodno učinjenih odluka, neostvarenih nada i promašenih osnova. Na put oko svijeta nije mogao poći; posada je »Navarina« bila potpuna prije njegova dolaska. Drugi neki mornari, na koje uprava nije računala, vratili se s mora i po odredjenim, uobičajenim pravilima, ukrcali se prvi.

Tako je Jean sproveo zimu u Brestu, uz majku. Malo su lakše živjeli, kad je Jean opet bio promaknut za jedan stepen. On je za sebe trošio što je manje mogao, pa je nedjeljom majka opet mogla da obuče svoje popravljeno stajaće odijelo, te polazila s njim na šetnju.

Gdjekada je znao da sa sobom dovede kojega prijatelja — ne možda kojega od onih, s kojima se je rado družio na brodu, nego zabludjele mladiće iz

boljih porodica, koji su, kao i on sâm, bili deklasirani, ali pošteni, obrazovani i uljudni. On ih je pače pozivao na večeru u malu blagovaonicu, gdje je u lijepim vazama iz Antibesa, prvi put od njihova dolaska u Brest, stajalo cvijeće. Dok su večerali, bio je neprestano u brizi, da mu sve prikaže u što ljepšem svijetlu, a osobito da majka dobije vid prave dame. Ispričavao se zbog čedne podvorbe, i rado je razgovor svraćao na bolja vremena, kao svi ljudi, koji su bili nesretni. Govorio je o kući u Antibesu, o prodanoj srebrnini, pače je malo i pretjeravao, pričajući o nekadašnjem blagostanju.

Njegovim je ljubimcem bio tanak, plašljiv mladić, po imenu Morel, sin protestantskoga pastora iz srednje Francuske; na more ga je vukla želja za nepoznatim; inače je bio sažaljenja dostojan, o čemu je i sâm bio svijestan.

Jean ga je isprva od sućuti uzeo pod svoje okrilje, a poslije mu je omilio. A Morel se doskora začudio, otkrivši u svoga pokrovitelja, običnoga mornara, krajnju rafiniranost, ideje o prošlosti, Orijentu, svijetlu i smrti, koje su bile misterioznije i veličajnije od njegovih vlastitih... Odmah su se oduševili jedan za drugoga radi mnogih dodirnih točaka i velikih kontrasta, osudjeni obojica, da možda doskora otplove na dvije suprotne strane kruglje zemaljske, pa da se više nikada ne sastanu.

Taj je Morel u istoj Velikoj ulici, u kojoj je stanovao i Jean, imao malu mornarsku sobicu, za deset franaka na mjesec, gdje je gomilao knjige, jedino svoje imanje, i kamo se je povlačio, da čita. Po toj je biblioteci, koja je bila već prilično opsežna, Jean prezirno prekapao, pa se Morel zabavljao gledajući prijatelja, koji se nije mogao pohvaliti, da je mnogo čitao, gdje uzima kakvu knjigu, čita dvije stranice i onda izriče osudu:

— Ne, ovu ne...

— Ali zašto ne? pitao je smijući se blijedi mladić, koji je sam bio vrlo obrazovan.

— Kako da ti to objasnim?... Ova mi knjiga ništa ne govori, eto to je sve.

I svaki put je imao pravo. Djelo, makar kako lijepo pisano, nije imalo duše, ili je bila vrlo malena. Uostalom, bilo je vrlo malo knjiga, koje su stajale na visini njegova shvaćanja, ili koje su obradjivale njegov san, nejasan, neodredjen, neiskazan, a kojega ni on sam ne bi bio znao zaodjeti preciznim oblikom. Socijalni romani, pa i najbolji, nisu ga zadovoljavali, jer njegova jednostavna duša nije poimala kompliciranosti današnjega života; ona je lebdjela iznad svega toga ili se gubila u djetinjarijama. Tako je on s naslađom čitao tri puta redomice koje poglavlje iz Apokalipse, »Napast svetog Antuna« od Flauberta ili kakvu tamnu, pretpotopnu viziju Rosnyjevu... Jean je osjećao, da mu trebaju takve stvari ili je za odmor čitao nevjerojatne podmuklosti »Crnoga Mačka«.

U jednu riječ: poznanstvo s Morelom bilo je za njega od neočekivanog uticaja, povećalo je i izoštrilo njegovu sposobnost da shvaća i trpi, jer još nikada nije toliko čitao, kao ove zime s njim.

Ipak ga je od vremena do vremena spopadala napast, da ugodno čitanje uz kamin zamijeni ženskim društvom. Takvih je dana nastojao da se ukloni ozbiljnome Morelu, koji je mislio, da je Jean kod majke, — ili se uklanjao i majci, koja je opet držala, da je u vojarni; onda je nastojao, da se izvuče iz škripca djačkim lažima ili kukavštinama Crvenkožaca, pa mu je gdjekad i polazilo za rukom.

29.

Koncem zime, kad je Jeanu bila na izmaku dvadeset i druga godina života, dodje iznenada zapovijed za polazak, za kojim mladić u svojoj bezbrižnosti nije više ni čeznuo. Imao je da s jednim odjeljenjem podje u jednu drugu luku, gdje će se ukrcati za Da-

kar u Africi. Tamo je imao da ostane osamnaest mjeseci na postajnom brodu na Senegalu.

Poznavao je Dakar, jer je na brodu »Résolue« jednoć bio tamo. Na sami zvuk riječi »Senegal« iskrsnu pred njegovim okom beskonačne pješčane pustinje, žarke, crvene večeri, kad se niz pustinjski horizont spušta ogromno tropsko sunce... Poći će dakle u srce ove zemlje crnih ljudi, poći će onamo rijekom, kojom putuju Evropljani u nutrašnjosti toga kraja... Sve ga je privlačilo neodoljivo, naročito saharska obala, nepristupačna maurska obala...

Prije polaska iskazali su mu veoma rijetku počast i milost: na poštenu riječ ostao je nezaposlen sve do posljednjega časa. O ponoći, kad bude odjeljenje prolazilo ispod njegova prozora na željeznicu, jedan će mu zapovjednik dati zviždukom znak i on će im se pridružiti.

Na posljednju večeru pozvao je blijedog pastorovog sina.

Njegova bijela mornarska torba ležala je na podu do stola spremna, samo da je baci na ledja.

Njih troje jedva da su i riječ progovorili; vladalo je medju njima raspoloženje, što uvijek vlada medju ljudima, koji očekuju blizu nesreću, rastanak, svršetak, smrt...

Jean opazi, da je majka pripravila svoj ogrtač i šešir, pa je odmah shvatio, što je naumila.

— Ne, ne, majko, ne izlazi na kolodvor!... rekao je vanredno nježnim glasom, primivši jednu njenu ruku, koja je bila na stolu.

Kad ga je tužno i razočarano pogledala, kao da pokorno pita za razlog, nastavio je:

— Znaš, zbog drugih mornara... Ne, ne, ne izlazi; volim, da te zagrlim i oprostim se s tobom ovdje... Morel me može otpratiti, ako bude htio.

Iza večere sjednu kraj kamina i stanu čekati, razgovarajući se vrlo malo, s dugim stankama. Njih dvojica pušili su cigarete, dok je majka sjedila do sina držeći njegovu ruku u svojima...

— Majko, prije nego što podjem, pokaži mi drage naše uspomene, znaš već: redingotu, palicu... Hoću da ih još jedanput vidim...

Ona kao da se malo skanjivala pogledavajući stranca, koji je sjedio s njima.

— Ah! Radi Morela?... On smije vidjeti, jer i on radi isto tako!...

Onda mu ona iznese na stol jednu po jednu relikviju, koje je tražio. Promatrao ih je sagnuvši glavu bez riječi, odbijajući u pravilnim razmacima plavkasti dim istočnjačkoga duhana. Kako su relikvije nestajale opet u svojim omotima, kao u malim lijesovima, u njegovoj je duši zvonilo jedno neopozivo »nikad više«, kao one večeri, kad je posljednji put zatvorio vrata vrta u Carigou...

No onda iznenada prodre kroz poluotvoreni prozor topot jednomjernih koraka — onda oštri fićuk zviždaljke za manevre... Što? Zar već prolazi odjeljenje? Dakle sat zaostaje ili ga je netko zaustavio? Nisu mislili, da bi moglo biti već tako kasno... Jean zbunjeno zagrli majku, pritisne joj dugi oproštajni poljubac i bacivši na ledja torbu, poleti preskačući po četiri stepenice, dok je Morel jurio za njim.

Držeći u ruci svjetiljku, da mu rasvijetli put, gledala je majka za njim, kako brzo silazi, nijema, okamenjena — a onda poleti do prozora i otvorivši ga širom, pokuša, ne bi li ga prepoznala na ulici... No dolje se je razabirala nejasno gomila ljudi, crna gromada, koja se je brzo udaljivala u tamnu noć i sitnu, ledenu kišu... No zato je on, okrenuvši se natrag, dobro vidio nju u rasvijetljenom prozoru.

Kad se crna gomila izgubila i kad je utihnuo topot koračaja, zatvorila je ona prozor — i osjetila se ostavljenom. Bez suza, otupljela, s osjećajem potpunog uništenja, kako ga dosad još nikad nije osjetila, bacila se u naslonjaču do kamina, u kome je dogarala vatra, i nesigurnim je prstima dohvatila okrajak njegove cigarete, koja se polako gasila na kamenu ognjišta...

30.

Kad je prispio u luku, dočekala ga je vijest, da je na njegovo mjesto stupio drugi mornar, koji je došao dan prije i već zauzeo mjesto na senegalskoj ladji.

U ovakovim iznenadjenjima prolazi život tolikih mornara. Šalju ih amo-tamo, kao stvari, i često moraju — općenito toliko željni mora — da protiv svoje volje provedu čitave mjesece u lukama, gdje večerom izgledaju, kao da su vrlo veseli.

Tako su se svršile ili se barem odgodile na duže vrijeme sve njegove osnove za veliko putovanje.

Njegov ga je spis odredio na »Reservu«, to jest grupi dezarmiranih brodova, koji su osudjeni, da na neodredjeno vrijeme drijemaju u kakvoj zaboravljenoj luci. Za Jeana je to bilo, kao da se je iznenada nasukao u ovom malom, bijelom gradiću, kojemu su široke, ali mrtve i kao uspavane ulice tekle ravno do starih mračnih bedema. U toj mirnoj luci, okruženoj velikim travnicima nije se pače vidjelo ni more, pa bi čovjek rekao, da se nalazi u kakvom kraju u unutrašnjosti zemlje, kad ne bi bile ove skupine mornara, koji večerom pjevaju. Ovo progonstvo nove vrsti, koje je imalo trajati neodredjeno vrijeme, boljelo ga je i napunjalo sjetom više nego išta, jer je bio tako blizu majke, a opet je nije mogao vidjeti. Još nikada nije osjećao ovako teško samoću kao sada.

U to je vrijeme ujedno osjetio jasnije, nego prije svoj niski položaj u društvu, što ga je zauzimao kao prosti mornar. Dosad je uvijek išlo još kako-tako; no ovoga puta, na ovoj nesretnoj »Reservi« nije bilo drûga za njega. Jedva se je nešto približio dvojici mladih mornara. Bili su to vrlo mladi, priprosti ljudi, rodjeni u bijednim kolibicama. Gdjekada se je znao spustiti do njih u nevinim šalama i običnim djetinjarijama, no obično je bio vrlo visoko iznad njih.

Kako je bio uvijek razborit u svojim osnovama govorio je sam sebi, da će što prije promijeniti mjesto

i otputovati; da će unapredak živjeti pametno i povučeno i da će štedjeti u svemu, pače da će i spavati na brodu, makar na njem bilo tako pusto i neprijatno.

Sad su mu već bile dvadeset i dvije godine, pa su se mnogi na ulici ogledavali za stasitim mladićem, koji je prolazio večerom ulicama polagano i ponosno, lijep, velikih blagih očiju, crne brade i jakog smedjeg vrata, kojega nije sakrivao modri okovratnik.

S izvještačenom ravnodušnošću promatrao je mlade djevojke, ne nalazeći uostalom nijedne, koja bi mu bila sasvim po volji. Redovito se svake večeri vraćao rano kući i prije, nego što bi se oglasio topovski hitac, zatvarala su se za njim arsenalska vrata, da mu se otvore istom sutradan.

31.

No kad je jedne nedjelje navečer ovako lutao bez cilja, držeći se na silu ozbiljno, dodje i na željezničku stanicu, da gleda, kako dolaze vlakovi i da se zabavi komešanjem ljudstva; no možda ga je dovela i nesvijesna želja, da ove blage ožujske večeri, kojom je strujao već prvi miris proljeća, pokuša sreću...

Pred njim se razvijalo veselje, neobuzdanost puka i nedjelje. Gomila ljudi, koji su se gurali, i množina smiješno pokrivenih seljačkih glava nagonila ga na smijeh.

— Da nisi, Madlena, izgubila svoju vrećicu? upita smiješno zabrinutim glasom ženica u ogrtaču s rojtama, bez sumnje brižna majka.

On očima potraži, tko bi mogla biti ta Madlena, veseo, što joj znade za ime prije nego što ju je i vidio... Djevojka je već bila odmaknula prilično napred, pa se je okrenula, da pokaže, kako nije izgubila vrećicu — ali ono malo profila, što je tom prilikom Jean mogao da vidi, pričinilo mu se veoma lijepim.

I on se dade za njom kroz gomilu putnika, koji su se već razilazili ulicama: već i ovako, gledana

samo straga, bila je zamamna; stasa je bila gipka i vitka, zatiljak joj je bio prekrasan, odijelo jednostavno, ali pristojno, gotovo otmeno.

Jednim pogledom omjerio je roditelje: bili su malogradjani ili barem imućniji obrtnici; milieu dakle očevidno nepristupačan za njega, običnoga mornara, koji je na prolazu i koji se nikada ne ženi.

Ipak se je požurio da ih obidje, pa da još jednom ugleda djevojčino lice, nadajući se, a i želeći, da će se malo razočarati, kad je pogleda izbližega. Kad nas neko biće, koje ovako susrećemo na putu, a nemamo nade, da ćemo ga posjedovati, previše zaokupi, osjećamo se sretnima, kad otkrijemo pogreške na njemu; to nam olakšava onu nejasnu žalost, koju osjećamo na pomisao, da se nikada ne ćemo dotaći rijetke ljepote — koja ipak caruje nad svim...

U ovom času našao se sasvim kraj Madlene; usporio je malo korak, da se nagleda njenog lijepog uha, njene valovite kose, koja je bila spletena. Prestigavši je za jedan korak, zamijetio je fini oval jabučice i podbratka, koji gotovo uvijek nagoviješta i drugi dio lica, ako je sâm pravilan. Najzad se odluči, da je obidje, pa je obuhvati dugim pogledom odozgo do dolje... Njegov se pogled sukobio s njenim, koji se je oborio na zemlju, ali nipošto odviše brzo.

Ostao je očaran, jer je bila, nažalost, prekrasna! Velike modre oči, malo sjetne, a vatrene; vidjelo se na prvi pogled, da ima svoju volju i osjeća. Profil ravan, podbradak malo izbočen, ali besprikorne konture. Najviše je na tom liku udarala u oči apsolutna čistoća kontura i jednostavnost boja, koja je najviše privlačila. Kao da je te poteze crtala trijezna i sigurna ruka, koja je nastojala, da poda što plemenitiju formu, upotrebljavajući što manje detalja. Sigurne i u isti mah nježne krivulje vrata i jagodicâ bile su, kao da ih je sačinio jedan jedini potez, bez ikakova popravljanja. Pepeljasto-plava kosa popunjavala je harmoniju diskretnih finih tonova, koji kao da su

djelovali iz daljine. Od gotovo nenaravne mirnoće cijele pojave bolje su se isticale žive oči, mlade, blistave ispod dugih, skupljenih obrvica.

Jean je usporio korak, da sada opet oni uzmognu obići njega, pa da je vidi još jednom.

Ovoga puta je i pratnju bolje pogledao: bili su otac, majka i po svoj prilici kakva stara tetka; zdravi, čvrsti ljudi, koji su nekada možda bili i lijepi. Kako su samo pristojno izgledali!... On je malo oklijevao, da i dalje ide za djevojkom, osjećajući prikor savjesti, koja mu je govorila, da bi to za nju moglo biti pogibeljno...

Ipak ih je i dalje pratio, ali oprezno, izdaleka, da barem sazna, gdje stanuju i da ne izgubi zauvijek svaki trag svoje Madlene.

Kad je dobro zapamtio skromnu kućicu, u koju su ušli, na kraju grada, preko puta od jednog vrta, vrati se natrag prema središtu grada, a onda potraži kraj, gdje se obično zabavljaju mornari. Da se vrati na brod, bilo je prekasno: arsenal je već bio zatvoren. Onda, da dade svojim mislima drugi pravac, udje, da potraži laganu pobjedu.

No sutradan je u čudu opazio, da je nešto od njegove osobnosti ostalo uz lijepu, bezbojnu djevojačku prikazu i plave njene oči. Otkad je ugledao nju, nije više osjećao ni samoće, ni nesnosne pospanosti maloga gradića, a ni ograde gradskih bedema. Bile su to već prve sjajne zrake ljubavi, koja mijenja sve stvari sadašnje, a briše iz uspomene sve prošle.

Kad je pala noć, čim je postao slobodan, pošao je prema njezinoj kući, ne bi li je opet vidio. I upravo, kao da ju je zvao, pojavi se djevojka. Jean zadrhta prepoznavši je. Madlena se brzo vraćala, sama, noseći istu kožnu torbicu, koja je bila povod svemu. Imala je rukavice, a odijelo, još jednostavnije od jučerašnjega, imalo je na sebi nešto, što se nije moglo definirati, tek je odisalo otmenošću.

Vraćala se s posla, to se je jasno vidjelo; bila je dakle negdje zaposlena, pa se je svake večeri vra-

ćala kući bez pratnje, što već samo sobom olakšava mnoge stvari. Po njezinom pogledu, što ga je bacila brzo na drugu stranu, kad je ugledala njega, razumio je, da ga je jučer zamijetila i da joj nije ugodno, što ga opet susreće na svom putu.

Sve njegove osnove, da noću spava na brodu, propale su u vodu. Još je iste večeri unajmio malu mornarsku sobicu, iznad jedne vječno prazne kavane u blizini arsenala. Da umiri savjest, nastojao je uvjeriti sam sebe, da će ovamo prenijeti sve svoje matematične bilježnice, pa će svaku večer raditi — lakše, nego na brodu, gdje zastrti fenjeri ne daju gotovo nikakvoga svijetla.

Još nikad nije bio pokušao da stanuje na kopnu, sâm u svojoj sobi, kao slobodan čovjek, pa ga je ta novost napunjala čas melankolijom, čas djetinjskom radošću...

Mislio je na nju, uživajući, što joj znade za ime — jer ga je to već malo približavalo djevojci.

32.

Dva dana kasnije. Po jednom malom dječaku, koji nije mogao pobuditi nikakve sumnje, poslao joj je pisamce, da joj ga preda uvečer, na ulici, kad bude izlazila iz radionice, gdje je radila kao švelja.

Pismo je glasilo:

»Gospodjice Madlena! Jedan, koji vas je vidio već triput, i koji se zove Jean, srest će vas za koji čas na istome mjestu, kao i jučer. Moli vas, dozvolite mu, da vam kaže samo nekoliko riječi, kad nitko ne bude prolazio.

Jean«.

Kad se spustio sumrak, čekao je na nju u staroj, tihoj i bijeloj uličici, zasadjenoj lipama i zaštićenoj velikim zidom vrta, kuda se ona obično vraćala. Za njega, koji je bio vičan laganom uspjehu kod djevojaka, koje se večerom same vraćaju kući, bio je list,

što ga je pisao, doista neobična i posve suvišna ceremonija. No i ta Madlena tako je slabo bila slična drugima — tako malo, da Jean nije znao, što će joj reći i za što će je moliti. Nervozno je hodao amotamo, ili se je ledjima oslanjao na lipe, nestrpljivo očekujući njezin dolazak; a u isti mah gotovo ga je hvatao neke vrste strah na pomisao, da će se ona sad na pojaviti na zaokretu ulice.

A Madlena je, još prije nego što je otvorila pismo — prvo, što joj ga je itko pisao — instinktivno smjesta pogodila, da je pismo od njega. Maleno, povučeno stvorenje, zamišljeno i ponosno, odgojeno u strogoj, protestantskoj okolini, preziruć sve do danas svoje drugarice, koje su njihovi kavaliri pratili kući, eto, ni sama se nije ni najmanje začudila ovoj smjelosti — jer je ta smjelost dolazila od njega. U njenim su mislima lijepe oči Jeanove osvojile stalnu poziciju. Samo je osjećala zbunjenost — nepoznatu dosad vrtoglavicu, da joj se sve pred očima vrtjelo, kuće, ulice, prolaznici — to više, što je odvažno ljubavno pismo dobila nedaleko od mjesta sastanka, pa je bilo prekasno, da razmišlja ili da promijeni put, da se odluči za bilo što... Tako je samo mehanički nastavila obični svoj put; u glavi joj je šumjelo, a koljena joj klecala. Kao da je netko nosi, došla je do ugla ulice, zašla u pustu aleju izmedju zidova vrta — i opazila njega, na deset koračaja, gdje joj dolazi ususret...

Divna je stvar — ali može biti i protivno — kad se prvi put čuje sasvim nepoznat glas žene, kojoj već ljubimo pogled i lice. Kad je Madlena, prije nego što je on dospio išta da zapita, prva progovorila, Jean je s udivljenjem slušao njezin polagani, ozbiljni glas, dubok ali mlad, kao dječji, koji još nije pošao stalnim smjerom:

— O... gospodine!... nemojte!... Na ulici... i u mornarskom odijelu, kako ste sada... zar je moguće?

— U mornarskom odijelu!... Ah, imate pravo, na to nisam ni mislio. Ali ako sutra dodjem u gradjanskom, hoćete li govoriti sa mnom?... Zaista?... Dakle sutra, obećajete li mi?

— Pa dobro! odgovori ona podigavši oči i uronivši ih u njegove modre sa crnim, baršunastim trepavicama; te su se oči smiješile, sretne u svojoj nadi, ostajući uvijek djetinjske u muškom licu, koje je u isti mah imalo izraz nježne smionosti i gospodske samosvijesti.

— Dakle, pouzdano! odgovori veselo Jean... Laku noć, gospodjice Madlena.

Skinuo je kapu i malko se, ali vrlo graciozno naklonio, a onda otišao gipko, brzo, jedva odolijevajući želji, koja ga je snalazila, da trči ili skače. Sva se tjeskoba prvoga sastanka izgubila, iščezao je strah, da bi ga ozbiljna djevojka mogla odbiti. On ju je ljubio već deset puta više i sav je opojen pomišljao na obećano »sutra«...

33.

Moj otac?... Bio je počasnik u mornarici... No sad je u mirovini... govorio je jedne večeri pod istim lipama isti mladi, duboki glas.

— A vaša mama, jer zacijelo imate još i mamu? — (On joj je uvijek govorio kao djetetu, ali s poštovanjem, bez ijedne ljubavne riječi.)

— O, da... onda imam još i tetku Melaniju, koja stanuje s nama... One večeri, kad smo išli s kolodvora, ona je bila iza mene; imala je sivi šešir, sjećate li se?

Iza časka šutnje ona nastavi malo nesigurno i bojažljivo, spustivši ozbiljne svoje oči i lupkajući vrškom cipela po kamenom pločniku:

— Vidite, ja sam odmah od početka opazila, da vi, gospodine Jeane, niste kao drugi mornari...

— Eh, bože, doista... možda nisam... Zato ipak ne vrijedim više od njih, uvjeravam vas...

Tako bi se on svaki put kakvom bezbrižnom frazom uklonio svemu, što god je nišanilo na njegov predjašnji život, bacajući na taj način preko svega veo misterioznosti. A ona je iza njegovog odgovora pomišljala na čitave romane, rasipne sinove, potomke odličnih porodica, koji ne smiju ništa da govore...

34.

Sad su se već svake večeri šetali skupa, — idući zajedno pedeset ili šezdeset koračaja, nikada više, — uvijek istom uličicom bez prozora i prolaznika, medju bijelim, okrečenim zidovima starog, šutljivoga vrta. Iznad njih cvale su lipe žureći se, da što prije stvore gusti svod; večeri su postajale sve dulje i jasnije, jer se je naglo približavalo ljeto. Travanj je brže nego što su oni i željeli, letio prema svome koncu.

Pa ni on se nije smiješio njihovoj ljubavi, koja je sva bila tek u šetnji po bijelom kamenju, obrubljenom zelenom travom. Nebo je nad njihovim glavama bilo uvijek mrko, svaki dan puno sivih oblaka, iz kojih je po novom lišću šumila često kiša.

Makar kako polagano išli i po kiši, kad obično ljudi idu što brže mogu, ipak su doskora došli do kraja uličice i njihova je konverzacija, i onako dosta nesuvisla i prekidana šutnjom, prestajala. U samoj biti njihove ljubavi bio je neki osobiti elemenat efemernosti, nestalnosti; nad njima kao da je lebdjela vječna prijetnja rastanka, odlaska, zaboravi, smrti.

Jeana, koji je bio navikao na veselija proljeća u svojoj svijetloj Provansi, čudno se doimao ovaj ledeni travanj bez sunca, sa suviše svježim zelenilom; nebo mu je bilo odviše crno, a Ocean neprestano šiljao vjetar i kišu. Boravak mu je u ovom malom gradiću dozivao u pamet večeri na Rodu, kad je u isto večernje doba, sličnim bijelim uličicama dolazila radi njega mlada Grkinja. No sada je njegova melankolija bila drukčija, sumornija, a prije svega sa-

državala je više ljubavnoga čuvstva, neizmjerno više ljubavi. Osjećao je čar, koji mu je dosad bio sasvim nepoznat, pa mu se je i prepuštao običnom svojom djetinjom bezbrigom. Kamo to vodi? Što on zapravo hoće od te lijepe Madlene? Nije toga ni sam znao. Odmah druge večeri shvatio je po njezinom apsolutnom pouzdanju i po načinu, kako mu je ravno gledala u oči, da je to ponosna djevojka, koja nikada ne će postati njegovom ljubovcom. Da je uzme za ženu, na to nije pomišljao ni jednoga časa. To mu je branio ponos, što ga je osjećao po svom poreklu i naobrazbi. Da je u životu promašio, na to nije mislio, kao što je uopće bio i čudan mornar. Na časove je bio priprost i surov kao svaki drugi; mogao je noć proboraviti bilo gdje i bilo s kim; no u stvari, što se tiče pravoga ženstva, bio je izbirljiv i teško mu je bilo udovoljiti, kao rodjenom dandyju.

Nije joj se nikada ni taknuo ruke. Dva-tri koračaja jedno od drugoga išli su u vječitoj bojazni, obaziruć se neprestano, govoreći sasvim tiho i ne mičući usnicama; a govorili su stvari, što ih je sav svijet mogao čuti — tako djetinjski nevine stvari, da ih je oduševljavao i jedini njihov zvuk...

Kad bi stigli na kraj ulice, Madlena bi ga posljednji put pogledala, a on bi se naslonio na drvo i gledao za njom, kako se udaljuje, kako iza ugla nestaje u živahnoj radničkoj ulici, gdje je stanovala. Bila je lijepa i ovako, kad ju je gledao straga; struk, vitak i do nedavno još kao u djeteta, bio je uspravan kao jela, a iz njega su se lijepo širila pleća; zdrava i gipka gracija odisavala je iz njezinih polaganih kretnja.

Čim bi nje nestalo iza okreta, on bi osjetio, da je njegov život za taj dan dovršen, pa ne bi znao, što da počne sa sobom.

Pokušavao je da se vrati kući i uzme u ruke svoje matematičke bilježnice, jer ga je gonio nemir i strah pred budućnošću.

No zar čovjek da radi za tople proljetne večeri, dok mu je srce puno ljubavi?... Uostalom, sve ga je podsticalo, sve ga je zavodilo: sloboda, samoća, pače i civilno odijelo, što ga je kupio samo radi nje — sve mu je to olakšavalo pothvate kod ljepoticâ, koje su bile manje nepristupačne od Madlene...

I tako je obično svršavao svoje večeri u zabavišnoj četvrti, s pjevačicama.

35.

Dok je otac još plovio morem — pričala mu je — živjeli smo bolje, nego danas, gospodine Jeane. No, u mornarici, znate, čim čovjek podje u mirovinu... Radi toga ja od lani šijem... Što ćete, sad sam radnica... Pa ću tako valjda i ostariti.

Posljednja fraza, izrečena sasvim polagano, bila je kao direktno pitanje, upravljeno na Jeana. Madlena se zacrvenila i malko okrenula glavu, očekujuć odgovor, kojega nije bilo...

Ono, čega su se bojali, došlo je: dugotrajna, postojana kiša smetala je još više njihove kratkotrajne razgovore; po mladom lijepom lišću razabiralo se brzo i živahno bubnjanje kišnih kapljica, kao polijevanje po papiru. Jean se nije na to obazirao, jer je bio vičan, da mu kiša kvasi plavi okovratnik i razgaljeni vrat. No Madlena je žurno otvarala kišobran — i on je poslije priznanja, što ga je čas prije izrekla, opazio, s kolikom brigom ona zaštićuje svoj šešir, koji je bio uvijek isti, pa svoje rukavice, koje su takodjer bile iste, i vrlo pomno zakrpljene na vršcima prstiju... Onda je osjetio u sebi iznenada val nježnosti i samilosti za te bijedne stvari, koje su pripadale njoj, a to je dokazivalo, kako se je duboko Madlena već usjekla u njegovu dušu, tako duboko, da je već spadala medju impresije i uspomene, koje se ne zaboravljaju, nego čovjeka kasnije još jače muče. — A zar mislite, zapita on, veselim i iskrenim glasom,

da sam ja bogat?... Nekad sam, možda, bio malo bogatiji... Odgojen sam, istina, u porodici, koja nije sanjala, da ću jednom postati obični mornar... No sada...

I pripovjedi pažljivoj svojoj pouzdanici sretno svoje djetinjstvo, ispite, na kojima je propao, svoj nastup u mornarici, prodaju kuće u Antibesu — i progonstvo, u kojem sada živi njegova majka u bijednom stanu u Brestu...

Te je večeri Madlena došla kući poskakujući od neobuzdana veselja. Drage se je volje odrekla svih iluzija o prošlosti svoga druga; ovako joj je bio mnogo bliži! Prvi put je sada pomišljala na mogućnost, na čarobnu mogućnost, da postane njegovom ženom, da ga gleda uvijek uza se, na domaćem ognjištu, za porodičnim stolom i u onoj lijepoj sobici u prvom katu, što ju je tetka Melanija obećala urediti za buduće mlado kućanstvo... Njezine sitne bojazni i prikori puritanske savjesti radi večernjih sastanaka izgubili su se danas, kad je sve pozlaćivala svojim svijetlom poštena nada...

Jean joj je ispričao svoju povijest u jednom od onih nepromišljenih pokreta duše, kakvima je obilovao njegov život, ali ni danas nije pomišljao na ženidbu više, nego jučer, premda joj je rekao: »Mornar i radnica... Vidite, gospodjice Madlena, mogli bismo jedno drugome pružiti ruke!...«

Sklonost bez cilja prema toj neobičnoj prijateljici počela ga je sve više osvajati, zadržavajući uvijek svoj čisti, mirni, gotovo imaterijalni lik. Kraj apsolutnog poštovanja i svjesnosti, da ništa ne možemo postići, dolazi se do toga, da ljubav ćutilâ živi i raste pod okriljem duševne ljubavi kao u tvrdom snu, dok je ne probudi kakva sitnica, dodir, opasna misao i neočekivana nada.

No oni su se ljubili podjednakom, nedužnom nježnosti. Ona, jer nije o ljubavi ništa ni znala, nego i dalje svake večeri čitala bibliju; bila je osudjena, da beskorisno ostane svježom i mladom još nekoliko

ovakovih blijedih proljeća, kao što je ovo, a onda da ostari i uvene medju istim ovim zidovima i ulicama. A on, jer su ga već pokvarili poljupci i zagrljaji, jer nigdje na svijetu nije imao stalnoga boravišta i jer je mogao otputovati već sutra, da se više nikad ne vrati, ostavivši svoj život na kakvom dalekome moru...

36.

Prošao je već i travanj, a došao svibanj, takodjer oblačan i mrk, pun morskih vjetrova ili žestokih bura. Samotno je njihovo sastajalište bilo preplavljeno lipovim cvjetovima, koji su se već spremali da otpadnu.

Njihovo je prijateljstvo bilo staro već šest nedjelja. Ne sretajući nikada nikoga, postali su slobodniji, pa su se već i zaustavljali pod drvećem, dok se je on iz neke koketerije usudjivao pače da dolazi i u mornarskom odijelu. Razgovori su im postajali sve dublji kao i večernji sutoni.

No ipak su nevidljive oči i uši već pred više večeri sve otkrile. U radionici su švelje s posebnim pogledima gledale Madlenu, pa je bilo pravo čudo, što njeni roditelji nisu još ništa dočuli, premda je stvar bila poznata već cijelom susjedstvu.

Jedne večeri, kad je Jean, kao obično, došao prvi, opazio je nekoga čovjeka prosjede kose, koji je nervozno hodao i poslije časka oklijevanja pošao prema njemu. Bio je uspravna, vojničkog držanja, do grla zakopčan u redingoti od modrog sukna, po kojoj se već iz daleka mogao upoznati mornar: očevidno neki umirovljeni mornarski podčasnik, koji je od svoje nekadašnje uniforme prekrojio gradjansko odijelo, skinuvši zlatne vrpce... Jean se nejasno sjećao, da je već jednom vidio to lice, negdje kraj željezničke stanice; uostalom, bio bi ga prepoznao po namrštenim obrvama i dugoljastim, smedjim očima, što ih je taj mornar dao u baštinu svojoj kćeri — možda zajedno sa svojim karakterom i svojim duhom.

Pogledali su se ravno u lice, pogodivši odmah jedan i drugi, koga imaju pred sobom:

— Ah, vi ste to!... reče čovjek zlobnim glasom kroza stisnute zube.

Mjesto odgovora Jean prinese ruku svojoj kapi: osjećao se razoružan, pun poštovanja, gotovo ponizan kao kakav sin, jer je to bio »njezin otac« i jer je imao iste oči, kao i ona...

— Odlazite! nastavi čovjek mrko, zapovjednički, kao da je na brodu, ali mu se ipak pogled iznenada ublažio, — odlazite!... Ove ću je večeri pratiti ja!

I Jean ode bez riječi, poklonivši se duboko... Nikakva se mržnja nije rodila od sudara tih očiju, tih suprotnih volja...

37.

Sutradan je narednik sakupio u sobi kapetanovoj sve podčasnike.

Slutili su, o čemu se radi: jedan od njih trebao je da dobrovoljno podje na krajnji Istok i proboravi godinu ili dvije na maloj topnjači »Gyptis«, na jednoj od onih rijeka u unutrašnjosti, što tromo teku, tople pod mrtvim suncem.

Jean je osjetio, kako ga guši tjeskoba. Njegovim namjerama najbolje bi poslužilo da otputuje: dolje bi navršio vrijeme svoje službe, a uštedio bi, koliko mu treba, da provede godinu dana u Brestu, kao slušatelj hidrografskoga tečaja. Dužnost mu je bila da podje.

No pred očima iskrsla mu je slika Madlene, pa je s teškim srcem čekao, da se javi tko drugi.

Nitko. Šutnja, pomiješana s malom primjesom straha. Uostalom, mornari, kad ih tko što indirektno zapita u gomili, nikada ne odgovaraju.

— Kapetane, ja ću poći, — rekao je najzad sasvim tiho i drhćući.

— Vi, Berny, da li vam to konvenira? zapita kapetan. Dobro dakle! Ako admiralat ne odluči drugačije, vi ste odredjeni za krajnji Istok.

Onda ga pozove još jednom natrag i doda — a to je bilo najstrašnije od svega:

— Što se tiče dopusta... znate... mislim, da ga... — Ton, kojim je to rekao, značio je od prilike isto, koliko i: ne ćete ga dobiti. — Vrlo su hitno zatražili, da im se netko pošalje, pa ćete, ako se ne varam, otputovati s odjeljenjem, koje sutra polazi u Toulon...

Jean osjeti, da mu srce brže udara i krv šumi u ušima. Već je htio da kaže: »Oh, kad je tako, onda neka podje tko drugi; uzimam svoju riječ natrag!...« Ali se nije usudio. Prije svega, osjećao je svojom dužnošću, da putuje! Nagonio ga je na to i besvijesni njegov fatalizam, koji mu je nalagao, da na prvi mig Sudbine prigne pokorno glavu... Najzad, kao rodjenom mornaru, nešto mu je začepljivalo usta, kadgod je stajao pred časnikom, kojega nije poznavao. Samo je ukočeno pogledao časnika očima, koje je strah uvećao, i odgovorio: »Razumijem, kapetane!« našto je izišao iz sobe, kao čovjek, kojega su maljem udarili po glavi.

Dopusta doista nije dobio. Mornarima, koji polaze na put, obično daju dulji ili kraći dopust, prema tome, na kako dalek put odlaze. No u hitnim slučajevima nema dopusta.

Još je iste večeri bio poslan u vojarnu, gdje je spremio svoju prtljagu, primio plaću i morao ondje ostati s osmoricom drugova, koji su takodjer odlazili. U sumračju, pod svodovima dvorišta dozivali su se, skupljali, promatrali jedan drugoga, kao ljudi, koje je sveo slučaj i koji će u dalekom svijetu dijeliti isti život, iste muke. No jedino, što im se činilo teškom kušnjom, bilo je, da nisu dobili dopusta i da se nisu mogli oprostiti sa svojima. Ipak su dvojica-trojica pjevala. No jedan je, još sasvim mlad, plakao.

Majka! Jean je na nju mislio samo s dubokom nježnošću; živo je i teško žalio, što je nije prije odlaska mogao zagrliti... No odlazio je u daleki svijet upravo radi nje, radi njihove zajedničke budućnosti;

ovaj je put bio kao neka pokora za prijašnji život. Umirivši tako svoju savjest, smirio je gotovo posve i srce odlučivši, da će majci napisati lijep list.

A Madlena? Da otputuje ovako, a da joj ne kaže ni riječi, pače da je i ne vidi... Da joj možda piše? No što bi joj zapravo pisao? Da će je uzeti za ženu? Oh, sva mu je duša čeznula za tim, premda je Madlena bila samo neznatna, uboga radnica. No takva ženidba značila bi za njega, da se mora zauvijek prikovati uz modri mornarski okovratnik; to bi uništilo svaku nadu njegove majke, koja je još uvijek mislila, kako će se njihov položaj poboljšati, kad njezin Jean uzme kakovu mladu, bogatu Provensalku — kad jednom dotjera do kapetana!... Dakle, što da učini? jer na drugo što nije mogao pomišljati sada, kad se izmedju njega i Madlene upleo još i njezin otac i svi ljudski obziri, protiv kojih mu se ove večeri duša, prepuna ljubavi, i te kako bunila...

Počeo je dakle pisati za Madlenu dva jednostavna oproštajna, ali nježna pisma, ali ih je odmah i razderao. A i tko bi ih odnesao? U roditeljskoj kući nije ih ni mogla primiti... A bila je tako blizu! Možda se baš u ovaj čas vraćala poznatim ulicama kući sama, zastrašena, iščekujući teško onoga, koga možda nikad više ne će vidjeti...

Napokon, u kasnu noć, odluči, da će joj pisati istom iz Port-Saida ili druge daleke luke. Pristojan list, na koji se ni njezin otac ne će moći ljutiti; listovi sa žigom dalekih mjesta imaju više izgleda da će biti primljeni, jer što im je pisac dalje, to je manje opasan, a sve veća nada, da se ne će nikad više povratiti...

Ovo je odgadjanje na kasnije vrijeme bilo uostalom posljedica fatalizma, koji je sačinjavao prilično izraženu crtu njegova karaktera — zajedno s tvrdoglavošću, kojom je umio ustrajati kod odluke, na koju bi se jedanput odlučio... Ipak je njegova žalost i tuga bila velika; — isto tako i njegova ljubav, kakve još nikad nije bio osjećao.

Sutradan se našao na kolodvoru, gdje je nekada prvi put vidio Madlenu. Polazio je s drugovima vlakom za Toulon, na jedno od onih dugih i opasnih putovanja, zbog kojih i nehotice svečanim držanjem dočekujemo znak za odlazak...

Kad su se makli kotači, nagnuo se s beskrajnom žalosti na prozor i gledao, kako u daljini pomalo nestaje maloga gradića, u koji je tako bezbrižno ušao prije četiri mjeseca.

38.

Brzo je plovila, njišući se Indijskim Oceanom »Kirka« s razapetim bijelim jedrima pod suncem, izmedju dva beskrajna plavetnila, ostavljajući iza sebe svoju vječitu šumnu povlaku bijele pjene, koja se je iskrila na suncu.

Port-Said prošao je već pred nekoliko dana, Aden isto tako, a list Madleni nije još uvijek bio napisan. Kad je sam sebi govorio — poznajući se dobro — da će to svršiti možda kao i s onom drugom, s veselom i slobodnom kćerkom Quebeca, postao je nezadovoljan sa sobom, pogotovo, kad se je sjetio nje, tako povjerljive i tako siromašne. Kad se je sjetio, kako mu je priznala svoju nevolju, na sâm spomen njezinog odijela, što ga je tako brižno čuvala od kiše, njenih rukavica, koje su bile tako pomno popravljene, osjetio je ono čuvstvo beskrajne, nježne samilosti, koje je dokaz čiste, velike ljubavi i zaklinjao se, da će joj smjesta pisati, čim stigne. No budući da nije sasvim stalno odlučio, da ju uzme za ženu, taj mu je list zadavao mnogo brige!...

Dolazili su i časovi potpune zaboravi uz nestašni smijeh drugova ili uz uticaj beskonačnosti, koja ga je okružavala...

»Kirka« ga je na prolazu imala iskrcati na ušću Žute Rijeke s drugima, koji su bili odredjeni za posadu na »Gyptisu«; bila je to malo starija korveta, koja nije više brzo plovila, a imala je još velika jedra,

kao što su ih brodovi nekad imali; polazila je posljednji put u svom životu na postaju u Kinesko more.

Na brodu se desio baš najveći dio posade s ladje »Résolue«, pa je Jean našao Le Mareca, Joala i još nekoliko njih, koje je volio; njihovo je prijateljstvo, naravno, postalo još uže. Le Marec, danas već podčasnik, oženio se baš osam ili deset dana prije svog odlaska. Postao je štedljiv i išao samo za jednim ciljem: da dočeka svoju mirovinu, pa da sa ženom podje živjeti nekamo blizu Binica, u kućicu s vrtom. Njegove su kretnje postale već ozbiljne i polagane; more mu je već udarilo svoj biljeg, a na sljepočicama već su se počele srebreniti prve vlasi; bila mu je trideset i prva godina, pa kako je bio vanredno jak, vladao se prema drugovima s očinskom dobrohotnošću.

Joal, koji je spadao medju momčad, bio je tip besprikornoga službenika, bez posebnih ciljeva i bez snova; ono malo njegove imaginacije nije odoljelo jarmu discipline. Život je za njega značio bezuslovno vršenje službe: u taj i taj sat imao je čistiti pijeskom izvjesni dio palube; u taj opet osvjetlati tripolijem jedan komad željeza ili bakra, bez razmišljanja, da li je taj posao važan ili nije. Inače je sačuvao dobro srce, koje je bilo puno odanosti i suzâ.

Drugi dionici Jeanova društva bili su vrlo mila, jednostavna djeca, koja su se mnogo smijala, od vremena do vremena i sanjarila, ali nisu znala, kako se zove ta vrsta tihe zabave.

I večerom, u ono krasno vrijeme, kad se na provi slušaju priče i pjesme, oni su se skupljali u zbijene hrpe, dok ne bi najzad zaspali jedan po jedan uza svijetlo modrikastog mjeseca ili sjajnih, blistavih zvijezda.

Putem se je već počela da uzbunjuje najdublja, misteriozna dubina Jeanove duše. Tisuće stvari, koje su i njegovi drugovi zapažali, ali ne tako jasno, svijesno: pješčane pustinje, svjetlucanje Crvenoga mora; i svake večeri apokaliptički strašan zapad krvavo

crvenoga sunca; Sinaj, koji je u daljini prolazio poput raspaljene žeravice na zlatnom nebu; arapski zavičaj, na dohvat ruke, tako dobro naslućivan!

A pred njim se izdizala zamamna sfinga nikad nevidjenog krajnjeg Istoka.

39.

Na krajnjem Istoku, na najdaljem Istoku! Stigao je na svoje odredište.

Pred sobom je sasvim jasno gledao malu topnjaču, koja mu je već toliko puta dolazila pred oči u snu. Stajala je nepomično u rijeci, usidrena medju strskom. Zrak je ovdje pritješnjavao pluća i na najmanji kret kvasilo se čelo znojem... »Gyptis!« Žutim, jasnim slovima bilo je ispisano na crnoj krmi time, koje mu je za cijelog vremena putovanja brujalo u ušima i koje je za njega imalo u sebi nešto fatalno, magično.

To je bilo njezino pristanište, to će dakle kroz osamnaest mjeseci biti i prebivalište Jeanovo. Na brod su ih doveli upravo u čas, kad prestaje danja žapara, a još nije pala noć. Duž ove rijeke, kojoj voda nije ni podsjećala na kakovu svježinu, protezalo se raštrkano selo, ili točnije: vijugala je cesta pod drvećem, a na cestu je izlazilo nekoliko malih, natkritih portala, koji su vodili u kućice, skrivene u zelenilu. Na jednom zaokretu svršavala se cijela slika, jer se sve gubilo u sjeni tajnovite šume.

Za dugoga putovanja morem, uvijek na daskama svoga broda, ništa ih nije moglo pripraviti na ovakova iznenadjenja. Sva su se njihova ćutila uzbunila od mnoštva novih dojmova i Jean je gotovo zaboravio da diše. Uostalom, pluća su sama od sebe disala polaganije, teže, kao u prevrućoj sušionici, u kojoj su pare zasićene mošusom. Zemlja je bila crvena kao usijani jaspis, lišće je pokazivalo posvuda tako bujno zelenilo, premda se već spustio sumrak, kao da je lakirano skupocjenim kineskim lakovima; či-

nilo se, kao da ovoga crvenila i zelenila ne će ne
stati unatoč noći, koja se već počela spuštati. Mal
portali, koji su vodili u nevidljive kućice, bili su ukra
šeni rogovima, podsjećajući na životinjske glave
Inače su izgledali, kao da se ne osjećaju sasvim
dobro na svome mjestu pod ovim ozbiljnim i vječnim
zelenilom, koje kao da je triumfiralo nad čovjekom
i njegovim djelima. Ljudi, za koje su to bile obične
stvari, išli su za svojim poslom; oči su im bile pri
tvorene s uzdignutim krajevima; žuta njihova koža
bacala je na zemlju crvenkaste odraze; hodali su
gipko, bez buke, bosonogi ili obuveni u papuče od
papira. Domaće životinje, što su se pojavljivale na
vratima, ptice, što su se spremale na počinak, sitno
cvijeće uz rub ceste, ma sve, upravo sve, pokazivalo
je nepritajeno novim došljacima, da su došli u ne
prijateljsku zemlju.

Uostalom, ovaj mali svijet za sebe, koji je osam
ljeno živio pod mrtvačkim pokrovom gustoga lišća
nije se čudio, da je ovako, nego naprotiv, nije shva
ćao, da bi moglo biti drukčije. Prolaznici, bojadisani
šafranom, odišući po mošusu i znoju, dobacivali su
mornarima, ne okrećući glave, neizvjesne, ironične
posmijehe, dok su im ovi vraćali milo za drago. Je
dino s djevojkama bili su mornari napola ozbiljni
jer se ljudski osjećaji ne zaustavljaju pred ogradama
koje rastavljaju pojedine rase.

U jednu riječ: doček je imao u sebi nešto pod
rugljivo, ali u isti mah i kobno, što je došljacima
priredila zemlja, koja je vijekovima odgajala svoj
krhku, žutu djecu s mačjim osmjehom, osjećajući, d
svojim mijazmima i svojom klimom može uništi
još bezbroj bijelih ljudi...

40.

Gotovo godinu dana bio je već Jean ondje. Jabučic
su mu bile požutjele kao u mačjih stanovnik
oko njega, a tjelesna mu se snaga znatno smanjila.

Za slobodnog je vremena na »Gyptisu« pokušao
a radi; no neprestana žega, kao u kakvoj parionici,
koja nije prestajala ni danju ni noću, donosila je sa
obom posebnu umornost, duševnu i tjelesnu; čitave
e sate prosjedio pred formulama, brojkama, ne zna
ući, što da s njima započne, osjećajući samo, kako
u je mozak iscijedjen.

Uboge gimnazijske bilježnice, ispunjene stva
ima, koje je on sve više i više zaboravljao, mnogo
u se postarale; ništila ih je vlaga i bijeli mravi,
ojih je bilo vrlo mnogo; vrlo su maleni, ali u ovoj
emlji smrti uništavaju brže, nego igdje.

No u njegovom se životu ipak izvršio jedan
atan čin. List Madleni, koji mu je svakog jutra
učio savjest, bio je napokon napisan i poslan. U
egovim mislima, koje su već stajale pod smrtnim
jecajem nezdravoga zraka, poprimila je mala, de
lozna figura Madlenina suvereno mjesto; od sa
oće i čežnje za domom dospio je dotle, da je živio
kao u snu — u Francuskoj, i to u Francuskoj
njom, da je u svemu popustio i da se je odlučio
jedino, što je bilo moguće: da je uzme za ženu.

To je, doduše, činilo budućnost malo težom i
izvjesnijom; povratak u Antibes — još uvijek cilj
egova života usprkos svim neuspjesima — postao
malo teža stvar... No kad jednom budu dolje, u
rovansi, nikome ne će pasti na pamet, da je ona
ogla ikada biti radnica, kad je vide onako lijepu,
menu i draženu, ispod ruke s njim...

No od nekog vremena bilo je nešto, što ga je
gonilo u strah. A to je bio povratak u Antibes
Madlenom i s majkom; najveći ovaj san njegova
vota ukazivao mu se sada u daljini, koja, umjesto
se smanjuje, svakim se danom sve više uveća
la; uistinu, svakim je danom sve više nestajalo
de, da će se taj san ikada realizirati, činilo se,
o da će se Jean — neizmjerno polagano, ali si
rno — ugasiti i da će ga udušiti ovo neprijateljsko
lenilo, neprestane tople kiše, miomirisima natopljeni

zrak... I jednoga dana, iznenada ga uhvati tjeskoba, bolesna tjeskoba, kad je pomislio, da je Madlena imala devetnaest godina i da je, poslije deset ili dvanaest mjeseci, misleći, da ju je on ostavio, mogla sasvim lako da se zaruči s kim drugim... Onda je brzo, brzo stvorio odluku, koju je odgadjao već od svoga polaska; u grozničavom strahu, da ne promaši, pošte, koja je upravo polazila, napiše pismo svojoj majci i Madleninom ocu. Majku je zamolio, da se i ona odmah zauzme za stvar, pa da formalno isprosi za njega dragu zaručnicu.

41.

List je sinov bio tako lijep, tako ganutljiv, da se je i majka požurila da piše, iako ju je obuzeo neki neodredjeni strah pred tom neznatnom radnicom, koja se je tako iznenada postavila izmedju nje i njezinog Jeana i koja je značila napuštanje sviju snova i konačnu propast.

Napisala je list kao »dama«, koja drži, da iskazuje veliku čast onima, kojima piše; ali je jasno i po svim pravilima zaprosila Madleninu ruku za svoga sina, koji će se vratiti za šest mjeseci.

Već dva dana kasnije stala je tjeskobno dočekivati listonošu. Učinila je sve, što joj je savjest nalagala, ali je u sebi željela, da ta Madlena bude već udata, da je otputovala, umrla, uopće iščeznula bilo kojim načinom...

42.

Naredne sedmice stigao je odgovor. Na tankom papiru pisala ga je nevješta ženska ruka — zacijelo ona druga majka; odgovor suhoparan, preziran, u nekoliko riječi.

Madleninim se roditeljima doista čini, pisala je, da se sjećaju mladoga čovjeka, koji je na tako lakouman način postupao s njihovom kćerkom. No već je skoro gotova stvar, da će im kći poći za jednog

podčasnika mornarice: — sama djevojka je »prilično zadovoljna«, tako da roditelji smatraju nepotrebnim obavijestiti je o Jeanovoj prošnji. Djevojka, uostalom, svakako zaslužuje nešto bolje, nego što je obični »kvartirmajstor«.

Umjesto da se tome obraduje, kao što se nadala, Jeanovu je majku ovaj otklon nesamo uvrijedio, nego i ražalostio do dna duše: njezin sin, njezino sve, pa na ovaj način odbijen, a žrtvuje i nudi cijeli svoj život!...

Razmišljajući o tome dan i noć, učini joj se, da je u cijelom životu Jeanovu otkrila samo niz medjusobno povezanih i uzročno spojenih udaraca sudbine, koja se je tako oborila na nj. Zar je doista njezin sin tako neznatan, da ga i obična djevojka iz puka odbija na ovaj način!... Gospode Bože, koliko poniženje iza svih onih sjajnih snova od nekada, što su ih zajedno snivali ona i ubogi, pokojni djed, pasući oči na maloj, kovrčavoj glavici dječakovoj!

Uostalom, čitajući ponovno Jeanov list, sve je jasnije razabirala, da je njegova ljubav duboka i da će joj sin strašno trpjeti...

Da li da mu piše, da mu javi rezultat i da ga tako ražalosti u dalekom progonstvu?

Čemu, kad će se i tako skoro povratiti? Ne, odlučila je, da toga nikako ne će učiniti; učinit će, kao da njegovoga lista još nije primila, pa će mu prvom poštom — koja će biti posljednja, upravljena na »Gyptis«, pisati makar što.

Uz bol radi ove stvari pridružila se za Jeana još i zabrinutost, kakove dosad još nikad nije poznavala: njenog je Jeana nekoliko puta žestoko spopala groznica; budući da je neko vrijeme morao sprovesti u bolnici hanojskoj, nije joj toga mogao zatajiti. A u njihovoj kući, u Brestu, stanovalo je više mornarskih porodica, pa je ona vidjela, kako su se jednoga dana vratila iz tih kolonija dva posve mlada vojnika. I oni su u svojim listovima bili pisali, da su samo malo bolesni, ali kakvi su bili, Gospode, kakvi

su samo bili! Svatko je na prvi pogled mogao razabrati, da toj ubogoj djeci nema više spasa... Još se nikada nije osjetila tako osamljenom, tako zapuštenom u svojoj brizi — koje od neke praznovjerice nikako nije htjela da povjeri drugim majkama... Da moli! i ta joj je misao dolazila od vremena do vremena; ali ona više nije mogla moliti. U njenim mladim godinama bilo je u nje živo vjersko čuvstvo, malko talijansko, a malko možda i pogansko. No danas se to bilo već sasvim izgubilo — manje od nevjerovanja, a više od nekog nezadovoljstva radi tolikih razoračanja i nedaća. Medju Kristom i Djevicom, koji su, umovala je ona, tako ravnodušni, i nje, koja stoji ovdje poput razbaštinjene kćerke, uvukao se jedan neprobojni veo; ona je sve obožavanje prenijela na svoga jedinca. Premda su u sobi visjele dvije svete slike, donesene još iz Provanse, majka se ipak nije više nikada molila Bogu, nikada išla u crkvu; živjela je još tišim, ali i još buntovnijim životom u svojoj nutarnjosti. Živjela je samo u jednoj misli; jednoj jedinoj, slatkoj i zastrašenoj — da dočeka njega.

43.

A hoće li Madlena, živeći u malom gradiću, gdje će bez sumnje proteći u jednakoj monotonosti sav njezin život, hoće li ona, pošavši za drugoga, brzo zaboraviti svoga prijatelja?...

Tko zna, možda će je, kad se opet u proljeće bude vraćala kući po svibanjskom sutonu, uvijek istim ulicama, uvijek istom lipovom alejom, zaokupiti sjena Jeanova i oživjeti malo uspomenu, koja će od proljeća do proljeća postajati bledjom, hoće li joj se pričiniti za tople, ljetne večeri, da vidi o deblo naslonjenu spodobu onoga, kojega je ljubila?...

44.

Iza duga putovanja po toplim brzicama rijeke, opet je jednom »Gyptis« bila usidrena na svom starom mjestu medju rogozom, pred raštrkanim selom.

Za Jeana došlo je vrijeme, da se oprosti s ovom zemljom.

Jedne večeri, bez daška vjetra, — slične onoj pred osamnaest mjeseci, kad je došao u ovaj kraj zdrav i čvrst, sad je polazio laganim korakom, upirući se o rame jednog druga prama kolima, koja su ga čekala. Lice je bio okrenuo prama maloj topnjači, da njoj i onima, koji ostaju, dobaci znakom ili slabim smiješkom posljednji »Zbogom«.

Bilo je baš isto doba sutona, kao i onda, kad je dolazio ovamo, isti crveni refleksi tla i zelenilo lišća; isti mirisi; isti žuti prolaznici, koji su — ulazeći u svoje skrovite kućice — obraćali na njega posljednji put poglede svojih malih, zagonetnih očiju. U vječitoj, mirisnoj vlazi, pod gustim krošnjama drveća vladao je uvijek isti topli, tromi život, tako različit od našega. Činilo se, da sve ove stvari, što ih je Jean posljednji put gledao, sasvim jasno znadu, da su opet zadahnule smrću jednoga Francuza...

U posljednje vrijeme pridružila se jakoj i postojanoj groznici još i teška disenterija. A za tu se bolest nikad ne može znati, kako će se svršiti; katkad napada najjače, a poštedjuje slabe, a znade biti i obratno; jedanput ubija za nekoliko sedmica, a drugi put se vuče godinama. Gdjekoji se vraćaju u Francusku kao da su jedva uhvatili klicu bolesti, ali ona polagano napreduje, pa svi svršavaju od nje za deset, dvadeset godina. Drugi opet, koji su mnogo slabiji i koje je bolest jače pograbila, ozdravljuju, a nitko ne zna reći zašto.

Dva mornara, koja su sa Jeanom pošla iz Francuske, umrla su nakon godine dana. On sâm vraćao se je jako bolestan, upalih i blijedih obraza, kao da su od pergamene; kod najmanjeg napora, pače

kad bi samo pokušao hodati, odmah su mu se i noge i ruke osipale znojem.

A od vremena do vremena, kad bi se jutrom probudio, sjeknula bi mu mozgom misao — koju je on doduše odmah nastojao odagnati — da se je možda prekasno odlučio na povratak...

45.

U Sajgonu se u isto vrijeme našlo mnogo vojnika i mornara za povratak u domovinu, pošto su odslužili svoje vrijeme u kolonijama. Osim toga sakupila se ondje i cijela posada sa »Kirke«, koja je bila dezarmirana. Zbog štednje je najveći dio posade ukrcan na veliki jedrenjak »Saônu«, koji se imao povratiti starim putem, oko Rrta dobre nade.

Jean je zamolio i bilo mu je dopušteno, da putuje »Saônom«, da se tako ukloni vrućini Crvenoga mora; a najviše mu je bilo stalo, da opet uza nj budu Le Marec, Joal, Kerboulhis, sve prijatelji s broda »Résolue« i »Kirke«.

I njih je malo bila ošinula ista bolest, ali mnogo slabije nego Jeana, zbog toga, što su oni od ovih osamnaest mjeseci sproveli veći dio na otvorenom moru, dok je on cijelo vrijeme bio na rijeci i u močvarama, medju nezdravom vegetacijom.

46.

Morski mu je zrak u početku godio i nada mu se bila posve povratila. Dok su bili u području sjevernih vjetrova, mogao je ostajati na palubi. Sjedeći u sjeni, udisao je svježi morski zrak, zanimao se za manevriranje i čavrljao s prijateljima.

No doskora su došli u pojas tišine, vlage i ekvatorijalnih kiša. Uza svu sadašnju njegu morao je Jean, radi oslabljenja, da legne u bolničku sobu.

U početku nije vjerovao u ozbiljnost svoje bolesti, kako se to obično dešava kod svih mladih i jakih ljudi, koji nikada ne će da priznadu nemoć i klonulost, kad se radi o njima. Na »Gyptisu« mu se je uvijek činilo, da će trebati samo izići iz one kineske parionice, udahnuti malo svježeg, morskog zraka, pa će sve opet krenuti na dobro... Ali se nije javljala nikakva olakšica... Zar je doista prekasno pošao na povratak?...

Gospode Bože, kako su polagano plovili i koliko su vremena stajali kao nepomični! Zar dakle ne duva vjetar u jedra?... Zar ne će strojari upaliti vatru u kotlovima?

I jednoga dana, kad se je probudio iz podnevnoga sna, pred očima mu se ukaza neizbježiva sudbina; kad se probudio, osjećao je, kao da je stao na rub praznoga bezdana i neizmjernog ništavila, u koje tek što nije propao...

Uz krevet su mu se često okupljali drugovi sa stare »Résolue«; osobito Le Marec i Joal, koji su mu posvećivali sve svoje slobodno vrijeme. On ih je volio, zahvaljivao im, dopuštao im, da ga gdjekada zabavljaju; platnenim svojim odijelom unosili su k njemu zdrav i svjež morski miris odozgo... No kako je to sve bilo neznatno kraj približavanja velikoga svršetka!... Oh, majka je ispunjala sve njegove misli, majka, koju je dozivao iz dubine svoga srca i za kojom je tako živo čeznuo...

A vjetra još uvijek nije bilo!... Neprestano troma tišina i uvijek jednaka, nepodnosiva vrućina, u kojoj je danomice nestajalo njegovih sila kao u predugoj vrućoj kupelji. Do njega su ležali i propadali poput njega mladi vojnici od dvadeset godina, koje je ispila disenterija.

Za njih se je sve ova neočekivana muka — da se ljuljaju uvijek na mjestu i da ne napreduju — produživala u beskonačnost.

47.

Ipak, prema jutru desetoga dana, počela se ova nepomičnost mijenjati. Podigao se vjetar, isprva slab, a onda sve jači i jači. Nebom, koje je već više nalikovalo na naše, plovili su mali, pahuljasti oblačci nježnih boja. Vjetar je bio topal, ali tako živ, da je osvježavao. Malo je pomalo njegov svježi dah dopirao dugim platnenim cijevima i do bolničke sobe, pa su ga bolesnici s nasladom udisali. To je bio australski alizej i vječno nepromljenljivo tropsko nebo; »Saôna« je bila stigla u zonu, gdje ju je danju i noću jednaki vjetar imao brzo dovesti do velikoga Rrta.

Dolje, u utrobi broda, na svome krevetu, Jean je sve znao, što se dogadja na palubi, na svježem zraku i u sunčanom svijetlu. Zvonke zviždaljke, koje su šutjele za dugih, tužnih dana, sada su opet veselo ficukale. Njegov profinjeni bolesnički sluh jasno je razabirao njihove zvonke glasove sad otegnute, sad kratke, jedanput modulirane, a onda opet nalik na ptičji cvrkut... Jean je razumio tu glazbu poput ljudskog jezika; gotovo je vidio, kako se drugovi žure po katarkama, kako se razapinju jedra, da uhvate svjež vjetar. Brzina je od časa do časa postajala većom, svi su osjećali kao neku olakšicu; činilo se, da je postala lakšom i ista morska voda, koja je dosad bila tako teška i nepodatna, kad je duvao vjetar, a dizali se grdni valovi; a danas su valovi išli istim smjerom, kojim i brod s vjetrom, a o svinute stijene bolničke sobe, koje su toliko šibali valovi ustavljajući ladju u njezinom toku, čuo je Jean samo ublaženo trenje i veseli žubor pjene... Još više od prave, tjelesne olakšice i slobodnog disanja donosio je ovaj vjetar jadnim bolesnicima i tračak nade. I što je više jedara razapinjala »Saôna«, oči su Jeanove izgledajući, da vide makar i u velikoj daljini obrise Francuske, postajale sve življe i zadobile gotovo svu svoju predjašnju živost... Oh! divne li brzine! Oh... da mu je poletjeti preko ove

vodene pustinje, koja ga dijeli od majke!... Kad bi se samo njegovi izbrojeni dani mogli malo produžiti; kad bi samo mogao da poživi još šest ili sedam nedjelja u ovom svježem zraku, koji mu je već dobrano povratio sile!... Bože, bože, čovjek nikad nije na čistu s ovim čudnim, neobičnim bolestima, koje se znadu zavući dulje, nego što bi itko mislio. Još šest ili sedam nedjelja, pa će stići. I doista mu se činilo sve vjerojatnije, gotovo sigurno, da će opet vidjeti bijedni stan u Brestu, što ga je sada ljubio svim srcem, da će još jednoć zagrliti majku, da će je imati uza svoje uzglavlje, da će u času groze i strahote stiskati nježne ruke...

Uveče, kad je sunce zalazilo, nije više mogao izdržati, osjećao se bolje, uistinu bolje, te podje, da se umiješa medju sretnike, koji su gore na palubi udisali čisti dah alizeja. Opere dakle lice svježom vodom, obuče sasvim čisto odijelo i poče se uspinjati, držeći se za stepenice, polagano poput kakve aveti. No njegove velike snage, jedinoga njegova blaga na zemlji, nestalo je zauvijek; u njegovim rukama, koje su nekada bile tako muskulozne, ostalo je još nešto snage, koje bolest još nije mogla da uništi, pa se je uspinjao, hvatajući se za sve, što je mogao dosegnuti. Ali su noge jedva nosile težinu njegova tijela.

Napokon iskrsnu njegova glava u svježem zraku; kao da je izišao iz groba, oči su mu opet gledale neizmjernost, nabujala jedra i nebo, koje se počelo osipati zvjezdama.

Potjerana vjetrom, »Saôna« je letjela kao velika, noćna ptica bijelih krila. Prvi nježni lahor, prvi slobodni udarac vjetra, koji mu je prošao nad glavom, kad je izašao iz tamnice, donio mu je u uši veselu glazbu: pjesmu, koja je jurnula k njemu kao pozdrav, kao čestitka njegovih drugova mornara k povratku u svijet živih. Bila je to ista ona pjesma, poznati napjev o »Starom Neptunu«, isti lagani, bezbrižni zbor, koji je redovno počinjao svakog večera u isti sat;

»Saôna« je plovila po beskonačnoj pustinji i u tišini, koju je ublaživao tek lagani mrmor vode pod kljunom broda. S nje je odmnijevala vesela pjesma, ali nije bilo uha, koje bi je slušalo.

Kad su Jeanove oči, već odvikle takvim slikama, ugledale opet neimjerni prostor, zaustave se na užetima razvijenih i zategnutih jedara: velike, zupčaste prikaze, bijele u prozirnoj, modroj noći, kao da su ispunjale zrak i nebo svojom čudesnom i stalnom gomilom.

Mornari — takodjer bijeli u svojim platnenim odijelima — ležali su jedni pruženi po podu u tisuću položaja lagodnosti i počivanja; drugi su se poredali u stepene kao piramide apoteoze po skelama, na kojima stoje čamci i ladjice; treći se napokon poredali još više i još dalje na pomičnim mostovima. Pjevali su o starom Neptunu — »kralju vodâ« — u jasnoj, zvjezdanoj noći. Živahni refren pjesme vraćao se neprestano; lagano, kao u snu, prihvaćali su ga mladi glasovi, pridušeni sanjarenjem. A cijela je ova zgrada od bijelih ljudi i bijelih jedara letjela nagnuta i oscilirajući, kao fantastična prikaza, koja može svaki čas da nestane; plovila je brzo, lebdjela, bježala kroz prozirnu noć; lagano se njihala, a od vremena do vremena prošao bi cijelom napravom mali udarac, kao trzaj sveopćega veselja...

Jadni bjegunac iz utrobe broda, kojega se je već bila takla smrt, divio se, kao stvari posve nepoznatoj, čarobnim večerima, koje je on bio već i zaboravio. Sve, što je u svom zvanju najviše volio, našlo se ovdje na okupu, pružalo se posljednji put pred njegovim očima, koje će se doskora ugasiti... Očaran i opojen, željan, da još poživi onako, kako su živjeli mladi drugovi oko njega, pošao je napred slab, iznemogao, u sve većoj vrtoglavici, tražeći izmedju tolikih bijelih prikaza svoje prijatelje, Mareca i Joala, da sjedne izmedju njih, kao nekad.

Slučajno su bili baš blizu njega, te su odmah prestali pjevati, kad su ga prepoznali; gledali su

njegovo promijenjeno lice, koje se je u nejasnom večernjem svijetlu činilo još mršavijim i bledjim.

— Gle, to si ti, golube! reče Marec (jedan od onih, koji svojim preširokim ledjima i preplanulim licem izgledaju kao stari pomorci, a uistinu imaju tek trideset ili trideset i pet godina). Hajde, učinite mu mjesta, učinite mjesta našem Bernyju.

Oko njega zamukoše drugovi spremajući mu zgodno mjesto, dok je prekinuti zbor, par koraka dalje, produžio pjevanje uvijek s istom veselom bezbrigom.

Donijeli su mu jedno jedro, previjeno četiri puta, da omršavljeli udovi Jeanovi manje osjete tvrde daske. On se spusti na pod na kraju svojih sila, osjećajući, kako ga spopada neobična drhtavica.

— Nasloni se na nas! rekoše mu dva najbliža druga i ponudiše svoja ramena i prsa bolesniku, da se udobnije namjesti.

A kad su ga dobro smjestili, prihvatiše opet refren »Staroga Neptuna« i Jean osjeti, kako ga je svega preuzeo zbor i kako ga prolazi na časove osjećaj prijatnosti, što je opet prilegao; bar nije tako jako osjećao boli. Uzvraćene glave gledao je oko sebe i sve mu se je činilo začarano: na laganim valovima zibale su se ljudske hrpe, nepomične i bijele kao kipovi; u modrikastoj noći bile su nejasnih kontura kao san; visoko, bijelo jedrilje jasno se ocrtavalo na zvjezdanom nebu; i nebo se ljuljalo, ali tako lagano i nježno, da se činilo nepomično medju nestalim zvjezdama.

A pjevači su u noć slali lagane i jasne zvukove, kojih je nestajalo u blagom povjetarcu.

U sredini ove bezimene prozračnosti, koja je bila noć, ali bez tame i pomrčine, »Saôna« — sa svojim velikim bijelim jedrima, s bijelim mornarima, koji su nepomično stajali — nije više ni izgledala kao realno biće.

Glazba, pa monotonija svježih, umilnih glasova, neprestano titranje i gibanje svega, vožnja lagana i

brza, sve je to još povećavalo dojam nematerijalnosti, koji je izbijao iz svega, što su oči mogle da vide... Gotovo bi čovjek rekao, da to alizej nosi neku raspjevanu viziju u područja bez kontura, bez granica, u pustoš i beskonačnost...

No Jeanu nije bilo sudjeno, da dugo gleda krasne prizore, koji su još zabrinjivali njegovu oslabljelu glavu. Prijatna svježina noći, koja je druge oživljavala, u njemu je samo još požurivala smrtno raspadanje. Prsa, utrobu i udove obuzela mu je iznenada mukla drhtavica, koja se doskora pretvorila u stravu.

Iza toga mu se ruke i noge ukoče, a trnci ga stanu prolaziti, kao kad u snu nezgodno legnemo; najprije ledjima, onda prsima, pa vratom... Kao smrt, koja polagano napreduje, uspinjući se postepeno do glave, koja je još živjela i mislila; ukočenost mu obuze i usnice, koje su se grčevito zategle, a kad je htio zazvati u pomoć prijatelje, koji su pjevali, ostala su mu usta zatvorena... Čuo se samo jedan jedini zvuk, neartikuliran, strašan i žalostan.

Svi se prestrašiše od ovog, zaprepaštenog krika, koji kao da je već dolazio iz bezdna. Marec, koji je bio lagano nadnesen nad njim, opazio je stezanje usnica i nijemo zapomaganje očiju... Onda ga ponesoše u postelju trojica drugova uz najveću opreznost, govoreći mu utješne riječi kao braća.

Bez svijesti i pasivnog kao truplo odnijeli su ga u toplu bolnicu, koju su medju sobom nazivali »mrtvačnicom«.

48.

No te noći još nije umro. U »mrtvačnici« doveo ga je liječnik opet malo k životu.

Više je dana lebdio izmedju nade i ledenog straha pred samotnom smrću. Počeo se uporno brinuti o sebi u jedinoj misli, kako će izdržati u životu samo da još vidi majku.

Svaki dan se je po njegovom krevetu vuklo pismo za majku, koje joj je imalo odnijeti posljednji pozdrav; ta je pisma počinjao svaki dan u groznici, u njih prelijevao svu svoju dušu — a onda je, obnemogao, u polovici prestajao i razdirao napisano pismo, kad bi mu se vratila nada ili kad bi ga spopala tvrda želja, da ne umre.

Njegov mornarski »kovčeg« — sandučić od bijela drveta, kako ga imaju svi mornari — stajao mu je do uzglavlja; u njemu su bile sve one male dragocjenosti, koje mu je bilo tako teško ostaviti: — slike, listovi majke, za kojom je toliko čeznuo i koju je toliko dozivao; nekoji su bili već vrlo stari, sasvim požutjeli, no zabavljali su se osobito znatnim dogadjajima u njihovom životu; napokon dvije bilježnice iz gimnazijskoga vremena, ispunjene geometrijskim likovima; na njima je bio zapisan datum, kojega je pripušten na ispit u Pomorskoj školi, a koji je zapisao jedne lijepe večeri, pune sanjarenja i sunca.

Boli je osjećao vrlo malo, ali je bio slab, neiskazano slab... Spavao je nemirno, a budio se sav u znoju. U glavi mu je počelo razorno djelovanje smrti, ironički povratak idejama i sklonostima djetinjstva. Neprestano je mislio na stvari iz najranijeg doba i sjećao ih se tako jasno, kao da ih pred sobom gleda.

Naprotiv, slike žena i ljubavi sasvim su mu se prestale prikazivati. Bog zna radi kakvog, bez sumnje vrlo tamnog fizičkog razloga, te su slike izumrle prve u njegovoj memoriji, koja je i sama mogla svaki čas da utrne... Zaboravljena je bila i mlada djevojka s Roda, koja je svaku večer jednog mjeseca lipnja silazila radi njega do puste, stare luke, privučena njegovim baršunastim, osamnaestogodišnjim očima; zaboravio je i plavokosu Kanadjanku, radi koje je neko vrijeme volio samotnu ulicu predgradja u Quebecu. Zaboravljene su bile sve... Jedino je gdjekada mislio na Madlenu, jer je ta ljubav bila tjesnije spojena s velikim misterijem, koji nazivljemo čovječjom du-

šom; katkada mu se pričinjalo, da opet gleda njezin blijedi lik i mlade njene, zasjenjene oči ili da čuje njeno plašljivo ćaskanje u maloj sumornoj aleji, pod rascvalim lipama i pod mladim krošnjama, po kojima je lupkala topla travanjska kiša.

No doskora su mu se misli opet vraćale k majci, k sunčanoj Provansi i djetinjstvu — naročito vremenu prvog dječačkog odijela i malog smedjega šešira s baršunastim vrpcama.

Neizreciva beznadnost i tuga obuze ga, kad je pomislio, da nikada, nikada više ne će vidjeti izvjesna mjesta i neke stvari iz onoga doba; — ili na pomisao, na pr. da nikada više ne će proći jednom stazom, uz koju je nekada sjedio s majkom, pod borovima, lijepe jedne nedjeljne večeri u proljeću...

»Dočekat će još prve mrazove«, rekao je liječnik.

I doista ga je jedino topli alizej, jednako blag po danu i noći, koji je ulazio na otvorene prozore, održao u istom stanju.

49.

No jedne večeri podiže se na južnom horizontu taman oblak, i doskora je sve bilo zavito u tminu. Povoljan se je vjetar slegao, a u hladnom zraku pokazaše se dva prva albatrosa, vijesnici mrkog australa. Svjetlost je potamnila, a vlaga se na tijelu osjećala poput ledene kabanice; uz takve je prilike bilo neprijatno, osobito noću i u magli, ploviti krajem, u kojemu je čovjeka uvijek moglo da iznenadi nevrijeme.

Sutradan je sve primilo drukčiji vid na palubi »Saône«, koje nije više osvjetljavalo sunce. Mjesto slamnih šešira i veselih, bijelih haljina izišla su na svijetlo modra, iskrpana, poblijedjela odijela, što su ih izjeli moljci, i stare kape, nabijene preko ušiju. Na mostu je nastala neobična žurba medju mornarima za manevriranje. Iz utrobe broda iznosile su povorke ljudi na ramenima jača, nova jedra. Iz skladišta su izlazila posve nova užeta, mirišući još po katranu; mornari su se uprezali pod njih, trčali i vukli ih brzo, kao zmiju bez kraja i konca.

Sve se je to dogadjalo na oštrom, svježem zraku, koji prija zdravim prsima, ali je smrtonosan za slaba; radilo se uz svirku srebrenih zviždaljki, koje su neprestano i oštro zviždale. Pripravljali su se na skoru bitku s vjetrom i zločestim morem nesigurnih zona.

Medjutim su zrakom križali albatrosi, na dohvat ruke — isti oni od jučer, odlučivši se možda da i cijele sedmice lete za brodom; kričali su svojim odvratnim jecavim glasom, koji je nalikovao na škripanje zardjala kotača.

Kvartirmajstor s krme, kojemu je već dojadilo da ih neprestano sluša, govorio im je stiščući zubima pištaljku i grozeći im se šakama:

— Ne bi škodilo, da malo namažete svoje kotače, gadovi nijedni!

Vjetar je navalio prije nego što su se dovršile sve pripreme za obranu. Počevši od druge večeri, napunjao je zrak svemoćni glas vjetra s tolikom snagom, da su svi zaglušili od buke. A valovi su stali izdizati svoja golema pleća, smještati se u duge redove, spremni na borbu. Mornari su se razišli medju katarke, na opasni svoj posao; žuljave njihove ruke, kratki, tvrdi nokti mučili su se škripljući po mokrim jedrima i smatajući ih. Sva su im lica bila modra od prve hladnoće.

U »mrtvačnici«, koja se dizala i spuštala prema udaru valova, dva su čovjeka provela cijelu noć u agoniji.

Jeana je počela tresti velika groznica, no živio je ipak, izmjenice u živom buncanju i krajnjoj slabosti — pošto je nečujni dah i jedva osjetljivo kucanje srca jedva odavalo, da je još u životu...

Oh! Pismo za majku još uvijek nije bilo napisano!...

Ovo mu je pismo bilo glavnom brigom, nekako neodredjenom, ali stalnom, koja ga je pratila i u

snu!... U nejasnom polusnu činilo mu se, da joj piše, da na krevetu ima list papira, a medju prstima pero, ispod kojega su se nizala slova, koja su majci opisivala njegovo jadno stanje i opraštala se s njom. Onda bi se iznenada probudio i opazio, da je sve to bilo varka, da mu je ruka ostala teška i nepomična, viseći niz krevet, na kojemu nije bilo nikakvoga započetog lista. Onda je očajavao i uzrujavao se, zaklinjući sve oko sebe, da mu dadu nešto, na čemu bi pisao.

Tješili su ga kao malo dijete: »Da, da, odmah ćeš dobiti tintarnicu i kovčeg, čim malo popusti groznica«.

Pri tome bi bolničari dobacili jedan drugome značajan pogled: zatajili su mu, da je jak udarac bacio njegov kovčeg na pod, a u isti mah visok val poplavio sve... Sve one male stvarčice, koje su njemu bile toliko drage, prelila je slana morska voda i smrdljivo blato; listovi, slike i školske bilježnice, kojima je na stranicama bila upisana pokopana nada njegova života... sve je to bila sada jadna gromada.

Kao dijete, stvoreno za bezbrižan, mlad život, za ljubav i snatrenje, za zdravlje i posmijeh, sačuvao je sve do konca svoju djetinjsku ćud, koja ga je činila lijepim — ali i nesretnim. No u izvjesnim časovima vidio je pred sobom bezdani strašni ponor... No veliku je smrt on dočekivao poput djeteta, u čudu, ne vjerujući pravo i želeći jedino, da ga njeguje majka. Jean je neizrecivo čeznuo za njom; savjest ga je mučila, što ju je donekle zaboravio i što joj je nanio boli u časovima, kad je život u njemu buknuo prevelikom snagom... Oh, kako su bili nježni i puni suza listovi, koje joj je pisao u svojoj fantaziji!

U ono, što će biti »poslije«, i »preko groba«, nije ništa vjerovao; bio je u tome mornar, kao i u svemu ostalom: mornari su rijetko kada bezbošci; oni mole, čine zavjete Djevici i Svecima, ali u djetinjskoj nedosljednosti ne vjeruju u prekogrobni život svoje

duše. I Jean je molio, nesabrano, a njegove su molitve, zbrkane, ali žarke, tražile, da ne ostane u velikim vodama, nego da poživi još malo i da umre tek kad stigne u poznatu ubogu sobicu, čistu i spremljenu u poznatom, malom krevetu, pokrivenom vezenim jorganom; da ne umre, dok mu uz uzglavlje ne bude stajala beskrajno blaga i nježna prikaza njegove majke... Oh, Gospode, da mu samo bude sudjeno, da u Brestu, — domala će onamo stići — dobije grob, na koji će često dolaziti majka, da klekne... Možda bi pače njegove uštednje dotekle da ga prenesu i u Provansu, u groblje njegovog rodnoga kraja!... Ali ne, života njegova brzo nestaje, on to dobro osjeća, i njega će baciti u more — njegove su se ukočene oči široko otvorile od straha kod pomisli, kako će se doskoro, umotan u platneni ovoj, spuštati kroz gustu tamu u dubinu...

Napokon se počela agonija, duga i teška, ali besvijesna, sasvim materijalna. I četvrtoga dana, otkako se podigla bura u paroksizmu raspojasanih elemenata, u buci i kotrljanju, došla mu je doista smrt, a da je mornari, njegova braća, nisu gotovo ni opazili, jer su bili umorni i otupljeli u borbi i opasnosti.

50.

Pokop mu je prošao kao stvar sporedna značenja. Jednog tužnog jutra, kad se radjao dan, iznesoše ga, zašivena u platnenu vreću, dva čovjeka, držeći ga za vrat.

— Što ste to još natrpali u vreću skupa s njim? upita jedan. Zar knjige? Bile su školske bilježnice, pisma, ostatci i poklopac njegova kovčega; onaj, koji ga je zašio — priprost čovjek, koji nije znao čitati — metnuo je iz pijeteta u vreću još i sve, što je još ostalo od dragocjenih njegovih stvarčica. Radi jakoga zibanja s teškom su ga mukom iznijeli na palubu, nehotice udarajući o drvene uglove njegovom bijednom, zauvijek zamagljenom glavom. Kroz na-

pola raskloplјeni otvor dodali su ga drugim rukama, koje su ga podigle na most.

Svećenik, star i bolestan, nije mogao izaći po takvom opasnom vremenu, da izmoli molitve mrtvih, pa su ljudi od straže bili jedini na mostu, preko kojega su zapljuskavali veliki valovi.

Kad je udario jedan osobito jak val, bacili su ga u jedan od onih vodenih ponora, koji se iznenada otvaraju i opet naglo zatvaraju... Premda mu je o noge bilo privezano željezo, ipak ga je jedan zapjenjeni val ponio, bacio ga natrag o bok ladje, da su mu morale kosti popucati; onda iščeznu zauvijek u vječnoj tišini i poče svoje putovanje u tamne dubine tajanstvenog Oceana...

51.

Gotovo u isti čas bura se utiša. Slijepi bijes poče da se stišava, bez razloga, kako je bio i nastao; valovi su se, kao da su umorni, rušili jedan na drugi i valjali se bez reda.

Ona dva albatrosa, kojih je za same bure bilo nestalo, vratila su se natrag u pratnji ogromnog jata crnih malamoka, koji su od glada kriještali, kako škripe stara željezna vrata.

Vjetar se stišao, pa su ljudi mogli čuti jedan drugoga kao i prije. U relativnom miru počele su se stvari na palubi razvijati redovitim tokom, a zatvoreni se kapci stadoše otvarati.

Poslije podne vjetar se još više stišao i red je, malo pomalo, posvud zavladao. »Saôna« je iznova razapela bijela svoja jedra, koja je bila tako teško smotala, — i mornari uhvatiše vremena, da se sjete onoga, koji je otišao od njih za najveće opasnosti; prijatelji Jeanovi počeše da ga se sjećaju s turobnošću u srcu.

Napokon se spustila i večer, a s njom došlo sabiranje i molitva.

Na običnu zapovijed časnikovu, kratku i rastresenu, ozove se trublja. Onda se dvije stotine mornara poreda u redove izlazeći uzanim otvorima iz parobroda poput bujice, koja navire. Stotina s jedne, a stotina s druge strane broda; redali su se maknalno uzduž niske, krhke ograde, koja je bila sve, što ih je dijelilo od nemirnoga mora. Bili su stisnuti, dotičući se ramenima; stisnuti na malom utočištu od dasaka, koje se je zvalo »Saôna« — a ta je zbijenost budila samilost, žalost usred neizmjerne prostornosti vode i zraka, usred raskošnosti prostora, koji je bio oko njih i gdje je u žuboru valova, u kreštanju ptica, uopće posvuda — pjevala velika Smrt...

Na palubu je izašao i svećenik u crnoj mantiji, kojom je vijao vjetar.

A zapovjednik istim tonom, kojim je zapovijedao: »Na okup!« zapovjedi: »Na molitvu!« — ali ipak s nešto više svečanosti u glasu, jer je možda u taj čas mislio na sve one, kojih je nestalo i na onoga, kojega su ujutru bacili u strašne i nedohvatne dubine.

»Na molitvu!« Trubljač još jedanput nadme obraze i napne žile na vratu trubeći u prazni prostor kratki i odrezani signal, kojim svake večeri naviješta mornarima: »Oče naš« i »Zdravu Mariju!« Visoki i jasni metalni tonovi čudno su sada zvučali uz mukli šum vode. Ti su se zvuci činili kao molba nekome, koji je jako daleko ili kojega uopće nema, a kojemu se ljudi mole od običaja, ali bez nade.

»Na molitvu!« Tišina i nepomičnost zavlada medju momčadi, a kape se u isti mah poskidaše. Pokaže se dvjesta otkritih glava, do kože ošišanih, gotovo sve plavokose, odsijevajući posebnim odrazom u polusjeni; muskulozna ramena, ocrtavajući se pod platnom odijela, slijevala su se u jednu jedinstvenu masu i jednomjerno se s ladjom njihala.

»Oče naš, koji jesi na nebesih...« poče svećenik drhtavim glasom, u kojemu te večeri nije bilo običajne bešćutnosti.

Dva-tri pogleda uzdigoše se s djetinjskim pouzdanjem prama nebu, o kojemu je svećenik govorio i koje se sve više smračivalo... I dok je svećenik produživao »Oče naš«, albatrosi, koji traže otpatke, oblijetali su ih u jatima, pjevajući uvijek istu pjesmu kao i ono more i vjetar, o velikoj transformatorki bićâ, pjesmu o velikoj Smrti...

Većina je mornara makinalno okrenula glavu prema čovjeku u crnoj mantiji, koji je molio. U taj čas, kad nije bilo bezbrižnoga posmijeha na njihovim mladim licima, odražavala se na njima starodavna i baštinjena historija borbe i bijede. Sve one, tako snažne crte bile su tvrde i materijalne, s neodredjenim izrazom ponizne rezigniranosti. Kod Bretonaca, kojih je bilo najviše, opažala se primitivna surovost. Jedino u očima, koje su ostale čiste i gledale svećenika, razabirao se polet duše prama nekom legendarnom raju, prama nekoj nejasnoj vječnosti... No većina, ih je, na oko, bila uopće bez ikakvih misli. Kao da se u njima odražavala samo beskonačnost vode, a misli se ograničavale na djelomične predodžbe, slične životinjskima.

»Zdravo Marijo, milosti puna; Gospodin s Tobom, blagoslovljena Ti medju ženama i blagoslovljen plod utrobe Tvoje, Isus...« Ovoga puta je svećenik izgovarao vječnu večernju molitvu ispretrgano i sve polaganije. U isto su vrijeme ona velika djeca, koja su slušala, počela osjećati žalost za Jeanom; onima, koji su ga voljeli, počelo se stezati srce; maloj grupi Mareca i Joala, koji su ga sahranili, zamagliše se oči, a u grlu ih poče nešto gušiti... Nad glavama sviju njih zalepršala je posljednji put sjena onoga, kojega su toga jutra bacili u zeleni bezdan...

»Sveta Marijo, majko božja, moli za nas...« I najrastreseniji pratili su sada ove riječi, koje su stotinu puta slušali, ali su im danas davali novi smisao. A kad je svećenik iza male stanke još svečanijim glasom izrekao jednostavne riječi: »... za nas grešnike... sada... i u čas smrti naše...« iznenada

potekoše preko lica dvojice-trojice suze, koje stadoše stizati jedna drugu kao kapljice kiše...

»Amen!«... Sve se plavokose glave prignuše kao na zapovijed, nekoliko se ruku maknu i dotače u brzini čela i prsiju, čineći onaj mistični znak, koji se zove križ — i sve se dovrši. Sa šúmom vjetra, koji je postajao sve hladniji, što se više skupljala noć, povratila se i bezbrižna veselost u pletene postelje, koje su se nestašno ljuljale. Kao da su molitve i kratke misli na smrt ostale daleko otraga u prostoru, koji je brzo odmicao od njih... Na brodu, na kojemu je umro, ostavio je Jean iza sebe tek blijedu, slabu uspomenu, koja je brzo tonula u zaborav. Mladi su ljudi, živeći bujnim fizičkim životom, zaboravljali brzo...

Te večeri nisu pjevali, poradi njega; no sutradan poče najprije nekoliko glasova pjevuckati »Staroga Neptuna«, a za čas već je sve ozvanjalo u zboru... »Saôna« je nastavljala svoj jednolični put, kap da nikad ništa nije ni bilo — —

52.

Mjesec dana kasnije, na početku proljeća, jednog popodneva, kad se mraz još borio sa suncem, stigao je brod napokon u Brest, gdje je jedna majka pogibala od čekanja.

Na brodu nije bilo više nikakovih bolesnika. Poslije Jeana bacili su doduše još trojicu u nezasitni bezdan, ali daleko tamo dolje na južnoj hemisferi gdje zrakom kruže albatrosi. Drugi su svi bili ozdravili, krepki je organizam nadvladao bolest.

Kod dolaska obuzelo je neobuzdano veselje sve mornare, pače i one, koji nisu imali ni majke, ni vjerenice i kojih uopće nitko nije čekao. Pošto su se usidrili, sve je na palubi pošlo naopakim putem; časnici, takodjer nesabrani i mislima odsutni, smatrali su, da je njihova zadaća dovršena, pa su sti-

skali jedno oko. Čim su stigli u luku, počelo se opažati raspadanje i razlaženje posade; veze su počele popuštati, osjećao se blizi nastup »razoružanja«, definitivni razlaz svih tih stvari i ljudi, koji su preko dvije godine obilazili dalekim morima i bili tako tijesno vezani jedni o druge, da su sačinjavali jedno jedinstveno tijelo s jednim imenom, i gotovo jednom dušom.

Bilo je dosta lijepo vrijeme na toj francuskoj obali, proljeće, ali su se veliki oblaci, putujući vlažnim i nemirnim zrakom, još uvijek grozili vjetrom i kišom.

Stali su tražiti »Zdravstveno povjerenstvo« t. j. dozvolu, da smiju stupiti u saobraćaj sa spoljašnjim svijetom, s tom Francuskom, u koju su se opet povratili. Nekoliko je čamaca okružilo »Saônu«; teški i glomazni čamci iz brestanske luke, opremljeni za najgore vrijeme, s jedrima od grubog, smedjeg platna i ishabani od mora.

Taj povratak nije bio tako veseo, kao povratak u luke Sredozemnog mora, u one luke Jeanova zavičaja, koje napunjaju stotine malih, laganih barčica, obojenih živahnim bojama, što sigurno plove mirnom vodom i s veselom bukom nastoje da, kao na juriš, osvoje brod, koji dolazi u luku.

U čamcima, koji su se poredali u red s obje strane »Saône«, čekajući dok prispije zdravstveno povjerenstvo, bilo je žena, piljarica, praljâ, mladih radnica, želeći da zasluže novaca od prispjelih mornara. Tu i tamo po koja majka, ili kakvo jednostavno »poznanstvo«, tražeći po imenu ovog ili onog mornara. A kad bi se on ukazao, začuo bi se veseli pozdrav »Dobro došao!« i dalje čekala dozvola, da se smiju zagrliti.

Oni mornari, koji nisu mogli poznavati nijedne od ovih Brešćanki, ipak su se nadnosili nad ogradu, sretni, što nakon tolikoga vremena opet mogu gledati francuske žene. Poput djece upozoravali su jedan drugoga na ženska odijela, na novosti, na izvjesne male steznike, koji su se uveli u modu za njihove odsutnosti i koji su ih jako iznenadili...

Da im brže prodje vrijeme, gledali su i Joali, Mareci i Kerboulhisi, intimna grupa, koja se je takodjer doskora imala zanavijek rastati. Bili su veseli, nasmijani i razgovarali su o svačemu. No iznenada Pierre Joal, ukočena lica, kao da je ugledao sablast, odskoči od ograde i povuče za rukav svoje drugove:

— Majka Jeanova!!!...

I sva se petorica, zaprepašteni, sagnuše za ogradu, a onda se onako pognuti povukoše prema sredini broda, gdje nisu mogli biti vidjeni.

Majka Jeanova! Da, bila je doista ona; bila je već sasvim blizu, gledala je široko otvorenim očima, u kojima se zrcalilo napola veselje, a napola strah. Izmedju svih ovih lica, koja su veselo gledala preko ograde broda, ona je tražila svoga sina, ali ga nije našla... dosad ga još uvijek nije našla — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

Oh! što sve nije snivala, smišljala, pripravljala za ovaj povratak: ukrasila je tužni svoj stan, na koji se je oboje njih već bilo priviklo; iskitila je naročito njegovu sobu. Uz vanrednu štedljivost, red, razumni rad i dobar ukus, uredila je sve to, ne dirajući u njegov novac, koji je bila uložila u štedionicu.

Onoga jutra, kad je starac, kojega je najmila, da pazi na dolazak brodova, javio, da je signalizirana »Saôna« i da će se za dva sata usidriti, stala je grozničavo sve spremati, kupila je dvije kite cvijeća za vaze i najmila žensku, da spremi i poslužuje kod večere... Toaleta joj je takodjer zadavala brige. Znala je, koliko je njemu bilo do toga, da se ona opet nosi kao gospodja, pa je zato na novi šešir dala metnuti — prvi put za pet godina — pero sive boje; no kad je trebalo, da izidje, nije bila sama sa sobom na čistu, da li da ga metne ili ne, jer je vrijeme bilo nestalno; napokon je ipak odlučila, da ga uzme, da iskaže više časti sinu, koji je volio, da

*

mu se majka što dostojnije prikaže pred ostalim mornarima i oficirima broda.

Kad joj je veslač, koji ju je vozio do pristaništa, u daljini pokazao tek usidrenu ladju s riječima: »Eno vaše Saône!« spopala ju je drhtavica, a u glavi joj se zavrtilo...

Kakav je i kako izgleda Jean iza boravka na Istoku? Ne će biti sigurna ni mirna, dokle ga dobro ne pogleda... Ona disenterija i kineska groznica, za koje joj je nešto pisao, još su je uvijek nagonile u strah. Pomišljala je na one, koje je vidjela, kad su dolazili kući; blijedi, propadali su od dana u dan uza svu pažnju svojih matera... I kako se je »Saôna« približavala i postajala sve većom i većom, u njoj se sve žešće izmjenjivao strah s veseljem, da ga vidi; nadvladavala je ipak radost i čežnja, da ga što prije vidi i zagrli...

Još je jedanput pogledom prešla preko svih glava od jednoga kraja do drugoga. Zašto njega nije bilo na palubi, zašto njezin sin nije bio napolju, kao toliki drugi?... Obuzeo ju strah, iznenada ju spopade tjeskoba, što ga još nije ugledala. Nu sama je sebe uvjeravala, da je to posve naravno, jer zacijelo ima službu pod palubom... Malo smućene glave zapovjedi veslaču, da se bliže prikuči brodu, premda joj je stražar s pomičnih stepenica — sasvim mlad i nezgrapan Bretanjac — držeći čvrsto pušku rukom, davao znak, da se ne približava:

— Natrag! Ne smije se pristajati uz brod! To još nije dozvoljeno!

Na palubi su medjutim petorica Jeanovih prijatelja pod jarbolom održali kratko vijeće, govoreći tiho i zastrašeno. Što da se čini? Marec je predlagao, da se kaže časniku; g. Taugny, koji je upravo imao službu i koji bi joj to imao saopćiti, bio je dobričina, pa će joj zacijelo obzirno reći...

— Ah, koješta! uplete se Pierre Joal. Svejedno je, kad se o ovakovoj stvari govori blago ili odrešito.

Bože sveti! Zdravstvenici su takodjer već došli, pa će doskora i nju morati pustiti, kao i sve druge; uostalom, ona mora da je prva, te se usprkos zabrani drži ljestava, jer već čuju njezin glas, kako pita stražara: »Gdje je Jean Berny?«... A on mlad i nespretan, kako je već bio, ipak je na prvi mah naslutio, da je to Jeanova majka, ostao je na mjestu, na koje ga je prikovala dužnost, ali je pocrvenio preko ušiju i učinio se, kao da ne razumije, što ga odozdo pitaju; okrenuo je glavu i pogledao one, koji su bili najbliži prijatelji pokojnoga, kao da ih moli, da mu priteknu u pomoć.

— Jean Berny, ta znate, Jean Berny... kvartirmajstor kod manevriranja?... ustrajno je molio bijedni majčin glas, sad već pun straha i zaprepaštenja.

Onda se Pierre odluči naglo, videći je, gdje se, gotovo luda od straha, penje na palubu. Nesigurno i velikim slovima napiše olovkom na listić svoje službene bilježnice: »Jean Berny umro je na pučini prije mjesec dana«. Istrgne list, previje ga na dvoje i dobaci ga stražaru s riječima:

— Predaj joj ovo, dječače, predaj joj to brzo!

Onda otrči pod palubu, prestravljen, kao da ga je on utopio, dok su za njim trčala četiri prijatelja, da ne čuju užasni krik jadne majke —

Kad su se opet poslije nekoliko časaka vratili na palubu, padala je hladna kiša, a vjetar je zavijao. Svi su čamci bez razlike odlazili ili se spremali da podju, da pobjegnu pred nevremenom, koje je tako iznenada navalilo.

Bojažljivo su se nadnijeli nad stepenice, da vide, gdje je čamac Jeanove majke, — i odmah su ga našli, desetak metara od broda, gdje je upravo razvio jedro. Na daski, pod klupom, ležala je ljudska spodoba, koju je jedan veslač držao, jer se je trzala, kao da želi skočiti u more... Preko nje je bilo razastrto jedreno platno, kao preko mrtvoga trupla, no ispod

njega virio je sav smočen ženski šešir, dok je jedno sivo pero ležalo na daskama uz ruku s napola poderanom rukavicom, kojoj su prsti bili okrvavljeni... Mali bretonski stražar, sav blijed sa suzama na licu, reče im:

— Malo prije, želeći se uspeti na palubu, iskidala je nokte na komadu željeza.

— Bože sveti! klikne Pierre Joal svojim polaganim i dubokim glasom — Bože sveti!... Ipak je strašno gledati ovakove stvari!...

Ali nije dugo gledao »tih stvari«, jer su mu se za čas oči zamaglile, kad se je sjetio svoje majke; srce mu se cijepalo, jecaj ga je gušio u grlu, a suze mu tekle, miješajući se s kišom, koja je prelijevala sve.

53.

Donijeli su je ili doveli kući i metnuli u krevet. Ležala je tako već nekoliko sati; još je u svom lijepom odijelu, koje je bilo zablaćeno muljem, a na nogama je imala cipele, koje su zamazale bijeli pokrivač. Ranjena ruka bila joj je ovijena povojem, što joj ga je netko metnuo, ali ga je ona napola skinula lomeći ruke, pa je krv u kapljicama curila.

U noći je zapala u težak san, isprekidan nesuvislim slikama pokojnoga sina; — svaki put, kad bi se probudila, nestajalo je doskora kratkotrajne nade, da je sve bilo samo pusti san. Naprotiv, strašni se je dogadjaj sve bolje utvrdjivao; predodžba o onom, što se je dogodilo, postajala je sve jasnijom u njezinoj ispaćenoj, bijednoj glavi...

... Dan je već uvelike svanuo, kad se probudila iza osobito dugoga sna. Ulazilo je novo, svježe svijetlo, bešćutno, kao da se nije ništa dogodilo. Bit će i to jutro, početak prolaznoga dana, proljetnoga dana, kaošto su i svi ostali. Probudila se s mrtvačkom nebrigom, ne tarući sebi glave ni za sat, ni vrijeme, uopće ni za što. Pod dojmom strašnog udarca vraćala joj se je tek polagano svijest, pa je

na stvari oko sebe gledala kao s dna nekoga bezdana, kao da je već u lijesu. Nije više mislila, da je bila igračkom prolaznoga sna. Ne, svijest o zbiljnosti strašne nesreće bila joj je sada čvrsto utisnuta u mozak. Prije nego što se svega točno sjetila, opazila je zamućenim očima nered, u kojem su se nalazili neki predmeti, na koje je nekada tako brižno pazila: krevet, zablaćen cipelama, na divanu bačen šešir sa sivim perom, a na kaminu, razbijena najdragocjenija vaza, koju su bili ponijeli iz Provanse, a cvijeće razasuto po podu. Onda joj pogled pade na dvije žene, što su joj sjedile do uzglavlja — dvije susjede, koje su se izmjenjivale, bdijući uza nju — i iznenada joj sa svom jasnoćom sine pred očima veličina njene nesreće: ah, njezin sin!... ah, njezin Jean!... Skoči na krevetu, kao da joj je iznenada ispruženo pero razdrlo svu utrobu, zajauče lupajući se u čelo i stiščući glavu rukama, kao da želi zgnječiti zlo, koje joj se unutri ugnijezdilo. Dok je jaukala, da se je čovjeku srce paralo, obje su se žene — i one su bile majke, pa ih je prirodjena nježnost odvraćala, da ju u njenoj boli smetaju banalnim frazama — pogledale, a oči im se napunile suzama...

Onda ju zaokupi mahnita želja za kretanjem, kako to već zaokuplja očajnike, da pobjegnu, da se bace makar kuda ili da udare glavom o zid, — pa skoči s kreveta, hvatajući se drhtavim rukama za bijele zastore... Onda i susjede ustanu, zabrinute, što će nesretnica počiniti. Tek se u danjoj svjetlosti opažalo, da se postarala barem za deset godina, te da ju je u jednoj jedinoj noći prebila tuga za izgubljenim nadama. Oči su joj pače sijevale s nekom pakošću i mržnjom, čega prije u nje nije bilo, a što je, bez sumnje, iskočilo iz neznanih dubljina njene duše. Odijelo, koje se je vuklo za njom, raspuštena kosa, posebna, donekle životinjska crta oko usnice, sve joj je to davalo vid žene iz puka, vid pobijedjenog siromaštva, koji bi Jeanu — da ga je mogao vidjeti — bio zadao veću bol, nego išta drugo...

Da i ona svrši! — bilo je sve, što joj se činilo mogućim!... Da otvori prozor i baci se dolje, da završi na granitnom pločniku! No smrt sama nije ju zadovoljavala, nije bila po zamisli njene razboljene glave. Njezin očaj, upravljen protiv slijepoga boga, koji je to učinio, protiv ljudi i protiv svega, trebao je vremena za prosvjedovanje i proklinjanje. Zar da završi ovako, kao uboga starica samoubica, koju bi s gnušanjem sakupili na cesti? Zar to ne bi oskvrnulo uspomenu na njenoga sina?... Kad bi i ona umrla, nitko se njega ne bi više sjećao; to bi samo izbrisalo ljubljenu sliku, koju je ona čuvala u sebi, jedinu, koja je još preostala iza njega: On bi time samo brže pao u veliku zaborav... Impresije te vrsti također su je zadržavale od naumljenog čina. Pa ipak? Što da učini?... Gdje da nadje hrabrosti za nastavljanje ovakvoga života bez njega?...

Vukla se je po sobi iz jednoga kuta u drugi, gdje joj se glava doticala zida.

Prolazeći prevrnula je iz nepažnje stol s predmetima, koji su se razbili, a kad ju je jedna susjeda htjela umiriti, počela je očajnom gestom razbijati i druge, koje je godinama pobožno čuvala. Osjetila je ljutinu spram ove indiferentne žene, koja ju je upozoravala da pazi na ove ništetne stvari u ovako bolnom času, osjećajući potrebu, da joj pokaže, kako joj nije stalo ni do nje, ni do njezinih savjeta, ni do ičega uopće — sad kad je Jean bio mrtav...

Nije plakala; već su prošla dvadeset i četiri sata, otkad joj je mornar sa »Saône« utisnuo u ruke onaj strašni komadić papira, a ona — još nije ni suze prolila. Izraz lica bio joj je čvrst i ukočen; nos joj se zašiljio, a vertikalna, duboka brazda usjekla se izmedju očiju u čelo. Usta i nepce bili su joj suhi; u glavi je osjećala, kao da nosi komad željeza, a oko sljepočica željezni obruč.

Na mahove ostajala bi bez svijesti, kao u groznim snovima prošle noći; onda je dolazilo žalosno sjećanje, želja da se udara u glavu i viče od straha,

da uzdiše hroptavim uzdasima, koji ipak donose neku olakšicu.

Tako je prošlo cijelo jutro i gotovo cijeli dan. Odgadjala je čas smrti ponajviše zato, jer su pazili na nju i jer joj je smetala prisutnost tih žena, koje su pod svaku cijenu htjele da ostanu uz nju. U osobito jasnim časovima postajao je njezin očaj sve dubljim, prožimao ju sve do srži u kostima; na svaku uspomenu o Jeanu, na svaku pomisao o propalim nadama, osjećala je, kako joj okrutna bol sve dublje prodire u srce...

Što je Bogu skrivio njezin sin, njezin Jean, njezin lijepi Jean, ljubljeni, jedini!... Nikad nije imao sreće!... Na što mu je bila mladost, proživljena u siromaštvu i oskudici!... Bogata porodica odrekla ga se, jer su bili siromašni, a onda ga je i ona Madlena ostavila i zaboravila!... A na koncu ona grozna smrt... daleko od majke... i bacili ga u vodu, kao kakvo pašče...

Neprestano je mislila na prozor, koji bi trebalo samo otvoriti i na pločnik, o koji će udariti njena glava. No svaki put ju je odvraćao isti stid, — a i druga joj je misao, mnogo djetinjskija, došla: sjećala se, kako je Jean ljubio sve one male stvari, što su ih donijeli iz Provanse i koje su pripadale njima dvoma, njihovom čednom kućanstvu majke i sina... Bilo joj je žao predmetâ, što ih je malo prije razbila. A u čije će ruke pasti drage stvari, kad nje više ne bude — i kakva ih profanacija čeka? Trebalo je promisliti o tome, počekati do sutra, dok se misli srede... A misleći na te male stvarce, učini joj se na čas, kao da ono željezo u njezinoj glavi postaje mekše, kao da će se otopiti i bol popustiti; — ali ne, njezine su oči ostale suhe, grudi nepomične; žalost njezina nije bila zrela za suze...

Iznenada je obuze neobuzdana čežnja, da pregleda sve Jeanove slike, sve fotografije sinove u razno doba njegova života. Dva ih mjeseca gotovo nije gledala, jer je neprestano čekala, da joj se vrati

Jean, ali ne onaj od prije, nego Jean od dvadeset i četiri godine, gotov i krasan čovjek.

Potrči dakle k ormaru i baci na stranu nekoliko stvari, da dodje što prije do slika. Od tih je dragih slika naročito voljela jednu, na kojoj je bio snimljen kao mornar s onim svojim ljupkim, djetinjskim posmijehom. U toj je slici bila uhvaćena ona vidljiva, ali neobjašnjiva misterioznost, koja se zove »izražaj«, to je bio posljednji pozdrav njegove duše, koja je — nestavši u tminama — trajala i dalje u maloj sličici, koju je majka sada držala u rukama. Kako ju je od želje, da sama sebi zada bol, gledala sasvim izbliza, opazi, da je već požutjeli papir pokriven bijelim pjegicama radi vlage: — dakle ni toga ne će moći spasiti, i to ju ostavlja, i to odlazi kao sve!...

... Oh, a mali šeširić!... Spopala ju mahnitost, da ga smjesta vidi i dotakne ga se. Približila se osvijetljenom prozoru, grozničavo otvorila staru, zelenu škatulju i razmotala gaz, u koji je bila umotana djetinjska relikvija. Sasvim izblijedio pokaza se na slabom suncu sjevernoga proljeća »mali šeširić«, koji je bio darovan dolje, u toploj Provansi, o jednim Duhovima, tako, tako svijetlima, koji su bili sada zatrpani brijegom prošlih mrtvih godina... Šeširić je taj bio za Jeana simbolom sretne, sunčane periode njegova života; on ga je sjećao lijepih svetačnih odijela prošlih vremena, koja su bila sav njegov raskoš, vrlo čedan doduše, no kao mornar on ga je rado uveličavao u svojim uspomenama... A ona lijepa glava sa kestenjastim kovrčicama, koju je nekada resio taj šeširić s baršunastim vrpcama, jedva se je razvila do muževnosti, nalazeći samo toliko vremena, da letimičnim pogledom uhvati prve znakove ljubavi; sad je ležala na dnu vječno tamnih voda i postala jedno bezimeno ništa, koje je u neizmjernosti značilo manje, nego zrnce pijeska na obali morskoj...

U drhtavim i nemirnim rukama okretala je majka »šeširić«; još nikada joj se nije činio tako izrazitom relikvijom mrtvoga djeteta, kao danas. Opazila je pače, da je jedan moljac nagrizao baršun, a na raznim mjestima da se je pojavila plijesan: počeli su svoj posao neizmjerno mali triumfatori, koji slave pobjedu nad svim i koji najprije razaraju stvari, do kojih nam je u našoj djetinjariji najviše stalo...

Što da sada počne sa »šeširićem«, kojega je Jean tako toplo preporučio njenoj brizi? Da više nikoga ne bude na svijetu, koji bi bar malo ljubio njezinoga sina i kome bi mogla ostaviti ovu relikviju? Dakle? Da je odmah uništi svojim vlastitim rukama i da je spali? Nije imala toliko odvažnosti. Oh, Bože, što da učini! U njezinoj i onako uzrujanoj glavi proizveo je šeširić s vrpcama samo još strašniju zbrku. Bila je to doduše zapreka, da se ubije, pa ipak, ako i osudi samu sebe na mukotrpni život osamljene, uboge starice samo za to, da uzmogne djetinjskom tvrdoglavošću braniti ove sitnice, koje su potjecale od njega, ipak će morati jednoć svršiti, a onda će sve još jadnije propasti oskvrnuto profanim tudjim rukama i prodano kao bezvrijedne krpe staretinaru...

Oh, »šeširić«, dragi šeširić duhovske nedjelje — kod staretinara!... Kod te joj se pomisli učini, da sve oko nje propada u bezdan; ovoga puta se je željezna masa očito otopila u njezinoj glavi, u srcu, svuda. Ramena su se isprva grčevito i nejednako zatresla, onda se počela jednolično trzati, brže nego što se trza uz obično disanje, — napokon se sruši na divan, glava joj padne na stol i ona zaplače, jecajući teško, prve suze majke bez djeteta...

No to je bila samo fizička kriza. Život se vraćao u ravnotežu, nastupila je jedna od onih reakcija, koju nazivljemo »raznježenjem«, a proizvode ga redovito neznatne stvari po sebi, sitnice, ništa, i koje prolazno tješe očajnike, dajući njihovoj boli drugi pravac.

Umirenju duše kao da se više nije mogla nadati. U tome je bila kao oni mučenici, koji su prikovani uz kakovu gredu ili križ, u kojima bol ne prestaje, dok ih smrt ne riješi muka. Život je pred njom bio zatvoren debelim vratima od olova, nijemima i nepomičnima poput onih, što zatvaraju ulaz u pakao. Sama, posve sama na svijetu, stara žena bez sina, bez nade, bez molitve, starica, koju će doskora kao utopljenicu izvući na obalu ili će je krvavu naći na pločniku...

54.

Druge je večeri u sumračju sjedila u istoj naslonjači. Oči su joj bile suhe, sljepočice joj udarale u groznici, duša joj bila prazna i pusta. I dok je tako sjedila, padne joj pogled na dvije slike na zidu: jedna je bila Djevica, sva u bijeloj kopreni, sa zapisanim danom prve pričesti Jeanove, i jedna Krist od bjelokosti na križu, nagnute glave...

Susjede su je bile ostavile, misleći, da se primirila; bila je sama, — a tako je imala ostati sama zauvijek, sve do smrti.

U sumraku zadržavao se još jedan trak sunca na tim dvjema slikama, kao putokaz, i opomena. I dok ih je promatrala ubogim svojim, zaplakanim očima, nešto se u njoj ganulo, ali ovaj puta na dnu njene duše; nešto se malo pomalo smirivalo i suze su joj navrle na oči, ali manje gorke nego prije... Prestao je njezin otpor, ona ustane u iznenadnom porivu molitve i baci se skrušena na koljena uzdignute glave prema slikama — i u tom se času sve prelije beskonačnim, blagim osjećanjem, dok joj blagotvorne suze ne potekoše iz očiju kao živi izvor.

Zaokupi je misao na sastanak u nebu i na sva obećanja o vječnosti s onom sjajnom zamamljivošću kršćanske besmrtnosti, kako ju shvaćaju priproste duše i kakova mora biti, ako hoće da donese utjehu: — svog Jeana, svog ljubljenog Jeana naći će ona gore; Jeana, koji će biti isti kao i prije, prâvi čovjek

i pravo dijete, koje će se smješkati kao ovdje na zemlji svojim djetinjim smiješkom i koje će se sjećati male kućice u Provansi, »maloga šeširića« i sunčanih Duhova od nekada.

Oh, da, sve se je utišalo, bura se slegla kao što se sliježe groznica na dodir svježe vode. Izmedju dvije duše, majke i sina, od kojih je jedna proizašla od druge, opet se nadovezala nepoznata mistička veza i ta je veza duši, koja je ostala, davala iluziju o daljem životu duše, koje je nestalo.

Rezignirana, izmirila se s mišlju, da dalje živi samotnim životom, osjećajući pogled sinov kao iz daljine i kroz koprenu. Već je gledala u duhu uredjen svoj stan, kojega ne će više ostavljati, a sebe samu u crnoj haljini, koju će iz poštovanja prema njemu i radi njega dati prekrojiti kao žalbenu haljinu rodjene dame. I govorila je jecajući: »Da, Gospode, da, pokorit ću se... Živjet ću, mučit ću se i raditi, kako najbolje budem znala... do časa, kad se udostojiš pozvati me k sebi...«

O, Isuse onih, koji plaču, o Djevice blaga i bijela, i vi časne bajke, kojih ništa ne će naknaditi, svi vi, koji jedini dajete snage za život majkama bez djece i djeci bez majke, vi, koji dajete blagotvorne suze i koji se jedini smješkate na rubu crnog ponora smrti — budite blagoslovljeni!...

A mi, koji smo vas izgubili zauvijek, ljubimo plačući stope u prašini, što su ih ostavile vaše noge, kad ste odlazili od nas...

Preveo Zlatko Terković.

Dosadašnje knjige „Zabavne Biblioteke".

Izbor najboljih pripovijedaka svjetske književnosti.

69—71. **»Daniele Cortis«.** Trostruki svezak od talijanskog pripovjedača Antonija F o g a z z a r a. U romanu se obradjuju dva najveća socijalna i psihološka problema: odnos izmedju crkve i države, i odnos izmedju muškarca i ženske. Cortis je političar, koji utire put kršćanskoj demokraciji, boreći se u isto doba i proti demokratskim krajnostima i proti klerikalnoj zasukanosti. Oslanjajući se na Cavourovo načelo, da je za napredak modernog društva potrebito sudjelovanje vjere i slobode, hoće on da u državi pobudi priznanje velikom značenju vjerskoga duha, a u crkvi poštovanje slobode. U tom plemenitom čovjeku radja se ljubav prema rodjakinji Eleni (jednoj od najidealnijih žena u talijanskoj knjizi), ali je ona udata — za brutalna i odurna muža. Cijela beletristička ljepota romana kreće se oko ove ljubavi, koja nije obična strast, već neki viši, uzvišeniji osjećaj. Un miracle de pureté! Moralnom svojom snagom ovo je najznamenitije dosadašnje djelo »Zab. Bibl.«

87.—89. **»Indijska džungla«.** Petnaest priča iz indijske prašume od engleskog pisca Rudyarda K i p l i n g a. Jedna od najčuvenijih knjiga opće svjetske književnosti. Zapravo su to dva djela: »The Jungle Book« i »The Second Jungle Book«, koja su u hrvatskom izdanju složena u jedan svezak. Radi se o jednom djetetu, koje dotjera tigar medju vukove, i ovi ga odgajaju. On nauči njihov jezik, kao i jezik drugih divljih zvijeri, i postaje gospodarom džungle. Indijska prašuma razotkriva se pred nama sa svim svojim živahnim bojama i bujnom vegetacijom. Žubor ptica, krikovi divlje zvjeradi i siktanje ogromnih zmija. Sve to priča osluškuje i objašnjava nam najdubljom realistikom. U dječaku »Mowgliju« rješava se problem, koji oduvijek zaokuplja englesko pjesništvo: pitanje o pračovjeku. Sjećamo se Shakespearove Mirande, Miltonova Adama i Defoe-ova Robinzona. Dječak, koji odrastava medju divljim zvijerima, prolazi u kratko doba svojega djetinjstva sve promjene, koje označuju u prethistoriji čovječanstva pojedine periode. U početku brat divljih zvijeri, otkida se on od njih polako, dok se sasvim ne otkine. Kad mu se u srcu zarodi ljubav — postaje čovjekom. No Mowgli je još i nešto više nego predstavnik jednog historijskog problema. Rodila ga je nostalgija pjesnika, koji u svojoj kulturnosti čezne da se povrati u krilo prirode. Kod nje je mir! Panteistička nostalgija našla je u ovoj knjizi najveće moderno udovoljenje. Dječak Mowgli je, unatoč svim svojim doživljajima i borbama, ipak blagovjesnik mira, pa će historija njegova života bez sumnje danas odjeknuti u srcima mladih i starih čitalaca jače negoli ikada. »Od iste smo krvi, ti i mi, Mowgli!«

104.—106. **»Salambô«.** Klasična slika iz života stare Kartage od Gustava F l a u b e r t a. Neki literarni povjesničari smatraju ovo djelo najgrandioznijim romanom, koji je napisan u drugoj polovici 19. vijeka. I doista, moderna umjetnost jedva da je stvorila djelo, koje bi se veličajnošću koncepcije, živahnošću kolorita i snagom opisivanja moglo uporediti s ovim. Uglavnom opisuje se pobuna plaćeničkih četa, koje je Kartaga skupila proti Rimu, a radnja se kreće oko Hamilkarove kćeri Salambe. U bajoslovnom sjaju niže se slika za slikom, na kojima su nacrtana nježna i tajanstvena bića: žene najljepših oblika, a s bolesnim dušama, u kojima hara religiozna perverznost. Mističko bogoslužje, barbarstvo, krvoločnost, razapinjanje ljudova i ljudi, grozno žrtvovanje Molohu i razne okrutnosti staroga vijeka, — sve to upotpunjuje gigantsku sliku strašne jedne epohe. Čitalac upravo drhće od uzbudjenja. Genijalna snaga autorova, koja udahnjuje život ljudima nepoznatog kulturnog razdoblja, snažan zamah, koji s nesmiljenom realističnošću ovija dušu staroga vijeka modernim umjetničkim ruhom, sve to čini ovu knjigu jednim od najveličajnijih dokumenata svjetske književnosti.

108—110. **»Svibanjska priča«.** Idilički roman češkoga pisca Viléma M r š t i k a. U djelu rominjaju najčistiji srebrni zvuci ladanjskoga života; čovjek se osjeća okrijepljen i obuhvaćen mirisom svibanjskoga cvijeća. Upravo osjećamo, kako se pod divnim stabaljem drevne moravske šume razavija puni i krasni život, kao kakav savitak. Lakomisleni moravski djak, koji je već dosta nisko pao, ostavlja baš na vrijeme Prag i dolazi u svoj rodni kraj. Ondje njegovo nesvijesno čeznuće nailazi na svoj ideal u krasnoj plavojci, pa u njenom naručju proživi proljetnu idilu i nadje pravi put prema zbilji života. Kad zaklopiš roman, zatitra ti oko ustiju smiješak zadovoljstva. Mlade djevojke plaču, kad ga čitaju. Djelo je puno plemenitosti i slavenske dobrote. Uzoran porodični roman.

116.—117. **»Djetinjstvo«.** Najnovije djelo ruskoga pisca Maksima G o r k o g a. Veliki autor iznio je u ovom djelu impresije svoje mladosti. Ako su već predjašnje pripovijesti ovoga pisca pune realne istine, možemo zamisliti, kako je tek pisana ova! Kao da umače pero u rastvoreno srce. Goli život! Svako lice diše svojim životom. Bogalji života, ali svi idu svojim putem. Sâm pisac stoji medju njima; srce mu krvari, ali on ne očajava. I sâm se izvio iz prostote i kaljavosti ovoga proletarijatskog života, što ga je on otkrio i udahnuo mu dušu, kao ni jedan pjesnik prije njega. Dok se Tolstoj u svojim memoarima obazire na postajanje osobnosti, Gorkomu je glavna stvar opisivanje okoline ili milieu-a, iz kojega je potekao. I baš zato je ova knjiga za čitavu Evropu tako dragocjena, jer nam svima prikazuje sasvim nov svijet, koji se mora poznavati, ako želimo razumjeti Ruse i današnji njihov veliki prevrat.

135. **»Mladi dani«.** Dojmovi iz prvih dana mladosti od dalmatinskog pripovjedača Dinka Š i m u n o v i ć a. S osobitom toplinom i neposrednošću iznosi nam pisac impresije svoje u pravoslavnim i junačkim Koljanima, gdje je proveo prvu svoju mladost. Nježnost dobre majke i patnje oca njegova, bijednog pučkog učitelja, ocrtane su s velikom vještinom, kao i odnos izmedju seoskog naroda i gradskih »lacmana«. Glavna karakteristika katoličkog i pravoslavnog elementa, kao i razlika izmedju jednog i drugog svećenstva u dalmatinskim

krajevima, iznesena je snažnije nego što bi se najdubljim raspravama moglo opisati. Napokon prva ljubav, koju je osjetio prema pastirici Rudici. Sve rezano kao u stancu kamenu. Djelo je ovo nagradjeno prvom nagradom »Zab. Biblioteke«. Kritičar »Jug. Njive« nazivlje »Mlade dane« najinteresantnijom hrvatskom knjigom naših dana. — Na koncu je dodana još kraća priča **»Kukavica«**, koja se može ubrojiti medju najsjajnije radnje novije hrvatske književnosti, napisane maupassantskom snagom.

140—141. **»Moloh«.** Roman iz ruskog tvorničkog života od Al. K u p r i n a, istog onog, koji je napisao »Dvoboj« i »Himne ljubavi«. Novo djelo računa mu se medju najbolje ruske pripovijesti posljednjih godina. Naturalistika tvorničkoga života nije nigdje ovako vjerno i potresno opisana kao ovdje. Tek po ovom djelu možemo da shvatimo savremenu rusku revoluciju. Pripovijest je isprepletena ljubavlju inženjera Bobrova prema nadzornikovoj kćeri Nini. — Osim »Moloha« (tvornice, koja guta u jednom danu više ljudskih žrtava, nego što je za čitavoga svoga vijeka progutalo asirsko božanstvo) dodane su još četiri najljepše ljubavne pripovijesti Kuprinove: »Olesja«, »Osip«, »U bunilu« i »Strašan trenutak«. Tko god ih pročita, ne će ih nikada zaboraviti.

146—149. **»Oganj«. Doživljaji jedne »kaplarije« od Henri B a r b u s s e-a.** Ovo je najveće djelo, koje je usred rata napisano proti ratu. Kritika čitavoga svijeta smatra ovaj roman najsnažnijim protestom, koji je ikada upravljen proti nečovječnom klanju i ponižavanju ljudskoga dostojanstva. Fotografija je to, projicirana na papir, u kojoj se prikazuje gola surovost jednoga vremena, kad je seljacima, pjesnicima i naučenjacima tutnuta u ruke puška i zapovjedjeno im, da se ubijaju. A onda se digao jedan mali literat na nasip svoje poljske jazbine, u kojoj je čučao u smradu i blatu s desetkom svojih drugova — Barbusse se zvao — i zatrubio u jerihonsku svoju trublju, da su se zidine generalnih stožera potresle i raspukle. Djelo je ovo izašlo u bezbrojnim izdanjima svih kulturnih naroda, a pročitao ga je svatko, koji je proživio ovaj rat u bojnim rovovima ili u domaćem zapećku, čitajući lažne izvještaje.

161—162. **»Sveta i profana ljubav«.** Roman jedne mlade žene od engleskog pripovjedača Arnolda B e n n e t t a. U djelu se opisuju doživljaji jedne spisateljice, koja se u zanosu za lijepom umjetnošću zaljubljuje u jednog virtuoza i polazi k njemu. Ova je njena ljubav »sveta«, jer ju je diktirala čista djevojačka duša. Kako je kasnije junakinja zapala u »profanost« i opet se povratila »svetosti«, vidjet će čitaoci iz samoga romana. No odmah na prvim stranama osjetit će sočan i dubok stil, koji odaje realističkog pripovjedača najviše kvalitete, koji umije zanimljivu fabulu zaodjeti umjetničkom odorom.

Početkom mjeseca lipnja izaći će **„Naše carstvo“**, roman iz sjevernjačkoga života od norveškog pisca Johana B o j e r a.

t D [illegible]